

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Enes SEZER

2008 KRİZİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN EKONOMİK BİR GÜÇ OLARAK YÜKSELİŞİ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Enes SEZER

2008 KRİZİ BAĞLAMINDA ÇİN'İN EKONOMİK BİR GÜÇ OLARAK YÜKSELİŞİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Enes SEZER'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL (İmza)

Tez Başlığı: 2008 Krizi Bağlamında Çin'in Ekonomik Bir Güç Olarak Yükselişi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 20/07/2020

Mezuniyet Tarihi : 27/08/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “2008 Krizi Bağlamında Çin’in Ekonomik Bir Güç Olarak Yükselişi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Enes SEZER

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Enes SEZER
Öğrenci Numarası	20175238016
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi, Mustafa ÖZTÜRK
Tez Başlığı	2008 Krizi Bağlamında Çin'in Ekonomik Bir Güç Olarak Yükselişi
Turnitin Ödev Numarası	1368729092

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 138 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 12/08/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 6

alıntılar dahil % 13'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orjinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

12/08/2020

(imzası)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
GRAFİKLER LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜ

1.1.Çin Halk Cumhuriyeti Öncesi Çin Ekonomisi	4
1.1.1.İngiliz Heyetlerinin Çin'i Ticarete Açma Girişimleri	4
1.1.2.I. Afyon Savaşı	5
1.1.3.İç İsyanlar	5
1.1.4.II. Afyon Savaşı	6
1.1.5.“Utanç Yüzyılı” Sonrası Çin Ekonomisinin Durumu	6
1.2.Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Mao Dönemi	8
1.2.1.Sosyalist Reformlar	8
1.2.2.Beş Yıllık Plan Uygulaması	9
1.2.3.Büyük İleri Atılım Hamlesi	9
1.2.4.Kültür Devrimi	11
1.2.5.Mao Dönemi'nin Değerlendirmesi	12
1.3.Çin Ekonomisinde Reform ve Dönüşüm	13
1.3.1.Hua Guofeng Dönemi ve Reform Ortamının Oluşması	13
1.3.2.Reformist Dönemin Karakterini Belirleyen Faktörler	15
1.3.3.Gelişmiş Ekonomilere Yapılan Ziyaretler	16
1.3.4.Tarım Sektörü Reformları	17
1.3.5.Sanayi Sektörü Reformları	20
1.3.6.Girişim Reformu	23
1.3.7.Özel Ekonomik Bölgelerin Açılması ve Dış Ticaret Reformu	26
1.3.8.Ekonomik Dönüşümün Yol Açtığı Sorunlar ve Tiananmen Olayları	29
1.3.9.Fiyat ve Vergi Reformu	31

1.3.10.Kamu Ekonomik Kuruluşlarında Reform	32
1.3.11.Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne Girişi	35

İKİNCİ BÖLÜM

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ VE ÇİN'İN KÜRESEL EKONOMİK DÜZENDE BELİRLEYİCİ BİR GÜÇ OLARAK HAMLELERİ

2.1.2008 Küresel Finansal Krizi	37
2.1.1. 2008 Küresel Finansal Krizi'nin Ortaya Çıkışı	37
2.1.2.Krizin Çin Ekonomisi Üzerinde Etkileri	39
2.1.3.Kriz Öncesi Çin Ekonomisinde Soğutma Politikaları	41
2.1.4. Çin'in Krizle Mücadele Kapsamındaki Politikaları	42
2.1.4.1.Çin'in Krize Hazırlıklı Ekonomik Pozisyonu	42
2.1.4.2.Çin'in Teşvik Paketi	43
2.1.4.3.Para-Maliye ve Döviz Kuru Politikaları.....	45
2.1.5.Kriz Sonrası Batı Ülkelerinin Çin'den Yardım Talepleri.....	46
2.2.2008 Finansal Krizi Sonrası Çin'in Uluslararası Ekonomik Sistemde Etkinliğini Artırması ve Sistem Eleştirisi	47
2.2.1.Bretton Woods Düzeni	48
2.2.2.IMF ve Dünya Bankası'nda Yönetişim ve Temsilîyet Reformları.....	48
2.2.3.Çin'in Alternatif Ekonomik, Finansal ve Ticari Kurumları ve Hamleleri	51
2.2.3.1.Kuşak ve Yol Projesi	53
2.2.3.2.Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası	57
2.2.3.3.Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık	58
2.2.3.4.Asya-Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi	59
2.2.3.5.Acil Durum Rezerv Düzenlemesi.....	60
2.2.3.6.Yeni Kalkınma Bankası.....	60
2.2.3.7.İpek Yolu Fonu.....	61
2.2.3.8.Chiang Mai Girişimi.....	62
2.3.ABD Modeline Karşı Çin Modeli	62
2.3.1.Washington Konsensüsü	62
2.3.2.Pekin Konsensüsü.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN EKONOMİK GÜCÜNÜN ANALİZİ VE ÇIKMAZLARI

3.1. Çin Ekonomisinin Analizi	66
3.1.1.GSYİH.....	66
3.1.2.Nüfus ve İşgücü.....	67

3.1.3.Dış Ticaret	69
3.1.4.Doğrudan Yabancı Yatırımlar	72
3.1.4.2.Çin’den Çıkan DYY	74
3.1.5.Tasarruf Oranları	76
3.1.6.Finansal Sistem.....	78
3.1.6.1.ÇHC Bankacılık Sisteminin Gelişimi ve Yapısı	78
3.1.6.2.Hisse Senedi ve Tahvil Piyasaları	81
3.1.7.Para Birimi Politikası ve Döviz Rezervleri	83
3.1.7.1.Döviz Kuru Politikası	83
3.1.7.2.Döviz Rezervleri ve Finansal Yatırımlar.....	84
3.1.7.3.Çin’in Para Birimi Renminbi’yi Uluslararasılaştırma Süreci.....	86
3.1.7.4.Çin Para Birimi Renminbi’nin Uluslararası Tablodaki Konumu	88
3.2.Çin’in Ekonomik Çıkmazları ve “Yeni Normal” Büyüme Süreci	89
3.2.1.Orta Gelir Tuzağı.....	90
3.2.1.1.Beşeri Sermaye	91
3.2.1.2.Nitelikli Üretim	92
3.2.1.3.İnovasyon Planları ve Politikaları.....	93
3.2.1.4.Kaynakların Piyasa Güçleri Arasında Yeniden Tahsisi	94
3.2.1.5.Toplam Faktör Verimliliğinin Arttırılması ve AR-GE Harcamaları	95
3.2.1.6.İnovatif Gelişimin Göstergeleri	97
3.2.2.Tüketim Ekonomisi	98
3.2.3.Artan Bağımlı Nüfus ve İşgücünün Daralması.....	102
3.2.4.Uluslararası Alanda Artan Korumacılık ve Ticaret Savaşları	104
SONUÇ	107
KAYNAKÇA.....	112
ÖZGEÇMİŞ	123

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 1700-1952 Arası GSYİH Trendi (Milyar Int\$).....	7
Tablo 1.2 1700-1952 Yılları Arası Kişi Başı Gelir Trendi (Int\$).....	8
Tablo 1.3 Çin ve Diğer Ekonomik Birimlerin Küresel Toplam İçerisindeki GSYİH Payı (%)..	8
Tablo 1.4 Çin Ekonomisinin Sektörel Performansı (Milyon 1987 Yuanı)	11
Tablo 1.5 1950-1977 Yılları Arası Çin GSYİH ve Kişi Başı Gelir Trendi	13
Tablo 1.6 ÇHC Yıllık Ortalama Tarımsal Üretim Artışı (%).....	20
Tablo 1.7 ÇHC Endüstriyel Üretim Rakamları (1952-2008)	23
Tablo 2.1 2008 Krizi Sonrası ÇHC Tarafından Uygulamaya Konulan Ekonomik Teşvik Paketinin Sektörel Dağılımı.....	44
Tablo 2.2 IMF Üyelerinin SDR, Kota ve Oy Dağılımı	51
Tablo 3.1 2019 Yılı İlk Çeyrek Verilerine Göre Toplam Varlıklar Bazında Dünyanın En Büyük 10 Bankası Sıralaması	80
Tablo 3.2 Mart 2020 Verilerine Göre Piyasa Değeri En Fazla 10 Borsa Sıralaması	82
Tablo 3.3 Döviz Rezervleri Toplamına Göre İlk 10 Ülke Sıralaması (Milyar ABD Doları)...	85
Tablo 3.4 Ülkelerin Toplam AR-GE Harcamaları ve GSYİH'ye Oranı ile Kişi Başına Düşen AR-GE Harcaması.....	96
Tablo 3.5 Ülkelerin AR-GE Harcamalarının Sektörel Dağılımı (%)	97
Tablo 3.6 ÇHC 15-64 Yaş Arası Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)	102

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1 ÇHC Kamu Ekonomik Kuruluşlarının GSYİH İçerisindeki Varlık Payı (1997-2013)	35
Grafik 2.1 1999-2011 ÇHC Bütçe Açığı-Fazlası (GSYİH İçerisindeki Payı %).....	43
Grafik 3.1 ÇHC 1978 sonrası nominal ve kişi başı GSYİH göstergeleri.....	67
Grafik 3.2 Çin ve Diğer Aktörler Karşılaştırmalı Nüfus Grafiği	68
Grafik 3.3 Çin ve Diğer Aktörler Karşılaştırmalı İşgücü Grafiği.....	69
Grafik 3.4 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler İhracat Rakamları	70
Grafik 3.5 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler İthalat Rakamları	71
Grafik 3.6 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler Doğrudan Yabancı Yatırım Akışı Rakamları.....	73
Grafik 3.7 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler Ülkeden Çıkan Toplam DYY Rakamları	75
Grafik 3.8 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler Toplam Tasarrufların GSYİH'ye Oranı (%).....	76
Grafik 3.9 1980-2020 Yılları Arası ABD Doları-Yuan Paritesi.....	84
Grafik 3.10 Çin ve Diğer Temel Ekonomilerde Toplam Tüketiminin GSYİH'ye Oranı (1978-2018).....	99
Grafik 3.11 Çin ve Diğer Temel Ekonomilerde Hanehalkı Tüketiminin GSYİH'ye Oranı (1978-2018).....	100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1 Kuşak ve Yol Projesi Kara ve Deniz Güzergahı	54
Şekil 2.2 Kuşak ve Yol Projesi Detaylandırılmış Harita	55

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIIB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
FTAAP	Asya Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİT	Kamu Ekonomik Kuruluşları
NDB	Yeni Kalkınma Bankası
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RMB	Renminbi
SDR	Özel Çekme Hakları
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
TPP	Trans Pasifik Ortaklığı

ÖZET

Çin uzun yüzyıllar dünyanın en büyük ekonomik gücü iken batının sömürgeci faaliyetleri, isyanlar ve iç savaşlarla geçen yüz yıllık bir süreç ile zayıf düşmüştür. 1949 yılında Komünist Parti liderliğinde kurulan sosyalist cumhuriyet önemli bir ekonomik atılım gerçekleştirememiştir. 1978 yılı ile beraber başlayan dönüşüm ve dışa açılma süreci ile Çin ekonomisi hızla büyümüş ve Çin önemli bir ekonomik aktör olarak ortaya çıkmıştır. 2008 Krizi'ne kadar liderlik iddia etmekten kaçınan Çin kriz ile birlikte zayıflayan ABD ekonomisi ve batı ekonomik sistemine meydan okumaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler ile işbirliği içerisinde mevcut uluslararası ekonomik, finansal ve ticari kuruluşlarda reform söylemlerinde bulunan Çin; sürecin devamında sisteme alternatif kurumların inşasına başlamıştır.

Çin ekonomisi ABD ile açık bir şekilde rekabet içerisinde. Kendi reform ve dışa açılma süreci ile Çin karakteristiğinde inşa ettiği ekonomik sistemini batı eksenli ekonomik sisteme alternatif olarak ortaya koymakta her ülkenin kendi şartlarına uygun ve politik koşulların öne sürülmediği bir sistem inşası vaat etmektedir. Çin ekonomisi hızlı bir şekilde büyümekte ve birçok ekonomik göstergeye göre dünyanın tartışmasız en büyük ekonomik gücü olma sürecindedir. Çin ekonomisi güçlü yönlerin yanında önemli zayıflıklar da barındırmaktadır. Çin reform ve dönüşümünü sürdürmektedir ve bu kapsamda bu zayıflıkların da aşılması beklenmektedir.

Çalışmada Çin'in reform ve dışa açılması süreci ile ekonomik bir güç olarak ortaya çıkması ve 2008 Krizi sonrası batı eksenli ekonomik sisteme hem sistem içinde etki gücünü arttırarak hem de alternatifler geliştirerek meydan okuması ele alınmaktadır. Bunun yanında Çin ekonomisinin güçlü ve zayıf yönleri analiz edilmekte ve ABD ile rekabeti çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Ekonomi, Reform ve Dışa Açılma, Amerika Birleşik Devletleri, 2008 Krizi.

SUMMARY

THE RISE OF CHINA AS AN ECONOMIC POWER IN THE CONTEXT OF THE 2008 CRISIS

While China has been the largest economic power in the world for many centuries, it has been weakened by a hundred years of colonial activity in the west, riots and civil wars. The socialist republic, founded in 1949 under the leadership of the Communist Party, has not been able to make a significant economic leap. With the transformation and outward opening process that started in 1978, the Chinese economy grew rapidly and China emerged as an important economic actor. China, which avoided claiming leadership until the 2008 Crisis, started to challenge the weakening USA economy and the western economic system with the crisis. China, which has made reform discourses in existing international economic, financial and commercial institutions in cooperation with developing countries; In the continuation of the process, it started to build alternative institutions to the system.

The Chinese economy is clearly in competition with the US. With its reform and opening out process, it presents the economic system it has built in China as an alternative to the western-based economic system and promises to build a system that is suitable for each country's own conditions and where political conditions are not put forward. The Chinese economy is growing rapidly and according to many economic indicators, it is in the process of being the world's undisputed biggest economic power. The Chinese economy has important weaknesses as well as strengths. China continues its reform and transformation, and these weaknesses are also expected to be overcome.

The study deals with the emergence of China as an economic power through the process of reform and opening out, and the challenge to the western-axis economic system after the 2008 Crisis both by increasing its influence power and developing alternatives within the system. In addition, the strengths and weaknesses of the Chinese economy are analyzed and evaluated within the framework of its competition with the USA.

Keywords: People's Republic of China, Economy, Reform and Opening Up, United States of America, 2008 Crisis.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Çin'in ekonomik bir güç olma yolundaki serüveni tarihsel boyutuyla birlikte ele alınmış, 2008 Krizi kırılma noktası kabul edilerek Çin'in bu olay sonrası revizyonist hamleleri ile ABD ve batı ekonomik sistemine meydan okuması gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinin öncesinde ve süreç esnasında değerli yardımlarını esirgemeyen, destekçi tavrı ve olumlu eleştirileriyle katkıda bulunmuş olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu çalışmanın hazırlanması sürecinde de maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen babam İlhami SEZER ve annem Şeyma SEZER'e şükran ve saygılarımı sunarım.

GİRİŞ

Günümüzde dünyanın ekonomik süper gücü olma yolunda ilerleyen ve birçok ölçüte göre küresel tabloda ilk sırada yer alan Çin; tarihte de uzun yüzyıllar boyunca dünyanın en büyük ekonomik gücü olmuştur.

Çin medeniyeti, batının yükselişinden önce ekonomik, teknolojik ve askeri bakımdan uzun yüzyıllar boyunca batıdan çok daha ilerideydi. Kronolojik olarak baktığımızda bilimin gelişimi ve icatların ortaya çıkışı batıdan çok önce dünyanın en eski medeniyetlerinin bulunduğu doğuda gerçekleşmiştir. Çin bu medeniyetlerin önde gelenlerinden olmuştur. Özellikle Song Hanedanı (960-1279) döneminde icatların ardı ardına gerçekleşmesi sonraki iki hanedan yönetiminde gelişmelerin görece azalmasına rağmen uzun yüzyıllar Çin'i güçlü bir medeniyet olarak ayakta tutmuştur. "19. Yüzyıla gelindiğinde bile Çin en az batı Avrupa kadar kentleşmişti ve sulama, tekstil, dokuma, tıp ve porselen üretimi gibi bir çok teknolojik alanda Avrupalılardan ilerideydi."¹ Uygarlığın temel göstergesi olarak varsayılan kentler konusunda bile 16. yüzyılda Çin 700.000 civarında nüfusu ile Pekin'e sahip olarak birinci sırada idi. O yıllarda dünyanın en büyük 10 kentinden biri yani sadece Paris Avrupa'daydı.²

Victor Lippit'in The Economic Development of China kitabının ilk satırlarındaki şu cümlesi geçmişte batı ve Çin'in karşılaştırması adına güzel bir özetleyicidir:

"Avrupa hala Ortaçağ'da iken ve egemen görüş dünyanın düz olduğu yönündeyken Çin, eşsiz bir sofistike kültürle ortaya çıkan uzun bir hızlı ekonomik genişleme ve teknolojik gelişme döneminden geçti."³

Kissenger; Çin adlı kitabında 1760'lı yıllarda bir Fransız iktisatçının Çin hakkında kaleme aldıklarını aktarmıştır:

"Bu devletin dünyadaki en muhteşem, en yoğun nüfuslu ve bilinen en gelişmiş krallık olduğunu kimse inkar edemez. Avrupa'nın tamamı tek bir egemen idare altında birleşecek olsa Çin'e denk bir kuvvet olurdu."⁴

Avrupa 15. yüzyıla kadar yozlaşmış dinsel hegemonlar altında karanlık yıllar geçiriyordu ve feodalizm tarımın gelişmesine büyük bir engeldi. Bu tarihten itibaren gelen Rönesans, coğrafi keşifler silsilesi ve çok daha sonra Sanayi Devrimi'ne giden yollardan

¹ Jacques, 2009: 30.

² Ferguson, 2011: 31.

³ Lippit, 1987: 7.

⁴ Kissenger, 2015: 34.

geçerek güçlü bir aktörler topluluğu olarak ortaya çıkmıştır.⁵ İngilizler Çin'i ticarete açma yönündeki çabalarıyla diz çöktürürken zamanla birçok Avrupalı devlet Çin'den baskın bir güç olmuş, yeni kurulmuş olan ABD ise hızlı bir şekilde güçlenmiş; Çin'in yarı sömürge statüsünden faydalanan ülkelerden biri olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise dünya ekonomik ve finansal sistemi ve kurumları; ABD'nin süper güç olduğu şartlar altında ve ona ait kurumlar niteliğindeki oluşumlar eksenli kurulmuştur. Bu tarihten sonra bağımsızlığını kazanan Çin, uzun yıllar sosyalist ekonomi uygulamalarıyla hantal bir dönem geçirirken; 1978 yılı sonrası başlayan dönüşümle hızlı bir atılım gerçekleştirmiştir. Reform dönemi olarak adlandırılan bu dönemde düşük profil sergilemeyi ilke haline getiren Çinli yöneticiler liderlik iddiasında bulunmamış ABD eksenli sisteme uyum sağlamışlardır.

2008 Finansal Krizi sonrası ABD ve batı ekonomilerinin kırılganlıkları ortaya çıkmış; uluslararası ekonomik ve finansal sistem kurumlarıyla birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Çin bu tarihten itibaren düşük profil izleme politikasını bırakmış; ABD eksenli sistemi eleştirirken sistemin kurumlarındaki gücünü diğer gelişmekte olan ülkelerle birlikte artırma arayışına girmiş ve daha da ileri giderek bu kurumlara alternatifler geliştirmeye başlamıştır. Tarih boyunca uzun bir süre en büyük ekonomik güç olan Çin yeniden aynı konuma erişmenin eşiğinde görünmektedir. Ancak geçmişin aksine küresel ve iç içe bir dünyada ekonomik bir güç olmak uluslararası alanda belirleyici olmayı da beraberinde getirmektedir.

Çin eksenli anlayış etkisini hızla artırırken Washington Konsensüsü'ne karşı Pekin Konsensüsü tartışmaları ortaya çıkmıştır. Çin ekonomik gücünü artırıp uluslararası ekonomik sistemde etkin bir aktör olarak politikalar geliştirmekle birlikte kendi modelini ön plana çıkarmaktadır. Bunun yanında Çin'in gelişmekte olan ekonomilere yaptığı ekonomik yardımlar, hibeler ve karşılıksız olarak altyapı inşaatı gibi faaliyetleri yoluyla yumuşak güç enstrümanlarına başvurması da gelişmekte olan ülkeler için cazibe unsuru oluşturmaktadır. Çin ekonomik kalkınma modelinin batı menşeli modellerle rekabeti kapsamında Çin'in gelişmekte olan ekonomilere karşı uyguladığı politikalar Pekin Konsensüsü'nün etkisini artırmaktadır.

Bu tez Çin'in ekonomik dönüşümünü, uluslararası ekonomiye ve ticarete entegrasyonunu ve ekonomik bir güç olarak yükselişini ele alırken; ekonomik güç bağlamında ABD'den Çin eksenine doğru yaşanan kaymayı incelemektedir. Çalışmada 2008 Finansal Krizi; bu eksen kaymasının kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir. Çin'in ekonomik bir süper güç olma kapasitesi tartışılırken ekonominin unsurları tek tek incelenmekte özellikle ABD ile karşılaştırılmaktadır. Ekonomisinin güçlü yönleri ortaya konulurken; karşı karşıya olduğu sorunlar da irdelenmektedir. Bu bağlamda "2008 Krizi sonrası başlayan Çin'in

⁵ Jacques, 2009: 29.

uluslararası ekonomik ve finansal sistemde revizyonist politikalar izleme süreci ile ABD'ye meydan okuması; Çin ekonomisinin gücünün değerlendirilmesi ve aşması gereken problemler göz önünde bulundurulmak suretiyle yakın gelecekte nasıl bir tabloyu mümkün kılmaktadır?" sorusuna cevaplar aranacaktır.

Birinci bölümde öncelikle Çin'in yarı sömürge haline gelme süreci incelenmiş, isyanlar ve savaşlarla geçirilen yüzyıllık süreç sonunda Çin'in uluslararası ekonomik tablodaki düşüşü incelenmiştir. Ardından ÇHC'nin kurulması ve Mao dönemi ekonomik gelişmeleri aktarılmıştır. Daha sonra Çin'in 1978 yılı itibarıyla başladığı reform süreci konu alınarak bu süreç geniş bir perspektiften analiz edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde tezin ana fikrinin bağlamı olan 2008 Finansal Krizi incelenmiş, krizin Çin'e ve özellikle batı ekonomileri olmak üzere diğer ülkelere etkileri ele alınmıştır. Ardından Çin'in ABD eksenli ekonomik ve finansal kurumlardaki etkinliğini arttırması ve bunun ötesinde sistem ve kurumlarına alternatifler üretme girişimleri sıralanmıştır.

Son bölüm olan üçüncü bölümde Çin ekonomisinin geniş bir analizi yapılmış, güçlü olduğu yönleri ele alınmış; bölümün ikinci yarısından itibaren de ekonomik bir güç olma yolundaki çıkmazları irdelenmiştir.

Çalışmada Çin özelinde saygın isimlerin eserlerinden, resmi kurumların raporlarından, uluslararası ekonomik ve finansal kuruluşların verilerinden, tez çalışmalarından ve yer yer internet tabanlı makalelerden faydalanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde kronolojik yöntem kullanılmış; ikinci bölümde konuyla ilgili resmi ve uluslararası kuruluşların yapı ve işlev analizi gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada dönüşüm sürecinin analizi için kullanılan tarihi verilere ek olarak son bölümde güncel ekonomik göstergeler ayrıntılı olarak kullanılmıştır. Yoğun olarak kullanılan istatistiki veriler genel olarak karşılaştırmalı yöntem kullanılması suretiyle sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN'İN EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜ

1.1.Çin Halk Cumhuriyeti Öncesi Çin Ekonomisi

19. yüzyılın başlarına kadar hala dünya ekonomisinde en büyük paya sahip olan Çin yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren hızlı bir çöküş sürecine girmiştir. Bu sürecin çok sayıda etkeni vardır; ama bunların en belirgin olanı batının sömürgeci faaliyetleridir. 15 ve 16. yüzyıllarda Avrupalı denizciler dünyanın birçok yerine yaptıkları seferler sonrası Asya kıtasında da koloni faaliyetlerine başlamıştır. İngilizler Hindistan'ı Doğu Hindistan Şirketi adı verilen kuruluş ile tam bir sömürge haline getirmişler ve aynı zamanda Hindistan, İngilizler için bölgedeki diğer potansiyel hamleler için bir üs olarak kullanılmıştır.⁶

1.1.1.İngiliz Heyetlerinin Çin'i Ticarete Açma Girişimleri

Çin ise bu yıllarda büyük oranda izole bir imparatorluk olarak varlığını sürdürmekteydi. İngilizler başta olmak üzere Avrupalı bazı ülkeler bu büyük imparatorluk ile ticari ilişkileri başlatmak ve imkanlarından faydalanmak istiyorlardı. Ancak Çin tarihsel olarak yabancılarla ilişki kurmayı hoş karşılamamakta; kurulan ilişkiler ise daha çok haraç sistemi denilen düzen bağlamında olmaktaydı. Bu sisteme göre imparatorluk sınırlarının ardındaki topluluklar barbar olarak kabul edilmekte; kurulan ilişki bağlamında Çin'e itaatlerini bildirmekte ve düzenin devamı için ödeme yapmaktaydılar. Hem bu gerçeğin altında hem de iç çalkantılarla boğulmakta olan Çin; Büyük Britanya kralının ilk olarak 1793 yılında gönderdiği heyet olan Mccartney Heyeti'ni geri çevirmiştir. Kralın temsilcisi Mccartney imparatorun önünde diz çökmeye zorlanılmış, elçinin ilettiği teklifler reddedilmiş, krala cevaben gönderilen mektupta batının Sanayi Devrimi sürecinde yapmış olduğu ekonomik atılımlar hafife alınmıştır. İmparatorun mektubundaki ifadeleri bunu açıkça göstermektedir:

“Yerli olmayan şeylere asla değer vermedik, ülkenizin ürünlerine en küçük bir ihtiyacımız yok. Dolayısıyla ey kral; başkentte kalmak üzere birini göndermek isteğinizle ilgili olarak Gökyüzü İmparatorluğu'nun düzenlemelerine uygun olmamanın yanı sıra bunun sizin ülkenize de hiçbir yarar sağlamayacağını düşünüyoruz.”⁷

⁶ Dillon, 2010: 44-45.

⁷ Jacques, 2009: 83.

Mccartney Heyeti'nin eli boş dönmesinden sonra ilerleyen yıllarda İngilizler tarafından benzer birkaç girişimde daha bulunulmuştur. Ancak olumlu sonuç alınamayınca Çin imparatorluğu savaş ile yüz yüze gelmek zorunda kalmıştır.

1.1.2.I. Afyon Savaşı

O dönemde Çin'in ticarete açık tek limanı olarak gösterilebilecek Canton Limanı İngilizler tarafından bir yüzyıldan uzun bir süre boyunca çay ithal etmek için kullanılmıştır. Çin'den yapılan çay ithali öyle yüksek rakamlara ulaşmıştır ki; 1840'ların başında bu rakam 14 bin tonu aşmıştır. İngilizler çay ile oluşan ticaret açığını kapatmak üzere Hindistan'dan elde ettikleri afyonu yasadışı yollarla Çin pazarına sokmaya başlamışlardır. Doğu Hindistan Şirketi ile Çin'e Hindistan'dan ihraç edilen afyon sayesinde İngilizler büyük karlar elde etmeye başlamıştır.⁸

Çin tarafından 1829 yılında yasaklanmış olmasına karşın afyon satışları Çin'in yaptığı çay satışının boyutunu aşmış; bu durum ise Çin'den yüklü miktarda gümüş çıkışına sebep olmuştur. Gerilen ilişkiler 1839 yılında I. Afyon Savaşı'na yol açmıştır. Aslında bu savaş İngilizler tarafından dayatılmıştır. Nitekim belirtildiği üzere daha önceki girişimlerinde Çin'i ticaret için dışa açma girişimlerinde başarılı olamamışlardır.

Çin, Afyon Savaşı sonrası ağır bir yenilgiye uğramış; bunun neticesi olarak ise Hong Kong İngilizlere verilmiş, ağır tazminatlara hükmedilmiş ve dört adet anlaşmalı liman oluşturulmuş; böylece Çin sömürü düzenine açık hale getirilmiştir. Batı kurmuş olduğu sisteme Çin'i uzun yıllar süren uğraşın sonunda silah zoruyla mahkum etmiştir. Canton, Amoy, Foochow, Ningpo ve Şangay anlaşmalı limanlar olarak İngiliz tüccarları ve halkına olağanüstü yetkiler verilmek suretiyle açılmıştır. Çin ithalat kısıtlamalarını kaldırmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca 1843 yılında "En Çok Gözetilen Ulus Anlaşması" yapılmış; iki yıl içinde Amerikalılar ve Fransızlar benzer imtiyazlar edinirken bu ülkelerin sayısı ilerleyen yıllarda 19'a çıkmıştır. 1917 yılına gelindiğinde anlaşmalı limanların sayısı 92'ye ulaşmıştır.⁹ Nanjing Anlaşması hakkında dönemin Guangzhou İngiliz Ticaret Baş Müfettişi'nin hatıratları Çin'in iç sorunlarının anlaşmanın imzalanmasında etkili olduğunu göstermektedir.¹⁰

1.1.3.İç İsyanlar

Çin'in 1842 yılında İngilizlerle yapılan Afyon Savaşı sonrası vermek zorunda kaldığı tavizlerin ardından yaşamakta olduğu ekonomik bunalımın boyutunu daha da genişleten olaylar

⁸ Ferguson, 2012: 70.

⁹ Maddison, 2007: 45.

¹⁰ Dillon, 2010: 76.

patlak vermiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca büyük ayaklanmalar baş göstermiştir. 1855 ile 1873 yılları arası Yunnan eyaletindeki ayaklanma, 1862-1873 arasında vuku bulan Nien Ayaklanması ve Taiping Ayaklanması bunların en önemlileridir. Afyon Savaşları sonrası sarsılan imparatorluk takip eden yıllarda doğal afetler ve kıtlık ile karşı karşıya kalmış; bu durum ise isyanlara uygun ortamı hazırlamıştır. Taiping Ayaklanması bu yıllardaki en büyük ayaklanma olup yaklaşık 40 milyon insanın ölümüyle sonuçlandığı tahmin edilmektedir. Taiping İsyanı 14 yıl sürmüş ve 16 önemli eyaleti etkilemiştir. Etkilenen bölgeler genelde imparatorluğun refah seviyesinin en yüksek olduğu yerler olmuştur. Çin neredeyse 2000 yıllık dönemin önemli kısmı boyunca dünyanın en önemli ekonomik aktörü olmuşsa da 1890 yılında bu konumunu ABD'ye kaptırmıştır.¹¹

1.1.4.II. Afyon Savaşı

İsyanların baş gösterdiği yıllarda İkinci Afyon Savaşı patlak vermiş ve savaş sonrası Tianjin Anlaşması ile Pekin Konvansiyonları imzalanmıştır. 1884'de Vietnam'ı koloni düzenine dahil etmek isteyen Fransa ile gerçekleşen savaşta Çin donanması yok edilmiştir. Ardından 1894'de modernite yarışında önemli mesafe kat etmiş olan Japonya, diğer birçok şeyde olduğu gibi sömürge edinme konusunda da batının çizgisini izleyerek Çin'e savaş açmış, sonuç olarak ise Kore'yi sömürge haline getirmiş ve Tayvan ile Mançurya'yı ise ilhak etmiştir.

Savaşlar, iç bunalımlar ve yarı sömürge halinde geçen bu süreç Çin halkı tarafından “Utanç Yüzyılı” olarak adlandırılmıştır. Çin merkezli bir dünya bakış açısına sahip bir uygarlık için bu yüzyılda yaşananlar aşağılanma olmuştur.

1.1.5.“Utanç Yüzyılı” Sonrası Çin Ekonomisinin Durumu

1905 yılında batıya karşı tepki niteliğinde ortaya çıkan Boksör Ayaklanması İngiliz, Fransız, Japon ve Amerikan birlikleri tarafından bastırılmış ve Yasak Şehir işgal edilmiştir.¹² Afyon Savaşları ile başlayan ve “Utanç Yüzyılı” olarak adlandırılan bu süreçte Çin yarı sömürge haline getirilmiş, batı ülkeleri ve Japonya tarafından ciddi bir yağmaya uğramıştır. Sanayileşme sürecine girmemiş olan Çin ekonomik olarak durgun geçirdiği yılların sonunda sahip olduğu ekonomik birikimden de mahrum bırakılmış tarihte hiç olmadığı kadar zayıf bir ekonomik aktör vaziyetine düşmüştür.

19. yüzyılın başında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın kıyı bölgesinde kişi başına GSYİH Güney Asya'nın iki katı; Japonya ve Çin'in güneyi ve doğu kıyı bölgesindekine ise

¹¹ Maddison, 2007: 43.

¹² Dillon, 2010: 147.

eşitken 1900 yılına gelindiğinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın kıyı bölgesindeki kişi başına gelir Çin'inkinden en az on kat fazla olmuştur.¹³ ABD'nin yükselişi batı ile doğu arasındaki uçurumun daha da açılması sürecini beraberinde getirmiştir. 1990 yılında ortalama Amerikalının ortalama Çinliden 73 kat daha zengin olduğu görülmektedir.¹⁴

1920 yılına gelindiğinde Çin ekonomisi Şangay, Hong Kong, Qingdao ve Wuhan'daki büyük bankalar ve yabancı firmalara bağımlı hale getirilmiştir. Bütün limanlar yabancı devletlerce ele geçirilmiş ve gümrükler yabancıların kontrolüne geçmiş ve limanlarda Batılı ülkelerin ve Japonya'nın gemileri seyir sürmeye başlamıştır. "Tüm modern sanayi sektörleri; imalathaneler, fabrikalar, elektrik, su dağıtımı ve toplu taşıma bu devletlerin kontrolüne girmiştir." 1890 yılından 1933 yılına kişi başı gelir %7 gibi düşük bir oranda artabilmiştir. Japonya ile 1937 de başlayan savaş ve iç savaşın etkisiyle kişi başı gelir düşmeye başlamış ve 1952 yılında 1890 ile aynı seviyeyi görmüştür. Yaklaşık 150 yıllık bir kayıp söz konusu olup; durum ilerlemekten çok geriye gitmek denilecek kadar kötü olmuştur.¹⁵

Kentli nüfusun toplam içindeki payı 19. yüzyılın sonunda hala 1820'ler seviyesinde kalmıştır. Ülkenin neredeyse hiç demiryolu bulunmazken, şehirlerin büyük çoğunluğu yüzyılın başındaki hallerine pek bir şey eklememişler aksine savaş ve isyanların yıpranmışlığını sergiler vaziyette bir görünüm arz etmişlerdir.¹⁶

Tablo 1.1 1700-1952 Arası GSYİH Trendi (Milyar Int\$)¹⁷

	Çin	Japonya	Avrupa	ABD	Rusya	Hindistan	Dünya
1700	82,8	15,4	92,6	0,5	16,2	90,8	371,4
1820	228,6	20,7	184,8	12,5	37,7	111,4	694,5
1952	305,9	202	1730,7	1625	545,8	234,1	5912,8

¹³ Jacques, 2009: 44.

¹⁴ Ferguson, 2011:31.

¹⁵ Jacques, 2009: 114-115.

¹⁶ Maddison, 2007: 52.

¹⁷ Maddison, 2007: 44.

Tablo 1.2 1700-1952 Yılları Arası Kişi Başı Gelir Trendi (Int\$)¹⁸

	Çin	Japonya	Avrupa	ABD	Rusya	Hindistan	Dünya
1700	600	570	923	527	610	550	615
1820	600	669	1090	1257	688	533	667
1952	538	2336	4342	10316	2937	629	2260

Tablo 1.3 Çin ve Diğer Ekonomik Birimlerin Küresel Toplam İçerisindeki GSYİH Payı (%)¹⁹

	1700	1820	1952
Çin	22,3	32,9	5,2
Hindistan	24,4	16	4
Japonya	4,1	3	3,4
Avrupa	24,9	26,6	29,3
ABD	0,1	1,8	27,5
Rusya	4,4	5,4	9,2

1.2.Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Mao Dönemi

1.2.1.Sosyalist Reformlar

Çin Halk Cumhuriyeti Komünist Parti liderliğinde 1949 yılında kurulmuştur. Kuruluştan sonraki ilk yıllarda ekonomi karma bir görünüm arz etmiştir. Nitekim ülke sınırları ve nüfus çok büyük olduğu için radikal bir dönüşüm kolay görünmemiştir. Bu yıllarda büyük toprak sahipleri tasfiye edilmeye başlandıysa da devletleştirme kısıtlı kalmıştır. 1949 ile 1950 yıllarında gerçekleştirilen tarım reformuyla ekili arazilerin hemen hemen yarısına içindeki yapılar ve hayvanlarla el konulmuş ve bu araziler toprakların eşit dağılımı gözetilerek topraksız köylülere dağıtılmıştır.²⁰ İzleyen yıllarda ise köylülerin toprak hariç üretim faktörlerini bir araya getirerek karşılıklı yardım grupları adı altında ortak üretim yapmaları teşvik edilmiştir.

¹⁸ Maddison, 2007: 44.

¹⁹ Maddison, 2007: 44.

²⁰ Maddison, 2007: 72.

1955 yılında bu grupların boyutu ortalama 25-30 kişi düzeyindedir. 1956 yılından itibaren ise ortak üretime katılan faktörlere toprak da eklenmiş böylece tarımda özel mülkiyet tamamen ortadan kalkmıştır. Böylece üretim birimlerinin büyüklüğü birkaç yüz kişilik gruplar olarak artmıştır.

Sanayi sektöründe de aynı şekilde devletleştirmeden ziyade üretim koşullarını iyileştirmeye öncelik verilmiştir. ÇHC kurulduktan sonra yabancı sermayeli sanayi teşebbüslerinin önemli kısmı ilk yıllarda kamuya devredilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu Japonlara aittir. Geri kalanlar ise Kore Savaşı sebep gösterilerek kamu mülkiyetine geçirilmiştir. Yerli halkın sahip olduğu teşebbüslere ise ilk yıllarda fazla dokunulmadıysa da 1957 yılı sonrası bunlar da hızlı bir şekilde kamulaştırılmıştır. Yerli halka ait sanayi işletmelerinin devletleştirilmesi genelde satın alma şeklinde gerçekleştirilmiştir. Büyük İleri Atılım sürecinde ise sanayi sektöründe özel kesim tamamen ortadan kaldırılmıştır.²¹

1.2.2.Beş Yıllık Plan Uygulaması

Çin Halk Cumhuriyeti yeni kurulmuş bir sosyalist ülke olarak Sovyetler Birliği'nden yardımlar almış, özellikle sanayi yatırımları önemli ölçüde Sovyetler Birliği'nin yardımıyla sağlanmıştır. 1953 yılında I. Beş Yıllık Plan hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Plan büyük ölçüde ağır sanayiye odaklanmıştır. Planın yapımında olduğu gibi uygulanması sürecinde de Sovyetler Birliği'nin yardımı alınmıştır. I. Beş Yıllık Plan'ın ardından ekonomide görece iyileşme sağlanmıştır. Nitekim bahsedildiği üzere Çin 100 yıldan uzun süredir sömürülmüş, iç karışıklıklara maruz kalmış, savaşlarla ve siyasi bölünmüşlikle yıpranmış bir ülke olarak ekonomik parametrelerin negatif rakamları gösterdiği yıllar geçirmiştir. Ekonominin ıslahı Sovyetler Birliği'nden alınan yardımın etkisiyle de ilk aşamada başarılı sonuçlar vermiştir.

1.2.3.Büyük İleri Atılım Hamlesi

1958 yılında uygulanmaya başlanan Büyük İleri Atılım adı verilen radikal program ile birlikte ÇHC ekonomik bir güç olarak batıyı yakalamayı hedeflemiştir. Daha önceleri küçük üretici kooperatifleri halinde çalışmakta olan tarım sektörü ve bunun yanında sanayi üretimi yapan birimler komünler halinde üretime zorlanmış; sanayi üretimini arttırmak üzere ise milyonlarca kişi büyük üretim merkezlerine zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Programdan önceki yıllarda 200 civarında olan üretim birimlerindeki ortalama işçi sayısı, Büyük İleri Atılım sürecinde 7000'i bulmuştur. Komünler kendi kendine yetecek şekilde kurulmuşlardır; kendi

²¹ Maddison, 2007: 81.

ihtiyaçlarını kendisinin üretmesi, halkın temel ve sosyal ihtiyaçlarının komün içerisinde karşılanması öngörülmüştür.²² Tarımsal üretimin tamamı devlet kontrolüne alınmış ve elde edilen ürünlerin pazarlarda satılması yasaklanmıştır. Böylece artık ürünlerin tek alıcısı devlet olmuştur.

Projenin uygulandığı yıllarda yatırımların yurtiçi gelire oranı önemli ölçüde artmıştır. Tarımsal üretimde çalışan kesimden sanayi sektörüne kaydırılan işgücü tarım sektöründe emek faktörü açığına sebep vermiş ve yine tarımsal alanı ihmal eden ve şartları yanlış değerlendiren kararların neticesinde tarım üretimi önemli ölçüde düşmüştür. 1959 ile 1961 arasında yaklaşık 30 milyon insan tarımsal faaliyetlerden sanayi sektörüne geçmiştir. Sonuç olarak 1961 yılındaki tarımsal üretim; hareketin başlamasından önceki seviyeden yani 1957 seviyesinden %30 daha düşük gerçekleşmiştir. Ancak yerel yönetim birimleri bu süreçte merkeze gönderdikleri raporlarda tahıl üretimini gerçek rakamın çok daha üzerinde bildirmiştir. Bu ise merkezdeki karar alıcıların hedefleri daha da yükseltip tahıl ihracatını arttırmalarına yol açmıştır. 1959 yılında Mao tarafından tahıl üretiminin 375 milyon ton seviyesinde olduğu açıklaması yapılmasına rağmen aslında üretim ancak 170 milyon ton civarında gerçekleşmiştir.²³

Sanayi üretiminde de yüksek rakamlar içeren raporlar büyük ölçüde gerçekleri yansıtmamaktadır. 1957 yılında uygulanmaya başlayan desantralizasyon yani ademi-merkeziyetçilik politikasıyla yerel yönetim birimlerinin yetkilerinde artırılma gidilmiştir. Yerel yöneticiler sistem içinde konumlarını koruyabilmek için üretim rakamlarını olduğundan fazla gösteren raporları merkezi yönetime iletmışlerdir. Bu yıllarda Büyük İleri Atılım programı kapsamında çelik üretimi öncelik haline getirilmiş; Mao 15 yılda çelik üretiminde İngiltere'yi geçme hedefi koymuştur.²⁴ Netice olarak ürün çıktısı raporların altında olsa da genel olarak üretim artışı sağlanmıştır. Ancak tecrübesiz işçilerle ve yeterli teknolojiye mahrum üretim merkezlerinde üretilen çelik niteliksiz olmuş ve herhangi bir ekonomik katkısı olmamış; aksine emek ve sermaye israfına yol açmıştır. Ayrıca 1960 yılında Sovyetler Birliği ile kopan ilişkilerin sonucu olarak yardımlar da kesilmiştir. Kampanyanın sonucu olarak kötü beslenme ve kıtlık sebebiyle 25 milyon kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. Doğum ve ölüm oranları verilerine bakıldığında 1960-1961 yıllarında Çin nüfusunun azaldığı görülmektedir.²⁵

²² Maddison, 2007: 72.

²³ Coase ve Wang, 2015: 46.

²⁴ Coase ve Wang, 2015: 47.

²⁵ <https://ourworldindata.org/grapher/birth-death-china-great-leap-forward-famine?time=1949..2009>. (Erişim Tarihi: 27.03.2019).

Tablo 1.4 Çin Ekonomisinin Sektörel Performansı (Milyon 1987 Yuanı)²⁶

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Ticaret	Hizmetler
1958	154,538	58,569	12,993	17,522	315,961
1959	130,265	79,592	13,728	18,555	320,278
1960	109,107	87,155	13,919	16,927	309,457
1961	110,965	47,272	4,821	12,359	255,789

1.2.4.Kültür Devrimi

Büyük İleri Atılım hareketinden alınan olumsuz sonuçlar Mao'nun politikalarının meşruiyetini aşındırmış; Mao bürokrasideki diğer ılımlı kişilere ekonomik politikalar için yetki vermiş ve ekonomi kısa sürede toparlanmaya başlamıştır. Bu toparlanma döneminde uygulanan politikalar Mao tarafından sosyalizm karşıtı olarak nitelendirilmiştir. 1966 yılında Mao yozlaşma ve burjuvazi zihniyetinden yakınlıkla Kültür Devrimi'ni başlatmıştır. Bu hareket ile birlikte devletin ve partinin çeşitli kademelerinde burjuva zihniyetli olarak tanımlanan kişilerin tasfiyesi amaçlanmıştır. Mao; tarih, kültür, alışkanlıklar ve fikirlerden oluşan dört eskinin yok edilmesi; zihinlerin arındırılması gerekliliğini savunmuştur.²⁷ Amaçlanan büyük ölçüde zihinsel sıfırlanma olmuştur. Eğitim sistemi tamamen durmuş, okullar yıllarca kapalı kalmıştır. Ekonomide reformist düşünceleri savunan isimler kapitalist ajanlar olarak suçlanmış ve tasfiye edilmişlerdir. Bu yıllarda okulların da kapanmasıyla boşta kalan birçok genç, “köylülerden öğrenmek” adı altında kırsala gönderilmiştir. Ayrıca reformist parti elitleri de kırsalda işçi olarak çalışmaya zorlanmışlardır. Ekonomide merkezileşme Mao tarafından kapitalizmin bir unsuru olarak görülmüş bu yüzden ilk olarak 1957 yılında ademi-merkeziyetçi yaklaşım benimsenmiştir; Kültür Devrimi sürecinde ise ademi-merkeziyetçi eğilim daha da artmıştır ve kalıcılaşmıştır. Böylece denetim eksikliği; aslında sosyalizm karşıtı olarak nitelendirilen unsurların ortaya çıkmasına fırsat vermiştir. Büyük İleri Atılım yıllarında kapatılan kırsal sanayi birimleri yeniden açılmaya başlanmıştır. 1966 yılında başlayan Kültür Devrimi Mao'nun öldüğü 1976 yılına kadar sürmüş; bu 10 yıllık süreçte 400.000 insanın ölümünün yanında eğitimsiz bir kuşak ortaya çıkmıştır.²⁸

²⁶ Maddison, 2007: 72.

²⁷ Coase ve Wang, 2015: 52.

²⁸ Jacques, 2009: 111.

1.2.5.Mao Dönemi'nin Değerlendirmesi

Mao dönemi Çin ekonomisinin performansını doğru değerlendirebilmek için dünyanın önemli kısmından yalıtılmış konumunu göz önünde bulundurmak gereklidir. Nitekim Kore Savaşı sonrası uygulanan ambargolar birçok ülke tarafından 1957 yılında ancak kaldırılırken ABD'nin yaptırımları kaldırması 1971 yılını bulmuştur.²⁹

Planlı ekonomi döneminde kaynakların verimli bir düzenden uzak tahsisi ve çalışma teşvikleri için gerekli kurumsal koşulların yokluğu ekonominin gelişmemesinin başta gelen sebeplerinden olmuştur. Bu dönemde yüksek sermaye birikimine ve büyük bir işgücü altyapısına rağmen verim alınamamış üretkenlikte nitelik ve hacim eksikliği görülmüştür. Operasyonel özerklik ve çalışma teşviklerinden yoksun olan üretim birimleri son derece verimsiz bir şekilde çalışmış; toplam faktör verimliliği düşen bir seyir izlemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda tarım sektörü çalışan nüfusun %80'den fazlasına sahipken reform dönemine kadar bu oran ancak %75'e düşebilmiştir.³⁰ 1950'lerde ihraç edilen ürünlerin %90'a yakını tarım ürünlerinden oluşmuştur.³¹ Neredeyse 30 yıllık bir dönemde Çin başlangıç çizgisinden fazla ileri gidememiştir.

Mao döneminde kırsaldaki büyük nüfus tarımsal üretimin ekonomik katkısını absorbe etmiştir. Savaş sonrası bir toparlanma dönemi niteliğindeki bu dönem savaşın verdiği hasarların onarılmasından fazlası olmuştur; çünkü geride bırakılan yıllara bakıldığında yüzyılı aşan bir problemlili dönemler silsilesi içinde ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan bir Çin'den söz edilmektedir. Bağımsızlık kazanılmış, sömürgeci güçler dışarı atılmış ve içerideki karışıklıklardan kurtulunmuştur. Bu yeniden toparlanma çabaları doğal olarak ekonomik canlanmayı getirmiştir. Ancak uygulanan sistem gelişime açık olmamıştır. Yüzlerce milyon bireyden oluşan dev bir üretim makinesi haline getirilmeye çalışılan ülke, verimlilikteki tıkanıkla baş etmekte başarılı olamamıştır. Çiftçiler için belirlenen kotalar onları teşvik etmemiş, sadece zorunluluk unsuru olmuş ve bu kotaların ötesine geçmek mümkün olmamıştır. Benzer durum sanayi üretiminde de kendini göstermiştir.³²

Mao döneminde Çin Doğu Asya ve dünyanın birçok yerindeki ekonomik gelişmelerin gerisinde kalmış olsa da reform dönemindeki hızlı kalkınma için uygun şartlar bu dönemde oluşmuştur. Çin, reformist lider Deng Xiaoping dönemindeki dönüşümün kimliği ve bunu oluşturan katalizörler için Mao döneminin ekonomik krizler ve acılarla dolu yıllarının uygulamalarına borçludur. Ekonomik dönüşümün başarısının altyapısı bu dönemde

²⁹ Maddison, 2007: 84.

³⁰ Garnaut vd., 2018: 9.

³¹ Melemen, 2007: 87.

³² <https://www.cadtm.org/A-Little-History-of-Chinese-Economy>. (Erişim Tarihi: 27.03.2019).

oluşturulmuştur. Reformlara ve bu büyük dönüşüm serüvenine hazır bir toplum ve yapılan hataların çekilen acıların verdiği dersler yeni Çin için önemli bir miras hükmündedir.³³

“Maoist devlet, güçlü bir sanayi üssü yaratarak, kırsal bölgeyi uyandırarak ve herhangi bir kapitalist girişimin sömürmeyi hayal edebileceği savunmasız bir göçmen işçi sınıfı yaratarak Deng Xiaoping’in başarılı reformlarının yolunu temizlemiştir. Böyle bir otoriter ve acımasız devlet, daha sonra, işçilerin grevlerini ezme ve çiftçilerin toprak kapmalarına karşı muhalefetini ezme kapasitesi sayesinde özel girişimlere de fayda sağlamıştır.”³⁴

Tablo 1.5 1950-1977 Yılları Arası Çin GSYİH ve Kişi Başı Gelir Trendi³⁵

	1950	1955	1958	1961	1965	1970	1977
GSYİH (Milyar Int\$³⁶)	244	350	450	365	501	636	843
Kişi Başı Gelir (Int\$)	448	577	690	553	702	778	894

1.3.Çin Ekonomisinde Reform ve Dönüşüm

Planlı ekonomi dönemindeki hatalı uygulamalar, Büyük İleri Atılım Hareketi, Kültür Devrimi ve yalıtılmışlık içerisinde geçen yıllar sonucu Çin ekonomisi büyük oranda hantal kalmıştır. Bu süreçte Doğu Asya’daki birçok ülke ekonomik kalkınmasını gerçekleştirirken Çin’deki ekonomik gelişmeler çok önemsiz kalmıştır. 1978 yılına gelindiğinde köylülerin üçte ikisi 1950’li yılların; üçte biri ise 1930’lu yıllarda Japon işgalinden önceki düzeyin aşağısında gelir elde etmekteydi.³⁷

1.3.1.Hua Guofeng Dönemi ve Reform Ortamının Oluşması

Mao’nun 1976’da ölümünden sonra yerine; halefi olarak göstermiş olduğu isim Hua Guofeng gelmiştir. Kültür Devrimi; Mao’nun ölümüyle sonlandırılmış ve ekonominin problemleri olduğu gerçeği muhalifler tarafından daha rahat seslendirilmeye başlarken Mao’nun çizgisini takip edenler de bu gerçeği kabullenmekten kaçınmamışlardır. Hua Guofeng önceleri Mao’nun mirasının garantörü olarak görülmüş ve bu çizgiyi korumuş olsa da 1978 yılı sonrası Mao’nun fikirlerinin tartışmaya açılması konusunda hoşgörü göstermesi Kültür Devrimi

³³ Kızıl ve Tunç, 2018: 56.

³⁴ <https://www.cadtm.org/A-Little-History-of-Chinese-Economy>. (Erişim Tarihi: 27.03.2019).

³⁵ Ertekin, 2017: 45.

³⁶ 1990 International (Geary-Khamis) Dollar.

³⁷ Coase ve Wang, 2015: 32.

esnasında izlenen radikal Maoculuğun etkisini kırmıştır. Bu sayede reformlara giden yol açılmıştır.

Reformist nitelikli uygulamalara girişilmesinde Hua Guofeng'in icraatleri önemlidir. Hua Guofeng Aralık 1976 tarihinde katıldığı bir konferansta ekonomik atılımların sosyalizmin başarısı için temel şart olduğunu ileri sürmüştür.³⁸ Öncelikli olarak Dört Modernizasyon Girişimi'nin³⁹ yeniden canlandırılmasını sağlamış, ardından Deng Xiaoping'in daha önce yayınlamak isteyip de yapamadığı "On Ana İlişki Hakkında" başlıklı makalenin yayınlanmasını sağlamıştır. Bu makale 1956 yılında Mao tarafından yapılan konuşmadan kaleme alınmış olup Çin için alternatif bir sosyalizmden bahsederken, yapılmış olan hatalardan ders alınması gerektiği vurgusunda bulunmaktadır.⁴⁰ Bu bağlamda reformist liderler için Mao'nun mirasını çığnemedi, Mao'nun sözlerini dayanak göstererek reformist hamlelerin meşruiyetini sağlama imkanı doğmuştur.

1977 yılında Hua Guofeng tarafından başlatılan ve "Dışarı Doğru Atılım" adıyla anılan ekonomik hamle; uygulanmasının ilk yılında üretimin yaklaşık %8 oranında artmasını sağlamıştır. Bu proje ile Hua Guofeng yüksek teknolojinin ithali ve sanayileşmede artışı hedeflemiştir.⁴¹ Birçok temel sanayi ürününün üretiminde daha önceki yıllarda görülmemiş düzeyler yakalanırken devlet gelirleri de yeni bir rekor kırmıştır. Bu sonuçların ardından Hua Goufeng tarafından Merkezi Komite'ye sunulan "On Yıllık Plan" onaylanmıştır.⁴² Deng Xiaoping tarafından 1975 yılında ana hatları oluşturulan bu plan Mao döneminde Büyük İleri Atılım hareketinde olduğu gibi tahıl ve çelik üretimini öncelik olarak saymaktaydı. Plan kapsamında 120 büyük proje öne çıkmaktayken bunların büyük çoğunluğu ağır sanayiye yönelik olmuştur. 1976 ile 1985 yılları arasını kapsayan plan hedeflerine ulaşamasa da üretim önemli ölçüde artırılmıştır.⁴³

On Yıllık Plan'ın hedeflerine ulaşamamasının ekonomi yönetimindeki bilgi eksikliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Finansman kaynakları konusundaki yanlış tahminler programı zora sokmuştur. Makine ve üretim tesisleri gibi sanayi sektörüne yönelik yatırımların nasıl işletileceği konusundaki kararsızlık durumu da sorun teşkil etmiştir. 1979 yılında "Dışarı Doğru Atılım" hamlesi sonlandırılmıştır. Dışarı Doğru Atılım hamlesi sürecinde önemli bir gelişme olarak ilk defa batıdan borç alınmış ve yabancı sermaye kullanılmıştır.

³⁸ Coase ve Wang, 2015: 64.

³⁹ Dört Modernizasyon Girişimi: İlk olarak 1963 yılında dönemin ÇHC Başbakanı Zhou Enlai tarafından duyurulmuş olan tarım, sanayi, ulusal savunma ve bilim ve teknolojiyi kapsayan modernleşme hedefleri bütünüdür.

⁴⁰ Fingar, 1980: 38.

⁴¹ <https://www.rieti.go.jp/en/china/02041201.html>. (Erişim tarihi: 12.04.2002).

⁴² Zweig, 2004: 183.

⁴³ Naughton, 2006: 78.

1.3.2.Reformist Dönemin Karakterini Belirleyen Faktörler

1978 sonrası başlayan ekonomik dönüşüm ve dışa açılma; dünya ekonomisi için de önemli bir dönüşüm sürecine denk gelmiştir. Liberal ekonomik düzen küreselleşme sürecindeyken, Çin'in ekonomik dönüşümünün bu sürece denk gelmesi onun ekonomik gelişimi açısından belirleyici bir öneme sahiptir. Nihayetinde Çin ekonomisinin gelişimi kıyı bölgelerinin küreselleşen sisteme dahil edilmesiyle başlayan bir süreçtir.⁴⁴

Aralık 1978 tarihinde gerçekleştirilen 11. Merkez Komite'nin Üçüncü Genel Kurulu'nda sosyalist modernleşmeye vurgu yapılmıştır. Ekonomideki problemler, aşırı merkezileşmenin ekonomik kayıplara sebep olması, gelişmiş ekonomilerle iş birliği ihtiyacı ve eğitim sistemi ile tarımsal reform konuları kurulda konuşulmuştur.⁴⁵ Kurul reform döneminin sembolik başlangıcını ifade etmesi bakımından önemlidir. Kurul sonrası alınan kararlar "1978 Bildirisi" adı verilen belgede yer almıştır.

Reform süreci ele alınırken Kültür Devrimi'nin önemli bir fikrî ve psikolojik altyapı oluşturduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Kültür Devrimi tamamen olumsuz olarak anılsa da tüm zararların yanında yönetici eliti reform sürecine hazırladığı savunulabilir. Daha önce hiç fiziksel işlerde çalışmamış yönetici kesim mensupları sıradan birer işçi gibi çalışmak zorunda kalmış ve o psikolojiyi yaşamışlardır. Sistemin en temel birimine inmiş böylece gereksinimleri daha iyi anlayabilmişlerdir.⁴⁶ Nitekim bir yönetici olarak Mao teoriyi topluma olduğu gibi uygulama eğilimindeydi, ikinci adam konumundaki Zhou Enlai⁴⁷ ise bu yanlışın farkındaydı. Ancak Mao dünyanın en büyük insan topluluğuna teoriyi katı bir şekilde uygulamaktan kaçınmamıştır. Bunun neticesi ise milyonlarca insanın acı çekmesi olmuştur. Bu bağlamda yöneticilerin tebaaya yönelik uygulamaları konusunda sıradan bir birey olabilmeyi anlayabilmeleri sistemin başarısı açısından birincil derecede önem arz etmekteydi. Kültür Devrimi verdiği tüm zararların yanında böyle bir fayda sağlamıştır. Kültür Devrimi'nin açtığı yaraların halkın sisteme olan inancını sarsması, uzun yıllar süren kıtlık ve ekonomik yetersizlik; tabanda dönüşüme direnme ihtimalini yok ederken piyasa ekonomisi uygulamalarıyla yükselen Asya ekonomileri ise yönetici elitin fikir yapısında değişmelere ve sorgulamalara yol açmıştır.⁴⁸ Deng Xiaoping Kültür Devrimi başlarında görevden alınmış kırsalda işçi olarak çalışmaya

⁴⁴ Garnaut vd., 2018: 545.

⁴⁵ Dillon, 2010: 382-383.

⁴⁶ Melemen, 2007: 34.

⁴⁷ Zhou Enlai: Çin Komünist Devrim'inde önemli rol almış ve daha sonra ÇHC'nin ilk başbakanı olarak 1976 yılındaki ölümüne kadar görev yapmıştır. Mao'nun ardından en önemli ikinci isim olup Mao'nun aksine teoriden çok pratiği gözetken bir liderlik sergilemiş bu sebeple iki arasında; dönem dönem sürtüşmeler yaşanmıştır.

⁴⁸ Saray ve Gökdemir, 2007: 664.

gönderilmiştir. Orada geçirdiği uzun zaman sürecinde Çin'i tehdit eden temel unsurun kapitalizm değil açlık ve yoksulluk olduğuna karar vermiştir.⁴⁹ 1973 yılında ise Pekin'e yeniden görev için çağrılmış ve başbakan yardımcısı olarak göreve başlamıştır. Yeniden görevden alınacağı 1976 yılının öncesinde ekonomide bazı değişiklikler yapma adına girişimlerde bulunmuştur. Eğitim ve teknolojiyi öncelik olarak benimsemiş ve özel arazi paylarının tahsis ve teşvikleri geliştiren ekonomik programları uygulamaya koymuştur.

Reform sürecinde önceki dönemlerde yapılmış olan tasarruf birikimi de çok önemli olmuştur. Çin reform sürecinin başlangıcı olan yıllarda da yüksek tasarruf oranlarına sahiptir. 1979 yılında tasarrufların GSYİH'a oranı %32 civarında gerçekleşmiştir. Bunun büyük bir oranı doğal olarak kamu iktisadi teşekkülleri tarafından sağlanmıştır. Böylece Çin'in önemli yatırımlar yapmasının önü açılmıştır.⁵⁰

1.3.3. Gelişmiş Ekonomilere Yapılan Ziyaretler

Hua Guofeng 1978 yılında Ulusal Halk Kongresi'nde yaptığı konuşmada: "Yabancı olanı Çin için kullanma politikasına sıkıca sarılmalıyız. Bütün ülkelerin ileri bilim ve teknolojisini anlamak ve onlardan faydalanmak için titizlikle çalışmalıyız."⁵¹ diyerek reform sürecinin altyapısını oluşturacak birikimler için dünyanın çeşitli yerlerindeki piyasa ekonomilerinden dersler alınması gerekliliğini dile getirmiştir. Nitekim 1978 yılında birçok üst düzey yetkili ve delegasyon Doğu Asya, Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri ve ABD de dahil olmak üzere birçok ülkeye ziyaretler gerçekleştirmiştir. İzleyen yıllarda ziyaretler sürmüştü ve Çinli yetkililer reformist lider Deng Xiaoping'in dediği gibi mümkün olduğunca çok soru sormuş ve gözlem yapmışlardır.

1978 sonrası yoğun bir şekilde kapitalist batı ülkeleri ve Japonya ziyaretlerinde yapılan gözlem kapitalist şirketlerin etkinlik ve dinamizmi olmuştur. Buradan sonuçla çözümün ne merkezîyetçilik ne de desantralizasyon olmadığı, önemli noktanın girişimlerin karar almada özerk olmaları ve rekabetçi davranabilmeleri olduğu anlaşılmıştır. Nihayetinde işletmeler verimlilik ve karlılık için şartlara hızlı bir şekilde uyum sağlamak zorundadırlar. 1979 yılından itibaren girişimlerin özerkliğinin artırılması öncelikli politikalardan biri haline getirilmiştir.⁵² İlerleyen yıllarda ise girişimlerin yapmış oldukları karları kendi hesaplarına tutabilmelerinin önünün açılması gerekliliğine yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Devlete ait işletmelerin karar mekanizmalarının merkezinde işletme yöneticisinin olmasının önü açılmıştır.

⁴⁹ Coase ve Wang, 2015: 67-78.

⁵⁰ Congressional Research Service, 2019: 7.

⁵¹ Coase ve Wang, 2015: 73.

⁵² Coase ve Wang, 2015: 95.

Böylece işletme yöneticileri üretim hacmi konusunda karar verebilme, işçi sayısını ayarlayabilme ve kar tutma gibi yetkiler elde etmişlerdir.

Reformun ilk on yılında yönetici elitin ziyaretlerinin yanı sıra birçok Çinli genç Amerika, Avustralya, Japonya, Avrupa ve Hong Kong'a öğrenci olarak ya da diğer şekillerde gönderilmiştir.⁵³ Teknolojik ve teknik gelişmelerden haberdar olmak, Kültür Devrimi sürecinde hepten cahilleşen nesilden yeni dönemde faydalı olabilecek birikimli bir kesim çıkarmak ve gelişmiş ekonomilerden öğrenmek konusuna önem verilmiştir.

1.3.4. Tarım Sektörü Reformları

Mao döneminde kurulan sistemde öncelikle komünler; Büyük İleri Atılım hamlesinin başarısız olması sonucu ise daha küçük takım adı verilen gruplar temelinde kolektif tarım üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu takımlara devlet tarafından toprak ve üretim araçları tahsis edilirken üretim faaliyetleri sonucu elde edilen hasat kota sistemi uyarınca belirlenmiş fiyattan devlete satılmıştır. Tarımsal faaliyetler açısından elverişli olma durumu göz önünde bulundurulmadan ülke genelinde uygulanan sistemin beklentileri emek ve kaynak israfına yol açarken; bunun yanında teşvik niteliği taşımaktan uzak ücretler karşılığında çalışan halk kolektif çalışma ortamında önemli bir performans gösterememiştir.⁵⁴ Üretim verimsiz ve yetersiz bir durumdayken birçok temel gereksinim karne sistemi ile sağlanmıştır.⁵⁵ Reform döneminde tarım sektöründe tüm bu problemler aşama aşama Çin'e özgü bir dönüşüm karakteristiğinde çözümlenmiştir.

Reformist uygulamaların henüz başlamadığı tarihlerde ülkenin bazı köylerinde özel tarım üretimi yapılmaktaydı. Aslında bu köyler kolektif üretim uygulamasında kıtlıkla boğuşmak zorunda kalmışlardı. Bu durumdan dolayı yerel yöneticiler kolektif üretimden taviz vermeye istekli olmuşlardır.⁵⁶ Reform döneminin erken tarihlerinde bahsedilen bu köylerde ufak çaplı özel üretimler olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Daha sonra bunlar parti toplantılarında yerel yetkililer tarafından dillendirilmeye başlanmıştır.⁵⁷ Komünist Parti elitleri başlangıçta özel çiftçilik uygulamalarına sıcak bakmasalar da bu gibi örnekler alınan kararların seyrini etkilemede yani reformu yönlendirmede büyük öneme sahiptir.⁵⁸ Reformist uygulamaların hepsi yukarıdan aşağı değil aksine aşağıdan yani halktan yönetici kesime doğru

⁵³ Garnaut vd., 2018: 34.

⁵⁴ Oktay, 2017: 61.

⁵⁵ Mingxing, 2003: 49.

⁵⁶ Naughton, 2008: 98.

⁵⁷ Yao ve Bromley, 2006: 88.

⁵⁸ Yao ve Bromley, 2006: 89.

bir rota izleyerek gerçekleşmiştir. Nitekim “nehri taşları yoklayarak geçmek”⁵⁹ ilkesel değişine uygun bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

Ocak 1979 tarihinde yayımlanan iki belge olarak “Tarımda Gelişmenin Hızlandırılmasıyla İlgili Bazı Sorunlar Hakkında Kararlar” ve “Kırsal Bölge Komünlerinin Çalışmasıyla İlgili Tüzükler” tarımsal reformların 1978 Bildirisi’nden sonraki iki öncül belgesi olmuştur.⁶⁰ Üçüncü Genel Kurul’da yayınlanan 1978 Bildirisi’nin temel konusunun tarım sektörü olmasının en önemli sebeplerinden biri Mao döneminde sanayiye verilen önceliğin, halkın beslenmesini sekteye uğratacak ölçüde tarımı olumsuz etkilemesi olmuştur. Bunun yanında zaten gelişmemiş bir ekonomi olarak tarım ülkesi olunması da apaçık bir gerçektir.

Tarım reformu alım fiyatlarının arttırılması gibi adımlarla başlamıştır.⁶¹ 1979 yılı Eylül ayında Merkez Komitesi tarafından alınan karar ile kırsal kesimin tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde kendi hesaplarına çalışmalarının önü açılmıştır. Devlet tarafından belirlenen kotaların üzerindeki üretimin üreticinin tasarrufuna bırakılması ile bu miktarın piyasa ortamında alım-satım işlemlerinin gerçekleştirilmesine sınırlı bir çerçevede imkan doğmuştur. Daha sonra uygulanmaya başlayan “Hanehalkı Sorumluluk Sistemi” Çin kırsal kesimi için makul ve işlevsel olmuştur.⁶² Uygulama bazı bölgelerde 1980’lerin başında uygulanmaya başlanmış ve 1983 yılına gelindiğinde birkaç istisna hariç tüm ülkeye yayılmıştır. Böylece üretim hedefleri takımlara değil daha küçük birimler olan ailelere verilmiş, üretim faktörleri de yine takım düzeyinde değil hanehalkı düzeyinde paylaştırılmıştır. Tarım sektöründeki sayısı binleri bulan büyük üretim birimlerinin yerini; her birinde ortalama 1,4 kişinin çalıştığı işletmeler almıştır.⁶³ Haneler vergi ve zorunlu satış karşılığı olan miktarın üzerinde gerçekleşen üretimi kendi hesaplarına satabilme hakkı kazanmıştır.⁶⁴ Aileler “Hanehalkı Sorumluluk Sistemi” ile devletle sözleşme yapmış ve ilk aşamada sözleşme süresi 15 yıl olmuştur. Bu ilk sözleşmelerde aileler arazilerin sahibi olmasalar da ürünler üzerinde mülkiyet hakkı kazanmışlardır.⁶⁵ 1978 yılı sonrası 5 yılda tahıl üretimindeki artış %30 oranlarında gerçekleşirken, tahıl dışı tarımsal üretimde bu oran %90’ı bulmuş, kırsal halkın gelir düzeyi ise

⁵⁹Deng Xiaoping tarafından planlı sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinin temkinli gerçekleştirilmesi gerekliliğini vurgulamak için kullanılan deyiştir. Bu düşünceye göre atılan adımlar, uygulanan politikalar etkileri-sonuçları gözetilerek duyarlı bir şekilde gerçekleşmelidir. Nitekim böylece dönüşüm en doğru sonuçlarla gerçekleşecektir.

⁶⁰ Dillon, 2010: 383.

⁶¹ Huang vd., 2008: 488.

⁶² Dangtao, 2011: 76.

⁶³ Maddison, 2007: 19.

⁶⁴ http://www.china.org.cn/features/60years/2009-09/16/content_18534697.htm (Erişim tarihi: 16.09.2009).

⁶⁵ Huang vd., 2008: 490.

2 katına ulaşmıştır. Bu dönemde tarım sektörü 1970-1978 arasındaki yıllık %2,7'lik büyümeye oranla yıllık 2 kat daha fazla büyüme kaydederek %8,2 düzeyinde gerçekleşmiştir.⁶⁶

Belirtilen gelişmeler ülke genelinde paralel olarak gerçekleşmemiş düzensiz bir şekilde yayılan bir süreç içinde gerçekleşmiştir. 1980 yılına gelindiğinde bazı bölgelerde yasak kaldırılrsa da 1982'ye kadar parti yönetimi tarafından resmi bir şekilde kabul edilmemiştir. Yasak genel olarak kolektif üretimin başarısız olduğu yerlerde kaldırılmıştır. Yasaklanmış bulunan özel çiftçilik birkaç yıl boyunca yasadışı olarak yapılmış ve reformcu yerel yetkililerin ikna etmesi sonucu merkezi yönetim de kapıyı aralamıştır.⁶⁷

1983 yılında yapılan düzenlemelerle ise köylülere devletle yapılan arazi ve üretim sözleşmelerini devretme hakkı, arazi kiralama hakkı gibi haklar tanınmıştır. Mao döneminde tarım tek bir köy örnek gösterilerek tüm ülkeye dayatılıyor; ekilebilir arazisi olmayan bölgeler bile tahıl üretimine zorlanıyor; balıkçılık, hayvan yetiştiriciliği ve ormancılık gibi alternatif gelir kaynakları geliştirmek kapitalizm olarak eleştiriliyor ve yasaklanıyordu. 1977'de reformcu parti yerel sekreterlerinin yerel hükümetlere; alternatif olarak görülebilecek faaliyet alanları için çalışmalara başlama izni vermesi ile üretimde çeşitlilik sağlanmış ve bunun yanında tahıl üretimi de önemli bir artış göstermiştir. Böylece köylüler yaşadıkları toprakların şartlarına uygun faaliyetler olarak balıkçılık, ormancılık, besicilik gibi faaliyetlerle de uğraşmaya başlamıştır.⁶⁸

⁶⁶ Huang vd., 2008: 478.

⁶⁷ Yao ve Bromley, 2006: 89.

⁶⁸ Congressional Research Service, 2019: 5.

Tablo 1.6 ÇHC Yıllık Ortalama Tarımsal Üretim Artışı (%)⁶⁹

	1952-1978	1978-1984	1984-2000	2000-2005	2005-2010
Tarım Sektörü Geliri	2,2	6,9	3,8	3,9	4,5
Tarımsal Brüt Çıktı Değeri	3,4	5,9	5,9	5,3	4,8
Tahıl Üretimi	2,5	5,5	0,9	1,0	2,5
Pamuk Üretimi	4,0	17,9	-0,6	6,4	2,0
Yemelik Yağ Bitkileri Ü.	1,4	17,6	6,4	0,9	1,5
Şeker Bitkileri Ü.	7,8	13,6	3,7	4,8	5,3
Meyve Üretimi	4,0	8,5	12,5	26,2	5,8
Sebze Üretimi	v.y. ⁷⁰	4,6	8,3	3,1	1,5
Et Üretimi	v.y.	7,8	9,1	2,9	2,7
Kümes Hayvancılığı Ü.	v.y.	v.y.	14,9	2,9	4,2
Mandıra Ürünleri	v.y.	v.y.	8,2	25,6	5,7
Balıkçılık	4,7	4,2	12,1	3,6	4,0

1.3.5.Sanayi Sektörü Reformları

Reform döneminin başlarında sanayi sektöründe kendi kendine yetme ilkesinin gereği olarak hemen hemen önemli birçok ürün üretilmekteydi. Ancak teknolojik ilerlemeler yavaş gerçekleşmekte ve verimsizlik yüksek seyretmekteydi. Ayrıca üretim faktörlerinin tahsisindeki ayarlamalar da verimlilik gözetmiyor bu ise gereksiz istihdama sebep olarak sanayi üretimi yapan kuruluşlara yük oluyordu. Sanayi üretimi yapan işletmelerin üretim hacmi, üretecekleri ürünler ve fiyatları; planlama otoriteleri tarafından saptanmaktaydı. Bu otoriteler her bir işletmenin durumuna ve kapasitesine uygun planlar yapmaktan çok makro düzeyde rakamlar belirlemekteydi. Bu işletmelerin faaliyetlerinden elde ettikleri kazancın arta kalanı ise yerel yönetimlere aktarılmaktaydı. Şirket yöneticileri elde edilen karın nasıl değerlendirileceği hususunda yetki ve söz hakkına sahip değildi.

⁶⁹ Garnaut vd., 2018: 489.

⁷⁰ “V.y.” kısaltması “Veri yok” ifadesini belirtmektedir.

Hantal bir vaziyette bulunan sanayi sektöründe iyileşmeler kasaba ve köy girişimlerinin öncülüğünde başlamıştır. Köy ve kasaba girişimlerinin temelini planlı ekonomi dönemindeki çelik üretimi amaçlı arka bahçelerde kurulan fırınlar oluşturmuştur. Niteliksiz ve verimsiz üretim yapılan bu fırınlar, tarımdan işgücü çekilmesine sebep olmasıyla da kıtlığı derinleştirici etkide bulunmuştur. Büyük İleri Atılım Hareketi sonrası ise bu başarısız üretim birimlerinden vazgeçilmiştir. Reform dönemi başlarında bu fırınlar küçük girişimler olarak işletilmeye başlamıştır. Bu girişimler devlete ait büyük işletmelerin eski teçhizatlarını kullanarak sanayi alanında önemli bir aktör olarak ortaya çıkmayı başarmışlardır.⁷¹ Oysa bu girişimler büyük devlet işletmelerinin sahip olduğu enerji, hammadde edinme imkanlarına, kredi ve tüketici piyasalarına ulaşma avantajlarına sahip olamamıştır. Hükümetin engellerine rağmen devlete ait girişimlerin terkettiği eski teçhizat ve teknolojiyi kullanan kasaba ve köy girişimleri 1980’li yıllarda önemli bir gelişim göstermiştir.⁷² Bu girişimlerin başarısı merkezi yönetimi de şaşırtmıştır ve bu girişimler sanayileşmenin ana motoru olarak nitelendirilmiştir.

Daha küçük ve daha verimli olan bu işletmeler kırsal ve kalkınmamış bölgelerde bulunmalarından dolayı düşük işçi maliyetleriyle birlikte büyük bir üretkenlik sağlamıştır.⁷³ Reform döneminde bunlar yerel yönetimlerin kolektif üretim merkezleri gibi görünseler de aslında birçoğu özel girişim niteliğine kavuşmuştur. Kasaba ve köy girişimleri devlete ait olmayan birimler oldukları için piyasaya ulaşım imkanları kısıtlı kalmıştır. Ancak özerk yapıları sayesinde rüşvet ödeyerek hammadde alımı ve ürün satışı yapabilmişlerdir. Ayrıca üretim kısıtları ile uğraşmamışlar ve devlet girişimleri gibi bürokrasi tarafından kısıtlanmamışlardır. Piyasanın talebine göre üretimi arttırmış ve yapılan üretimin tüketiciye ulaşması için en yüksek çabayı sarf etmişlerdir. Tüketim mallarının önemli kısmı tüketimi caydırma politikası gereği yüksek fiyatlandırmaya tabiydi; bu yüzden yerinde fiyatlandırmalar bu malların bastırılmış talebini ortaya çıkarmıştır.⁷⁴ Bunun yanında piyasanın talep ettiği farklı üretim alanlarına da kolayca geçiş sağlayabilmişlerdir. Tüm bunlar sonucu gelişen bu girişimler kamu girişimlerine ciddi rakip olmuş ve yüksek ücretler ile primler sayesinde yetenekli işçileri kendilerine çekebilmiştir. Ayrıca kasaba ve köy işletmeleri kar tutabilme özelliklerinden dolayı bu karlar ile önemli teknolojik yatırımlar yapabilmıştır.⁷⁵ Kasaba ve köy girişimlerinin yükselişi gayrisafi milli hasılaya katkılarının yanında Çin ekonomisini rekabetle tanıştırmasıyla da ekonomik dönüşüm için önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu girişimlerde çalışanlar yüksek karlar sonucu artan ücretlerden faydalanmış bu da tüketimi arttırıcı bir etki yaparken, artan talep

⁷¹ Kızıl ve Tunç, 2018: 59.

⁷² Brandt vd., 2008: 573.

⁷³ Maddison, 2007: 19.

⁷⁴ Oktay, 2017: 70.

⁷⁵ Heston ve Sicular, 2008: 59.

çarkın hızlı dönmesine sebep olmuştur.⁷⁶ Başlarda faaliyete hafif sanayi ürünlerinin üretimiyle başlayan bu girişimler ve 1983 yılında resmi olarak tanınmış ve kuruluş tarihlerinden itibaren üç yıllık vergi muafiyeti sağlanmıştır.⁷⁷

Reform döneminin ilk yılı sayılan 1978’de kırsal girişimler 30 milyona yakın işçiyi istihdam etmekteyken; bu rakam ise kırsal emek gücünün yaklaşık %10’una tekabül etmiştir. Aynı yıl devlete ait büyük işletmeler sanayi istihdamının %74’ünü gerçekleştirmiştir.⁷⁸ Kırsal girişimlerde istihdam edilenlerin sayısı 1996 yılına gelindiğinde 135 milyonu aşmıştır. Yurtiçi hasıladaki payları ise %6 düzeyinden %25 i aşan düzeye yükselmiştir.⁷⁹

Deng Xiaoping 1987 yılında kırsal işletmelerin başarısının karşısındaki şaşkınlığını belirten açıklamalarda bulunmuştur. Üretimlerinin yıllık %20’yi bulan oranlarda arttığını belirtirken kırsal emek fazlasının yarısından fazlasına da iş imkanı sağladığını söylemiştir.⁸⁰

Tarım sektöründe uygulanan Hanehalkı Sorumluluk Sisteminin bir benzeri olarak sanayi sektöründe “Anlaşmalı Sorumluluk Sistemi” uygulaması getirilmiştir. Özellikle küçük işletmelere uygulanan bu sisteme göre işletme yöneticileri bağlı oldukları yerel yönetimlere karşı kotalar, sermaye birikimi, kalite gibi sorumluluklar üstlenmişlerdir. Bu sayede çıktıda artış sağlanırken denetleme mekanizması da işlerlik imkanı bulmuştur. Piyasa mekanizması içerisinde çıktıların alımı ve satımı rekabete sebep olmuş ve böylece artan verimlilik ve bunun nihayetinde kârlılık ile birlikte üretim motivasyonu artmıştır.⁸¹

Büyük işletmeler için ise diğerlerinden farklı olarak gelişimin sağlanabilmesi için önemli teşvikler sağlanmış; öncelikli sektör olarak belirlenen alanlarda üretim yapan işletmelere teşviklerin yanında altyapı ve ihracat kolaylıkları sağlanmış ve piyasa koşulları içerisinde çalışma imkanı verilmiştir.⁸²

⁷⁶ Oktay, 2017: 70.

⁷⁷ Özsoylu, 2006: 19.

⁷⁸ Brandt vd., 2008: 571.

⁷⁹ Coase ve Wang, 2015: 112-114

⁸⁰ Coase ve Wang, 2015: 112.

⁸¹ Özsoylu, 2006: 21.

⁸² Özsoylu, 2006: 22.

Tablo 1.7 ÇHC Endüstriyel Üretim Rakamları (1952-2008) ⁸³

	Elektrik Üretimi (Milyar kWh)	Pamuk İpliği Üretimi (Milyon Lbs)	Külçe Çelik Üretimi (Milyon Lbs)	Çimento Üretimi (Milyon Ton)
1952	7,3	1445	1,4	2,9
1965	67,6	2860	12,2	16,3
1978	256	5240	31,8	65,2
1995	1007	11928	95,4	475
2008	3496	38214	503	1423

1.3.6.Girişim Reformu

Mao döneminde işsizliğe bir çözüm niteliğinde uygulanan kentlerdeki gençlerin sözde eğitim amacıyla kırsala gönderilmesi uygulamasına 1979’da son verilmesinin ardından büyük bir kırdan kente göç gerçekleşmiştir. Bu durum görece üstü örtülmüş olan işsizliği yeniden ortaya çıkarmıştır.⁸⁴ Bu tarihte hala bireysel ekonomiye karşı olan Pekin yönetimi bu konudaki tavrını yumuşaklaştırmak zorunda kalmış ve 1981’de Bireysel Girişim Yasağı’nı kaldırmıştır. Ancak bireysel girişimlerin maksimum yedi çalışanla sınırlandırılması durumu zorlaştırmıştır. Bu sınırlamanın sebebi ise büyük özel girişimlerin kapitalist nitelikler taşıyacağı korkusu olmuştur.⁸⁵ Bu sebeple daha önce de bahsedilmiş olan köy ve kasaba girişimleri gibi özel girişimler kolektif girişim görünümüne bürünmüştür. 1992 yılından itibaren kamu kesimine sağlanan korumalar artık bireysel girişimlere de sağlanmıştır. Ayrıca özel girişimler kamunun etkili olmadığı yerlerde daha çok hareket imkanı bulurken kamu girişimlerinin bulunduğu yerlerde ise büyük oranda sınırlandırılmışlardır.⁸⁶ Kamusal ekonominin etkinliğinin az olduğu yerler ise planlı ekonomi dönemi boyunca genelde yoksul kalmıştır. Bu bölgelerde özel ekonomik girişimlerin önünün açılmaya başlamasıyla büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu yoksul bölgeler kamunun etkin olduğu daha varlıklı bölgelere nazaran daha büyük bir ekonomik devinim kazanmıştır. Bu aslında sosyalist ekonomi uygulamalarının piyasa ekonomisine mağlubiyetinin bir göstergesi niteliğinde olmuştur. Bu bölgelerdeki başarılar daha sonra yapılacaklar konusunda diğer bölgeler için yerel liderlere ve merkezi yönetime yol göstermiş ve cesaret vermiştir.

⁸³ Loren vd., 2016: 35.

⁸⁴ Coase ve Wang, 2015: 119.

⁸⁵ Clarke vd., 2008: 388.

⁸⁶ Oktay, 2017: 121.

Kamu girişimleri sosyalist uygulamalar gereği merkezi planlamaya tabiydiler ve üretim alanları, üretim şekilleri, üretim kotaları devlet tarafından belirleniyor kaynak tahsisi de devlet tarafından yapılıyor ve kaynak akışındaki fiyatlar da yine devlet belirlemesine tabi oluyordu. Devlete ait dağıtım kuruluşları ara mal ve hammaddeleri teslim edip nihai ürünleri alıyordu. Karlar ise bu kuruluşlardan merkezi yönetime aktarılıyordu. Devlet tarafından belirlenmiş hedeflere ulaşma sorumluluğundaki yöneticiler ise her bir işletme için ayrı ayrı pazarlıklar sonucu farklı miktarda sorumluluklar üstlenip parti içindeki bağlantıları vasıtasıyla kaynak ediminde avantaj sağlıyorlardı.⁸⁷ Özel girişimler ise bu kısıtların hiçbirine maruz kalmamış, karlılık gözeterek çalışabilme imkanı bulmuşlardır.

Özel girişimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha önce halkın erişemediği tüketim ürünlerinin girişimciler tarafından sunulması kaçınılmaz olmuştur. Hanehalkı ve bireysel işletmelerde çalışanların sayısı 1978'deki 140.000'den, 1979'da 310 bin, 1980'de 806 bin ve 1981'de 2,6 milyon düzeyine ulaşmıştır.⁸⁸

Girişim özerkliğine yönelik ilk hamle resmi belgelere göre Sichuan eyaletinde ekim 1978'de gerçekleştirilirken birkaç ay sonra 1979 yılının başlarında reform kapsamına giren girişimlerin sayısı aynı eyalette 100'ü bulmuş, yıl sonuna gelindiğinde ise girişim reformu kapsamındaki büyük girişimlerin sayısı 4000'i aşmıştır.⁸⁹

Mao döneminde de sosyalist ekonomiyle piyasa ekonomisinin karışımı türünden modeller öneren Çin'in öncü ekonomistlerinden Chen Yun'un politikaları yönlendirmesi reform döneminde mümkün olmuştur. Öyle ki sosyalizmi reddetmek istemeyen ancak uygulamaların başarısızlığından muzdarip reformist yönetim ekibinin bu söylemin altındaki politikalara bakışı sıcak olmuştur. Böylece piyasa ve özel sektörün sosyalist sisteme dahil edilmesi mümkün olmuştur. Temelde merkezi planlama etkili olurken kolektif mülkiyetin devamının sağlanması; ancak buna eklemlenen bir bileşen niteliğinde piyasa uygulamasına geçilmesi ve özel girişimler için işlerlik imkanı sağlanması planlanmıştır. 1982'de bu artık resmi bir duruş haline gelmiştir: "planlı ekonomi önceliktir piyasa ayarlamaları ise yardımcıdır".⁹⁰

Planlı ekonomi döneminde devlet girişimleri her bölgenin kendi kendine yetmesi ilkesel düşüncesi altında yerel birimlerin alt unsurları olarak örgütlenmiş ve birbirleriyle yatay bir ilişkisel düzeye sahip olmamışlardır. Bu kopukluk önemli bir sorun teşkil etmiş olup nihayet 1980 ortalarında bu girişimler için bütünleştirici hamleler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle

⁸⁷ Oktay, 2017: 65.

⁸⁸ Coase ve Wang, 2015: 140.

⁸⁹ Garnaut vd., 2018: 87.

⁹⁰ Coase ve Wang, 2015: 149-151.

makine endüstrisi en parçalı yapıda olanlardan biriyken birleştirici adımlar atılmaya başlanmış ve 1982’de “Makinecilik Ulusal Bürosu” kurulmuştur.⁹¹

1981 yılında “Kapsamlı Milli Ekonomik Sistem Reformu” adı altında bazı şehirler girişim yapısına yönelik düzenlemeler silsilesine tabi tutulmuştur. Bu şehirlerdeki girişimler ölçek ekonomisinden faydalanmak üzere birleştirilirken, girişimlere üretilecek mal ve üretim hacmi gibi kararların alınmasında yetki verilmiştir.⁹²

Başlangıçta devletin sosyalizmden uzaklaşılacağı korkusuyla kısıtladığı kamu girişimlerine (özel girişimlerin oluşup güçlenmesi sonucu) devlet kotasının ötesinde faaliyet özgürlüğü verilmiştir. Böylece kota fazlası üretimi serbest piyasalarda satma ve farklı ürünlerin üretimini gerçekleştirme imkanları edinmişlerdir. Bunun yanında karların bir kısmının işletme içinde kalması ve yöneticilere daha fazla yetki alanı açılması gibi iyileşmeler de sağlanmıştır.⁹³ Şüphesiz bu özel girişimlerin getirdiği rekabetin bir sonucu olmuştur. Kamu girişimleri merkezi planlamaya bağlı kalarak kaynak tahsis ediyorlar ve kotaların dolduruyorlar bunun ötesinde ise piyasanın belirlemelerine dayanarak üretim kapasitesini genişletiyorlardı.⁹⁴ Ancak tüm yatırımlarını sosyalizmi korumak adına devlet teşebbüslerine akıtan Pekin bir çok kısıtlamaya rağmen daha büyük verim getiren özel girişimlerin karşısında, “pratik gerçekliği test etmenin tek ölçütüdür” anlayışına dayanarak 1984 yılında planlı bir ticaret ekonomisi yani özgün bir piyasa ekonomisini kabul etmiştir. İzleyen yıllarda piyasa mekanizması; merkezi planlama uygulamalarının yerini almaya başlamıştır.

1984 yılında ise küçük ve orta ölçekli kamu iktisadi teşekküllerinin anonim şirket şeklinde yapılanmalarını imkan verilmiş ve ardından yeni kurulan borsalarda işlem görmelerinin önü açılmıştır.⁹⁵

Yine 1984 yılında sağlık alanında hizmet veren personelin piyasa koşullarında iş yapmalarına izin verilmiştir.

“Hizmet sektöründe özel faaliyet gösterilmesine, özel hastane, eczane, dil okulları ve eğitim kurumlarının kurulmasına izin verilmiştir. 1988’de çıkarılan bir kanun ile yatırımcılar ve ortaklıkların özel faaliyet göstermelerine izin verilmiş ve ardından Temmuz 1988’de özel sektörün nasıl çalışması gerektiği ile ilgili genelge açıklanmıştır. Bu genelgede özel işletmelerin ne olduğu ve nasıl çalışması gerektiği açıklanmıştır. Buna göre sekiz ve üstü çalışanı olan işletmeler özel işletme olarak tanımlanmış ve bu işletmelerin özel

⁹¹ Coase ve Wang, 2015: 97.

⁹² Coase ve Wang, 2015: 98.

⁹³ Oktay, 2017: 68.

⁹⁴ Coase ve Wang, 2015: 130-131.

⁹⁵ Özsoylu, 2006: 23.

mülkiyeti kabul edilmiştir. O dönemde Çin’de 225.000 özel işletme olduğu ve 3.600.000 kişiye iş imkanı sağladığı tahmin edilmektedir.”⁹⁶

23 Mart 1986’da Devlet Konseyi “Yatay Ekonomik Entegrasyonu Daha Fazla İlerletmekle İlgili Çeşitli Sorunlar Hakkındaki Karar” isimli belgeyi yayınlamıştır. Böylece piyasa sisteminin yokluğunda girişimler arası birleşmeler kaynakların verimli kullanılması konusunda etki oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca ilk olarak 1984’te devlete ait bir alışveriş merkezi sermaye edinmek amaçlı halka pay senedi satımına başlamış iki yıl içinde Çin 6000’den fazla anonim şirkete sahip olmuştur.⁹⁷

Piyasa ekonomisi için temel şartların büyük çoğunluğu gerçekleştirildikten sonra ekonomik dinamizmi sağlayan genel düzeyde eyaletler arası olmak üzere kentler ve ilçeler arasına kadar yayılmış rekabetçi bir ortam olmuştur. Bu rekabetçi ortamda sanayi parkları önemli bir rol oynamıştır. Yerel yönetimler sanayi parklarının sayısını artırmış ve yatırımları çekebilmek için su, elektrik, kanalizasyon, internet ve telefon altyapısının yanında toprak arzı da sağlamışlardır. Artan oranda yatırımın çekilmesi; üretimin artması ve vergi gelirlerinin yükselmesini beraberinde getirmesi açısından yerel yönetimler için çekicilik arz etmiştir. Ayrıca yerel yönetimler yabancı yatırımları çekmek için yürürlükteki düzenlemeleri aşan teşvikler de sağlamıştır.⁹⁸

1.3.7.Özel Ekonomik Bölgelerin Açılması ve Dış Ticaret Reformu

Çin ekonomisinin yalıtılmışlıktan çıkması ve küresel ekonomiyle bütünleşmeye başlaması özel ekonomik bölgelerin oluşturulmasıyla mümkün olmuştur. Özel ekonomik bölgelerin oluşturulmasının ardında yatan sebeplerden biri Shenzhen bölgesinden Hong Kong’a yasadışı göçler olmuştur. Bu göçler ilk olarak Büyük İleri Atılım sırasında yaşanan felaketlerden sonra başlamıştır. Bölgedeki yoksulluk karşısında halkın Hong Kong’dan beklentisi o kadar büyük olmuştur ki birçok insan adaya geçmeye çalışırken boğularak can vermiştir. 1970’lerin sonunda artan göçler ile çözümün; göçlerin sebebine inmekle mümkün olacağı, yani iki bölge arasındaki ekonomik uçuruma yol açan mevcut sisteme yeni düzenlemeler getirilmesinde olduğu kabul edilmiştir. Guangdong bölgesini ziyaret eden Deng Xiaoping’in, yerel yöneticilerin “kapitalizme sığınan hainlere müdahale” isteğine karşı sözleri bu kabullenmeyi göstermekteydi: “Bu durum kendi politikalarımızın sorunlarının sonucu. Ordunun bu konuda yapabileceği bir şey yok.”⁹⁹ 1979’da bazı yerel yetkililerin gözlemleri ve

⁹⁶ Özsoylu, 2006: 23.

⁹⁷ Coase ve Wang, 2015: 177.

⁹⁸ Oktay, 2017: 27.

⁹⁹ Coase ve Wang, 2015: 123.

araştırmalarıyla önceleri küçük sanayi parkları şeklinde düşünülen ancak fikir Pekin'e ulaştığında aldığı destek ile birlikte tamamen kendine yetebilecek niteliklerde (imalat ve ticaretin başarısı için gerekli olan her türlü eğitim, ticaret, hukuk ve bürokrasi hizmetinde sunma imkanlarına sahip) özel ekonomik bölge adı verilen özerk ekonomik birimlerin oluşturulması kararı alınmıştır. Aslında özel ekonomik bölgelerin kurulması fikri Çinli yetkililerin Hong Kong ve Makao ziyaretleri sırasında bu ülke yetkilileri tarafından önerilmiştir.¹⁰⁰ Bu bölgeler Guangdong ve Fujian'da yani sırasıyla Hong Kong ve Makao bölgelerine coğrafi yakınlığı olan kıyı eyaletlerinde oluşturulacaktı. Bu iki eyalette kurulan öncü dört ekonomik bölge (Guangdong eyaletinde yer alan Shenzhen, Zhuhai ve Shantou kentlerinde ve Fujian eyaletinde de Xiamen kentinde) başarılarıyla daha sonra aşama aşama tüm ülkeye yayılacak olan ekonomik bölgelere örnek teşkil etmiştir.¹⁰¹ Bu bölgeler Tayvan sorunundan dolayı olası bombalanma riskine karşın ekonomik destekten yoksun bırakılmışlardır. Nihayetinde ölü yatırım riski taşıyan bu bölge zaten kıt olan kaynakları ziyan edebilirdi. Buna rağmen bu bölgelerin başarısı Çinli liderlerin reformist hamlelere olan inancını artırmıştır. Bu bölgelerin kazanımları "kalkınma yarışına geriden başlayıp öne geçmek" diye tanımlanabilecek bir başarı olmuştur. Ayrıca piyasa ekonomisi uygulamalarını denemek için bu bölgelerin seçilmelerinin en önemli sebeplerinden biri de yine ekonomik durumları; yani kaybedecek daha az şeye sahip olmaları olmuştur. Nitekim yönetici elit bu uygulamaların ekonomik problemlere yol açacağı konusunda endişeler taşımaktaydı. Bu bölgelerin amacı yabancı yatırımları çekerek sanayileşmeyi hızlandırmak ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmektir. Komünist bir ülke içinde kapitalist bölgeler oluşturmaktan başka bir şey olmayan bu uygulama ile kapitalist olmadan kapitalizmden faydalanmak istenmiştir. Bu bağlamda yapılan düzenlemeler ülkeye yatırım yapmayı karlı ve cazip hale getirmiştir. Devlet şirketleri için %55, yerli şirketler için %33 olarak belirlenmiş olan Gelir Vergisi yabancı ortaklı şirketler için %15 düzeyinde tutulmuştur. Ayrıca ihraç edilecek ürünlerin üretiminde kullanılacak olan hammadde ve ara malların ithali için gümrük vergisi muafiyeti de getirilmiştir.¹⁰² Bunların yanında bu bölgelerde finansman ve döviz politikaları bakımından ayrıcalıklar da sağlanmıştır. 1993 yılına gelindiğinde bu özel ekonomik bölgelerin sayısı 300'ü bulmuştur.¹⁰³

Shenzhen'deki özel ekonomik bölgenin açılması sonrası ülke genelinden birçok yeni girişimci bölgeye gelmiş ve piyasa ekonomisinin inşasına katkıda bulunmuştur. Aslında bu

¹⁰⁰ Coase ve Wang, 2015: 75.

¹⁰¹ Kızıl ve Tunç, 2018: 59.

¹⁰² Oktay, 2017: 76.

¹⁰³ Özsoylu, 2006: 20-21.

bölgeler kendi potansiyellerinin ötesinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin bastırılmış girişim potansiyelini açığa çıkartmışlardır.

Planlı ekonomi döneminde ülkenin dış ticareti devlete ait 12 dış ticaret kuruluşunun tekelindeydi. Bu kuruluşlar ülke içindeki üreticilerden aldıkları ürünleri ihraç etmekte, ithal edilen ürünleri ise yerli kullanıcılara teslim etmekteydiler. İhracat ve ithalat rakamlarının düzeyi ise Dış Ticaret Bakanlığı tarafından planlanıp düzenlenmekte olup dış ticaret gelirleri doğrudan bütçeye akmıştır. Dış ticaret Çin'in sosyalist modernleşmesinin yardımcı enstrümanı olarak görülmüş büyük oranda sanayi hamlelerine yönelik girdilerin ithaline hizmet etmiştir.¹⁰⁴ 1978 sonrası bahsedilen devlete ait 12 adet dış ticaret kuruluşunun şubelerine yetki devri yapılmış ayrıca bu kuruluşlar kendi ticari şirketlerini kurma hakkına sahip olmuşlardır. Bu şirketler ise rekabet esasına göre çalışmaya başlamış, ilgili otoriteler tarafından belirlenen rakamların üzerindeki kazançları kendi hesaplarında tutma imkanı bulmuşlardır. Böylece plan dışı ithalat ve ihracat gerçekleştirerek uluslararası piyasa mekanizmasının içinde yer almışlardır.

“1982 yılında Devlet Meclisi'nin İthalat İhracat Kontrol Komisyonu, Dış Yatırım ve Kontrol Komisyonu, Dış Ticaret Bakanlığı ve Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı birleştirilip Dış Ekonomik İlişkiler ve Ticaret Bakanlığı kurulmuştur. 1984 yılında dış ticaret sistemi daha çok dağılıma maruz kalmıştır. Dış ticaret kurumları bunun altında ve diğer bakanlıkların ve eyalet seviyesindeki birimlerin altında birleşerek kendi ana organizasyonlarından bağımsız hale gelmiş ve kendi kar ve zararlarından sorumlu olmuşlardır.”¹⁰⁵

1979 yılında dış ticaret alanındaki girişimcilere faaliyetlerinden edindikleri kazançları bankalardan alma imkanı verilmiş ve kurumların ihracattan elde ettikleri gelirin 1/4'ünü kar olarak tutmalarına izin verilmiştir. 1981'de 2,8 renminbi 1 dolara eşit olacak şekilde yurtiçi döviz kuru oranı belirlenmiştir. Böylece çift kur sistemi oluşturulmuştur. 1986 yılında ise daha önce belirlenmiş olan orandan vazgeçilmiş piyasaca belirlenen değişim oranının bu uygulamanın dışındaki işlemlerde yani plan dışı ticari işlemlerde kullanılabilmesine yönelik ayarlamaları yapan “döviz kuru düzenleme merkezleri” kurulmuştur. Piyasadaki oran ile resmi kurun bir arada işlediği çifte sistem 1994'de bırakılmış ve tek oran uygulamasına geçilmiş, düzenleme merkezlerinin yerini ise ulusal döviz kuru piyasası almıştır.¹⁰⁶ Dış ticarete yönelik bu reformlarla birlikte dış ticaret ile uğraşan özel girişimlerin sayısı hızla artmaya başlamıştır.

İhracatın gelişimini hızlandıran önemli uygulamalardan biri de montaj sanayi olmuştur. Gerekli girdiler yurtdışından getirilmiş ve Çin'deki ucuz işgücünden faydalanılarak nihai ürün

¹⁰⁴ Melemen, 2007: 76.

¹⁰⁵ Melemen, 2007: 77.

¹⁰⁶ Melemen, 2007: 79.

haline getirildikten sonra ihraç edilmiştir. Bu uygulamaya yönelik olarak 1979 yılında özel ekonomik bölgelere dahilde işleme rejimi gibi uygulamalar kapsamında işlenip ihraç edilmek üzere ithal edilen ürünlere normal ithalat rejiminin uygulanmaması düzenlenmiştir.¹⁰⁷

Dış ticaretin önündeki kısıtlamalar kaldırılmaya başlanmış, teşvikler sağlanmıştır. Aşamalı olarak bazı girişimcilere ithalat yapma imkanı verilmiş, zorunlu ihracat planları uygulamadan kaldırılmıştır. Dış ticaretteki serbestleşme özellikle DTÖ'ye giriş sonrası ivme kazanmıştır.

1.3.8.Ekonomik Dönüşümün Yol Açtığı Sorunlar ve Tiananmen Olayları

1978'e kadar halkın elinde çok az tasarruf bulunması sebebiyle bankacılık sektörünün varlığına ihtiyaç duyulmamıştır. 1978 yılında bireysel tasarruflar toplam tasarrufların %3'ünü, hükümet tasarrufları ise %43'ünü oluştururken geriye kalan %54'ü girişimlerin tasarruflarından oluşmaktaydı.¹⁰⁸ Özel girişimlerin hızlı bir şekilde çoğalıp büyümesiyle tasarrufların atıl durumdan çıkarılması gerekliliği doğmuştur. Böylece mevduat toplamak ve kredi vermek gibi temel bankacılık işlemlerini gerçekleştirecek 4 adet devlet bankasının (Çin Tarım Bankası, Çin Bankası, Çin İnşaat Bankası, Çin Sanayi ve Ticaret Bankası) yanında daha önce Çin'de bulunan tek banka olan Çin Halk Bankası ise Merkez Bankası olarak göreve başlamıştır.¹⁰⁹ 1984 yılında ise bankalara kredi dağıtımı konusunda özerklik vermek amaçlı reformlar gerçekleştirilmiş olup aynı zamana denk gelen ücret reformu politikası ise yine o yıl yani 1984 yılı baz alınmak üzere ücretlerin artırılabilmesini öngörüyordu. Kredi dağıtımı konusunda özerkliğe kavuşmuş olan bankaların varlığı devlet girişimlerinin büyük oranda borçlanmasına sebep olmuştur. Kamu girişimlerindeki çalışanların ücretlerinde %100'ün üzerinde artış gerçekleşirken genel ücretlerde %38'lik bir artış ortaya çıkmıştır. Bu durum para arzının artışına sebep olmuştur. Hızlı bir şekilde artan yatırımlar üretimin artması ve gelirlerin yükselmesine sebep olmuştur. Hem merkezi planlamaya hem de piyasa belirlemesine dayalı çift raylı fiyat mekanizmasının doğurduğu sorunların artması aynı dönemde fiyat reformu çalışmalarına gereklilik doğurmuştur. Fiyat reformu açıklamasının yapıldığı 1988 yılında enflasyon hızlı bir şekilde artarak %39 düzeyine ulaşmıştır.¹¹⁰ Mevduat toplamayı beklemeden kredi vermeye başlayan bankaların, kontrolsüz kredi hacmi, batık krediler, aşırı ısınma ve fiyat artışları sonucu işlevlerini yerine getiremez hale gelmeleri kaçınılmaz olmuştur. Nitekim işlemeye başlayan bankacılık sistemi ilk yıllarında faaliyet çevrelerinin yasal düzenlemelerle belirlenmemiş

¹⁰⁷ Oktay, 2017: 74.

¹⁰⁸ Coase ve Wang, 2015: 178.

¹⁰⁹ Oktay, 2017: 96.

¹¹⁰ Coase ve Wang, 2015: 180-181.

olmaması, birbirleri ve ekonomi ile etkileşimde olacakları piyasaların olmaması ve şubelerinin yerel yönetimlerin insiyatiflerine göre faaliyetlerde bulunması bu sorunlara fırsat vermiştir.

1988 yılında baş gösteren enflasyon, halkın alım gücünün düşmesi, yozlaşma, adam kayırma ile ekonomik fayda sağlama gibi birçok faktör halkın öfkesini beslemiş, bu ortamda demokratik hak talebi çerçevesinde protestolar güçlenmiş ve 1989 yılında Tiananmen Krizi patlak vermiştir.¹¹¹ Krizin baş gösterdiği 1988 yılıyla izleyen dört yıl ekonomik reformlar açısından geriye dönüş görünümü arz etmiştir. Ortaya çıkan sorunlar piyasa ekonomisine geçiş yolunda gösterilen cüretkarlığın sonuçları olarak görülmüş ve sosyalizmin ana amaç; piyasanın ise ancak yardımcı bir unsur olduğu anlayışının yeniden güçlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca öncü reformcu isimlerden Hua Yabong ile başlayan tasfiye süreci ekonomik krizin güçlü bir şekilde ülkeyi sarsması sonucu Mao sonrası oluşmuş reformcu hizbi dağıtmıştır. Ekonomik krizin ülke dışından görünüşü de vehamet arz eder nitelikte olmuştur. Öyle ki Amerikalı bir gazetenin attığı başlık şöyle idi: “Deng’in Geriye Doğru Büyük Atılımı”.

Yıl 1989’a geldiğinde özel girişimlerden birçoğu kapanmaya başlamıştır. Reformcu hizbin dağılması ile muhafazakar kanattaki sesler güçlenmiş ve ekonomi politikası üzerinde merkezi planlamayı güçlendirmek, özel sektörü devlet yörüngesine sokmak, sıkı kısıtlamalar getirmek ve fiyat kontrolü uygulamaları gibi sosyalist uygulamalara dönüş konuşmaları başlamıştır.¹¹² Tiananmen Olayları sonucu batı ülkeleri ve birçok uluslararası kuruluşan tepkiler gelmiştir. DTÖ; Çin ile yaptığı müzakereleri 3 yıl askıya almıştır. Nitekim Çin’deki bazı reformist uygulamaların itici gücü DTÖ’ye giriş beklentisi olmuştur; müzakerelerin askıya alınmasıyla reform süreci önemli bir destek unsurunu kaybetmiştir.¹¹³

Ancak bu geriye dönüşe yönelik niyet kesinlikle tam olarak Mao dönemindeki sosyalist uygulamalara dönmeyi amaçlamamıştır. Nitekim o dönemdeki katı sosyalist uygulamaların olumsuz etkileri yeterince tatbik edilmiş ve sosyalist Çin için yeni uygulamaların gerekliliği genel kabul haline gelmişti. 1989 yılında Komünist Partisi’nin 13. Kongresi toplandığında ekonominin büyüklüğü dönüşümün başladığı 1978 düzeyinin iki katıydı. Bu sebeple ülke içi ekonomide reform karşıtı sosyalist söylemler artsa da açık kapı politikasına devam etmenin önemi liderler tarafından vazgeçilmez görülüyordu. Parti genel sekreteri Jiang Zemin’in 28 Kasım 1990 tarihinde yaptığı açıklamada bunu açıkça vurgulamıştır:

“Dış dünyaya açılma çabamız etkin bir şekilde dışarıyla ekonomik ve teknik işbirliği ve mübadele olanaklarını geliştirmek, kapitalist gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere yabancı ülkelerin gelişmiş teknolojilerini, bilimsel yönetim tecrübelerini ve ilerici kültürel kazanımlarını öğrenmek, kapitalist

¹¹¹ Naughton, 2006: 89.

¹¹² Coase ve Wang, 2015: 203-208.

¹¹³ <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/>. (Erişim tarihi: 31.07.2019).

toplumlardaki negatif ve yozlaşmış unsurların aşındırıcı etkilerine direnmek ve Çin ulusunun bütün iyi ideolojik, ahlak ve kültürel gelenek mirasına sahip çıkmak ve onları genişletmek niyetindedir."¹¹⁴

Piyasa ekonomisine yönelik reformlara gelen eleştiriler Sovyet Bloğu'nun dağılması ile daha da güçlenmiştir. Ekonomik durgunluk süreci ve Tiananmen olaylarıyla reformlara karşı oluşan şüpheler reform karşıtı söylemleri parti elitleri içerisinde gittikçe artırmış ve reformcuların sesi kısılmıştır. Artık aktif bir şekilde görevde bulunmayan Deng Xiaoping reformların getirdiği kazanımların kaybedilmemesi ve Çin ekonomisinin yeniden katı sosyalist uygulamalara maruz kalmaması için güney turuna çıkmış ve yerel yöneticilere tavsiyelerde bulunmuştur.¹¹⁵ Daha sonra güney turunda yapılan konuşmalar basında da yayınlanmış ve anti reformist atmosferin dağılmasında etkili olmuştur. Ancak bu çok kolay bir şekilde gerçekleşmemiş; Deng Xiaoping'in görüşleri karşı cephe tarafından büyük ölçüde eleştirilmiştir. Çin ideolojisinin dogmatik etkilerine yenilme riskiyle karşı karşıyayken Deng Xiaoping ve parti içindeki destekçileri pragmatizmin önceliğine vurguda bulunarak savaş vermiştir. "Gerçekleri olgularda aramak" söylemi yeniden etkili bir silah olarak kullanılırken ve Deng Xiaoping bu söylem ile Mao'nun ideolojisinin reformu gerekli kıldığı düşüncesini oluşturmaya çalışmıştır.

Deng Xiaoping'in sözleri ülkede yayıldıkça reform karşıtı kesim dağılmaya başlamıştır. Özel sektör yeniden cesaretlenmiş ve 1993 yılında krizden hemen önceki yoğunluğuna kavuşmuştur. Reformist hareketin yönetim tarafından da temkinli olarak benimsenmesiyle dört yıllık geri çekilme dönemi sona ermiştir. Bu tarihten sonra başlayan ikinci reformist periyot olarak nitelenebilecek dönemde reformun karakteri aşağıdan yukarıya değil yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmiştir. Yani artık istisnai bölgesel uygulamalar değil doğrudan merkezi yönetimin yaptığı düzenlemeler değişimi getirmiştir.

1.3.9.Fiyat ve Vergi Reformu

Elverişsiz makro ekonomik koşullar altında 1988 yılında denenmiş olan fiyat kontrollerinin sona erdirilmesi krizi güçlendirici bir etki oluşturmuştur. 1992'ye gelindiğinde krizin etkileri büyük ölçüde ortadan kalkmaya başlamış ve hükümet için fiyat kontrolünü tamamen kaldırmanın zamanı gelmiştir. Birkaç yıl içinde aşama aşama kaldırılan fiyat kontrolleri piyasa ekonomisini işler hale getiren en önemli düzenlemelerden biri olmuştur. Piyasa fiyatlarından işlem gören üretici mallarının payı; sıfır olduğu 1978'den 1985 yılında %13'e, 1991 yılında %46'ya ve 1995'te %78'e kadar yükselmiştir.¹¹⁶

¹¹⁴ Coase ve Wang, 2015: 214.

¹¹⁵ Naughton, 2006: 99.

¹¹⁶ Coase ve Wang, 2015: 236.

Fiyat kontrollerinin kaldırılmasına rağmen fiyatların piyasa tarafından belirlenmesinin önünde bir engel daha vardı. 1980'li yıllarda girişimlere daha fazla özerklik verilmesi amacıyla uygulanmakta olan Sözleşme Sorumluluğu Sistemi sonucu; her bir girişim ayrı fiyatlardan sübvansiyonlu girdiler almakta ve farklı oranda vergiler ödemekteydi. Bu durum ise fiyat çarpıklığına önemli ölçüde sebep oluşturmaktaydı. Ayrıca Sözleşme Sorumluluğu Sistemi'nin Çin hükümeti tarafından vergi toplama amaçlı da kullanılması eyaletler arasında bir vergi yükü eşitsizliği oluşturmuyordu.¹¹⁷ Kamu girişimlerinin rekabetçi ortamda zarar ettikleri bir tabloda devletin Sözleşme Sorumluluğu Sistemi ile zaten azalmış olan gelirleri daha da düşmüş ve bu durum mali sıkıntılara yol açmıştır.¹¹⁸ Ayrıca bu yıllarda değişik düzenlemelerle oluşturulan vergi sistemi ile yerel yönetimler vergi gelirlerinden daha büyük paylar almaya başlamıştır. Bu durum merkezi yönetimin mali gücünün azalmasına sebep olmuş, ayrıca bölgeler arası denge katalizörü görevi görmesini de engeller nitelikte olmuştur. Bunun yanında bu yıllarda zaten özel girişimlerle rekabet edememe sonucu hantallaşan ve kar edemeyen bu kuruluşlardan edilen gelirler düşmüştür. 1994 yılında vergi sistemi oluşturulmuş ve böylece girişimler karları üzerinden belli oranlarda vergilendirilmeye başlamıştır. Vergilerden elde edilen gelirlerinin merkezi ve yerel yönetimler arasında paylaşımına yönelik hususlar da yapılan düzenlemeler arasında yer almıştır. Böylece devlet vergi reformunu da gerçekleştirmiştir.¹¹⁹

Reform döneminin devamını tehlikeye sokmuş olan enflasyon sorunu ve daha birçok problemin en önemli sebebi finansal bir sistemin eksikliği idi. Devlet para politikası ve kredi piyasası yönetimi için ihtiyaç duyulan enstrümanlara sahip değildi. 1995 yılında Çin Halk Bankası Yasası ile merkez bankası yapılanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1996 yılında açık piyasa işlemleri ve 1998'de ise mevduat munzam karşılığı uygulamaları başlatılmıştır. 2003 yılında Çin Bankacılık Düzenleme Komisyonu kurulmuş böylece bankacılık sisteminin denetimi ve yasal düzeni sağlanmıştır.¹²⁰

1.3.10.Kamu Ekonomik Kuruluşlarında Reform

Piyasa ekonomisine dönüşümün hızlı bir şekilde yeniden başladığı ikinci reformist periyotta yani 1992 yılından itibaren kamu girişimleri özelleştirmeye başlanmıştır. Nitekim birçok kamu girişimi iflas etmiş ve devletin sırtında finansal bir yük haline gelmişti. Hükümet azımsanamayacak miktarda kaynaklarını devlet girişimlerinin borçlarını kapatmaya harcamaktaydı. 1978 yılında kamu girişimlerinin ekonomiye katkısı %15 düzeyindeyken

¹¹⁷ Coase ve Wang, 2015: 239-240.

¹¹⁸ Oktay, 2017: 94.

¹¹⁹ Jabbour ve Dantas, 2017: 802.

¹²⁰ Oktay, 2017: 96.

1990'lara gelindiğinde bu oran %2'nin altına düşmüştür.¹²¹ Devlete ait girişimlerin özel girişimler karşısında gösterdiği bu düşük performans da anti-reformist düşüncelerin sindirilmesinde etkili olmuştur. Birçok eyalette hızlı bir şekilde devlet girişimleri özelleştirilmiş küçük girişimlerin birçoğu lağvedilmiştir. Reformcu elitin batı ülkeleri, Japonya ve Güney Kore gibi ekonomik durumlarından etkilendikleri ülkelerde edindikleri izlenim ekonomik gelişmenin büyük şirketlere dayanması gerekliliği sonucuna ulaşmalarına sebep olmuştur.¹²² Öncelikle 1988 yılına kadar Danıştay tarafından kamu ekonomik girişimlerinin hisselerinin satılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Ardından 1990'da Shenzhen Menkul Kıymetler Borsası ve ertesi yıl Şangay Menkul Kıymetler Borsası açılmıştır. Devlet bu yolla özelleştirilen firmalarda ilk yıllarda hisse paylarının büyük çoğunluğunu elinde tutmaya devam etmiştir. 1995 yılına gelindiğinde uygulanan politika dönüm noktası niteliğinde olmuştur; küçük kamu işletmelerinin tasfiyesini öngören bu politika “büyük olanı elinde tut küçük olanın gitmesine izin ver” olarak tanımlanmıştır.¹²³ Özelleştirmeye açılan girişimler büyüklüklerine göre limited veya anonim şirketlere dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm 1995 yılında yürürlüğe giren Şirketler Kanunu ile ivme kazanmıştır.¹²⁴

Çok sayıda kamu ekonomik kuruluşunun tasfiyesi gerçekleştirilse de hala yüz binden fazlası 2000'lerin başında faaliyettedir. Bunların yönetimi için ise gruplandırma ve bu grupları da holdingler bünyesinde toplama yoluyla bir ağ sistemi oluşturulmuştur. Bu holdingler ise “Devlet Varlıkları Yönetim ve Denetim Komisyonu” adı verilen idari birim tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Merkezi yönetimde olduğu gibi eyaletler düzeyinde de paralel bir şekilde bu sistem kurulmuştur.¹²⁵

Kamu girişimlerinde çalışanlar sosyalist devletin sorumluluğu olarak istihdam edilen milyonlarca bireyden oluşmaktaydı. Bu girişimlerin bir kısmı tasfiye edilip bir kısmı özelleştirilirken çalışanların işten çıkarılması önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim verimsiz hale gelen bu girişimlerin geç bir tarihe kadar tam anlamıyla özelleştirilememiş olmasının önemli bir sebebi bu olmuştur. Emek piyasasına sahip olmayan Çin, yeniden yapılandırma sürecinde işten çıkarmaları bu sebeple yasaklamıştır. 1994'te dönemin başbakan yardımcısı kitlesel işten çıkarmalar olmadan reformun devamını sağlayacak bir çözüm bulunması için çağrı yapmış ve bu soruna çözüm getirebilecek kişinin Nobel ödülünü hak ettiğini söylemiştir.

¹²¹ Naughton, 2006: 105.

¹²² Oktay, 2017: 89.

¹²³ Coase ve Wang, 2015: 251.

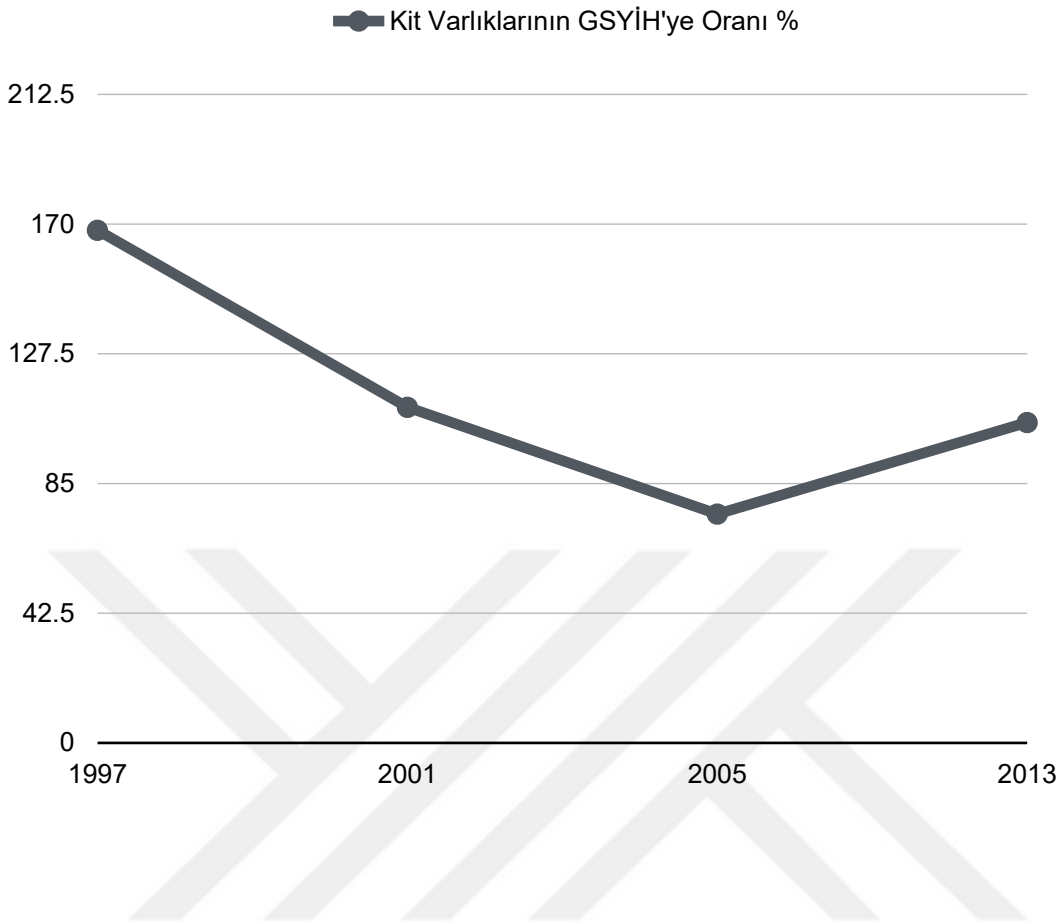
¹²⁴ Oktay, 2017: 89.

¹²⁵ Jabbour ve Dantas, 2017: 802.

İşsizlik sorununa çözüm olarak ilk aşamada 1980'lerin sonundan beri uygulanan işletmelerin paylarının çalışanlara verilmesi bir ölçüde işlevsel olmuştur. Ancak bunu genel uygulama haline getirmek mümkün olmamakla birlikte yeterli de olmayacaktı. Sosyalist uygulamalar gereği kamu girişimleri çalışanlarına “demir kase” uygulamasıyla birçok temel gereksinimi sunmaktaydı. Bu uygulama emeklilik, sağlık sigortaları ile lojman, okul ve diğer hizmetlerin yanı sıra ömür boyu iş garantisi sağlamaktaydı. Belirtildiği gibi emek piyasası yokluğuna çözüm bulmak gerekiyordu ve bu ilk olarak aktif şekilde iş arayanların bulunduğu bir ortamı gerektirmekteydi. Bu durumun ortaya çıkaracağı kaostan korunmak için devlet işsizlik sigortası uygulamasını getirmiş, bunun yanında çalışanlara çalıştıkları süre karşılığı belirlenmiş ücretler ödenerek aynı zamanda oturmuş oldukları lojmanları da uygun fiyatlardan satın alma fırsatı tanınmıştır.¹²⁶ Böylece büyük çaplı işten çıkarmalar daha kolay hale gelmiştir. Merkezi yönetim mülkiyetindeki kamu girişimleri 1993 ile 1995 arasında yaklaşık 15 milyon kişiyi işten çıkarırken; 2000 yılına kadar bu sayı hem yerel hem de merkezi yönetim bünyesindeki girişimlerde toplamda 50 milyon kişiyi bulmuştur.¹²⁷ Sonuç olarak kamu girişimleri üzerindeki önemli bir yük kalkmış olmakla birlikte; mal ve hizmetlerden sonra emek piyasası da oluşmuştur.

¹²⁶ Coase ve Wang, 2015: 252-254.

¹²⁷ Cai vd., 2008: 173.

Grafik 1.1 ÇHC Kamu Ekonomik Kuruluşlarının GSYİH İçerisindeki Varlık Payı (1997-2013)¹²⁸

1.3.11.Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne Girişi

ÇHC'nin DTÖ'ye üyelik süreci 1986 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na başvurmasıyla başlayıp 15 yıllık müzakerelerin sonucunda tamamlanmıştır. DTÖ'ye giriş Çin yönetici eliti için ekonomik reformları hızlandırma ve gelişim adına bir kaldıraç olarak görülmüştür. Örgüte üyelik; getirilerinin yanında verilen taahhütler dolayısıyla Çinli yöneticiler için zorlu bir süreç olmuştur. Üyelik koşulları Çin için örgüte üye kabul edilen diğer ülkelerden farklı olarak ekstra taahhütler de içermiştir.¹²⁹ Reform süreci ile birlikte uluslararası ticaret ve yatırım sistemine entegre olmaya başlayan Çin yatırımlar için ihracat ve teknoloji transferi gibi şartlar öne sürmekteydi. DTÖ'ye üyelik ile birlikte bu şartları kaldırmayı, uyguladığı yüksek gümrük vergilerini düşürmeyi, ticaretin önündeki diğer engelleri kaldırmayı da kabul etmiştir. Kamu ekonomik kuruluşlarının piyasa koşullarında rekabet etmesi, fiyat kontrollerinin tamamen sonlandırılması ticaret ve yatırımda örgüt mevzuatına paralel düzenlemelerin yapılması da şartlar arasında yer almıştır.¹³⁰ Çin'in verdiği taahhütler

¹²⁸ Kroeber, 2017: 140.

¹²⁹ Esplugues, 2009: 3.

¹³⁰ Esplugues, 2009: 3.

örgüt üyesi diğer ekonomileri korumaya yönelik maddeler içermiştir. Hatta diğer tüm üye ülkeler için kabul edilen anlaşma kapsamındaki kararlar için Çin'in durumu istisna olarak kabul edilmiştir. DTÖ'ye üyelik yılı olan 2001'den itibaren 15 yıl boyunca Çin piyasa dışı ekonomi olarak etiketlenmiştir. Böylece damping uygulamalarına karşı diğer üye ülkeler Çin'den korunmak istenmiştir.¹³¹

Taahhütlerin bir kısmı bahsedilen reform uygulamalarıyla yerine getirilmiştir. Taahhütlerin batılı hukuk sisteminin kabullerini Çin Halk Cumhuriyeti genelinde yerleştirme amacı güttüğü görülmektedir. Ekonomik düzenlemelerle ilgili olmasının yanı sıra hukukun üstünlüğüne yapılan vurgu ile aslında siyasi yönü bulunmaktadır. Nitekim Çin'in piyasa reformları sürecinde en büyük problem siyasi dönüşüm olarak görülmüştür. Reformun en hararetli ismi ve lideri olan Deng Xiaoping dahi 1980'lerin sonunda artan demokratikleşme ve benzeri halk taleplerine sert tepkiler vermiş, bu süreçte yönetici elitten tasfiyeler gerçekleştirilmiştir. Ancak Çin DTÖ'ye verilen taahhütler kapsamında yasal ve hukuki düzenlemeler adına önemli reformlar yapmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti için DTÖ üyeliği önemli bir ilerleme olarak görülmüştür. Dönemin Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun üyeliğe dair sözleri bunu ortaya koymuştur:

“Çin'in DTÖ'ye katılımı, Çin'in reform süreci ve dışı açılmasında bir dönüm noktasıdır ve bizi dünyaya daha fazla açılabilmek için yeni bir yola sokmuştur. DTÖ'ye katılmak Çin'in reformlarını ve dışı açılışını ve sosyalist modernleşme dürtüsünü ilerletmek için yurtiçinde ve yurtdışındaki durumun kapsamlı analizine dayanan önemli bir stratejik karardır.”¹³²

Örgüte üyelikle birlikte gümrük vergilerinin düşürülmesi, ticaretin önündeki diğer engellerin kaldırılması sonucu ülkenin ticaret rakamları büyük bir patlama yaşamıştır. Mal ticaretinin boyutları 2001 yılındaki 500 milyar dolardan 2017 yılında 4 trilyon doları aşan bir düzeye ulaşmıştır.¹³³ Aslında 2001 yılındaki 500 milyar dolarlık rakamın büyük bir oranı da DTÖ müzakereleri sürecinde meydana gelen aşamalı serbestleşmenin sonucudur. Gümrük vergileri 2001 yılında üyelik için şart olan oranlara indirilse de önceki yıllarda zaten kademeli bir düşüş ve ticaret engellerinin kaldırılması söz konusu olmuştur.

Çin için Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım küresel ekonomik sistemle bütünleşmenin en büyük sembolü olmuş; Çin'in ekonomik dönüşümünde önemli bir kilometre taşı olmuştur, ancak ekonomik dönüşüm sürecini tamamlayan olay olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. Nitekim Çin ekonomisi 40 yılı aşkın süredir dönüşümüne devam etmektedir.

¹³¹ <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/>. (Erişim tarihi: 31.07.2019).

¹³² https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/s7lu_e.pdf. (Erişim tarihi: 30.06.2012).

¹³³ <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/>. (Erişim tarihi: 31.07.2019).

İKİNCİ BÖLÜM

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ VE ÇİN'İN KÜRESEL EKONOMİK DÜZENDE BELİRLEYİCİ BİR GÜÇ OLARAK HAMLELERİ

2.1.2008 Küresel Finansal Krizi

2008 Küresel Mali Krizi Çin'in küresel ekonomide önemli bir aktör olarak politik tavırlarını ortaya koyduğu ve revizyonist politikalar izlediği dönemin başladığı önemli bir kırılma noktası niteliğindedir. Kriz; batı ekonomik ve finansal sistemlerinin, kurumları ile beraber açık bir şekilde sorgulanmaya açılmasına; Çin'in ise ekonomik bir güç olarak kredibilitesini arttırmasına ve sistemde kural koyucu olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çin; krizin çıktığı ülke olarak ABD ve ardında sürüklediği Avrupalı ülkelerin aksine krizin etkilerini en hafif şekilde atlatırken küresel ekonomi için de kurtarıcı olarak görülmüştür.

2.1.1. 2008 Küresel Finansal Krizi'nin Ortaya Çıkışı

2008 Küresel Finansal Krizi; kriz öncesi on yılların birikmiş aşırılıklarını içeren bir patlama noktası olarak tanımlanabilir. İlerleyen paragraflarda anlatılacak olan mortgage piyasasındaki balonun patlaması tüm bu aşırılıkları domino etkisiyle ortaya çıkarmıştır. Küresel konut fiyatlarında oluşan balon, emtia piyasalarındaki balonlar, düşük faiz politikaları, ticari dengelerdeki düzensizlikler, küresel tasarrufların dengesiz dağılımı gibi birçok açıdan problemlili görünüm arz etmekte olan küresel ekonomi ve piyasalar krizin sebepleri olarak sıralanabilir.¹³⁴

2008 Finansal Krizi, ABD konut piyasasında 2000'li yılların başlarında hızla artışa geçen kredilere dayalı taleplerin oluşturduğu balonun patlamasıyla tetiklenmiştir. Artan talep fiyatların yükselen bir seyir izlemesine sebep olmuş; bu ise fiyatların sürekli artacağı beklentisiyle talebi daha da artırmıştır. Talebin ve dolayısıyla fiyatların sürekli arttığı bu süreçte bankalar kredi şartlarını mümkün olduğunca yumuşatmış; hatta geri ödeme gücü olmayan tüketicilere dahi kredi vermeye başlamışlardır. İpotekler krediyi veren kuruluşlar tarafından daha fazla kaynak bulmak için başka piyasalara karma finansal araçlarla paketlenerek yeniden ihraç edilmiştir. Bu finansal araçların öne çıkanlarından biri “Varlık Destekli Ticari Belge” olarak adlandırılan araç olup, derecelendirme kuruluşları bu belgeleri AAA olarak puanlamış yani tamamen güvenli kategorisinde sınıflandırmışlardır.¹³⁵

¹³⁴ The Centre for International Governance Innovation, 2009: 3.

¹³⁵ The Centre for International Governance Innovation, 2009: 4.

Kredi sağlayan kuruluşlara göre sürekli artan ev fiyatları; evlerin teminat olarak gösterildiği kredilerde risk unsurunu yok etmiş sayılıyordu. Bu kuruluşlar vermiş oldukları borçları dünyanın her yerinden finans kuruluşları ve doğrudan yatırımcılara satıyor böylece yeniden kredi verme imkanı buluyorlardı. 2008 yılı ortalarında ABD’de eşikaltı diye nitelenen kredilerin hacmi 1,5 trilyon dolara ulaşmıştır.¹³⁶ Krediler risk gruplarına göre sınıflandırılıp paket halinde satılırken belirtildiği gibi geri ödeme gücü çok düşük olan yani yüksek riskli gruplara verilen kredinin hacmi artırılmış; oluşturulan yüksek riskli paketlere kredi derecelendirme kuruluşları tarafından olumlu puanlar verilmiştir. Bu paketlerin alıcıları ABD’den sonra en çok Avrupalıların oluşturduğu yatırımcı grupları olmuştur. Bu bağlamda kriz aslında küresel olmaktan çok batı finansal krizidir. Ancak küreselleşen dünyada bu krizin etkilerini tüm dünya farklı derecelerde hissetmiştir.

ABD’de 2000 yılında başlayan ekonomik durgunluğu atlatabilmek için düşürülmüş olan faiz oranları bu sürecin temelini inşa etmiştir. 2004 yılında aşırı ısınan ekonomiyi soğutmak amacıyla sıkı para politikası uygulanmaya başlanmış; Fed 2006 yılına kadar gecelik faiz oranlarını %1’den %5,25 seviyesine çıkarmıştır.¹³⁷ Bu durum birçoğu ödeme gücünden yoksun olan borçluların borçlarını ödeyememeye başlamalarıyla sonuçlanmış; konut fiyatlarındaki artış hızlı bir şekilde düşmeye başlamış böylece borçluların ödeme olanakları ve istekleri daha da azalmış, bankaların teminat olarak gördükleri konutların fiyatlarındaki düşüş ortalama %30 düzeyinde olmuştur. Böylece krediyle konut edinen halkın neredeyse %40’ı zarar noktasını aşmıştır ve kriz bu noktada patlak vermiştir.¹³⁸

Krizin başlamasıyla birlikte küresel piyasalar ve birçok ülke etkilerini yaşamaya başlamıştır. Emtia piyasalarında ve döviz kurlarında büyük dalgalanmalar ortaya çıkmış; Avrupa’nın küçük ekonomileri ve ABD doları cinsinden borcu olan ülkeler önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Şirketlerin hisse senetlerinde keskin düşüşler meydana gelmiş özellikle ABD’li dev otomobil üreticileri iflaslarını bildirmişlerdir.¹³⁹

“Kriz, gelişmiş ve gelişen ekonomilerde önemli üretim kayıpları ve ticaret hacminde daralmayla sonuçlanmıştır. Bu durum beraberinde gelişmekte olan ülkeler için düşük büyüme, ithalat taleplerinin düşmesi ve kredi piyasalarındaki daralma (likidite kısıtı) nedeniyle de dış finansmanda ani durmalara neden olmuştur.”¹⁴⁰

¹³⁶ Dağtekin, 2015: 35.

¹³⁷ Oktay, 2017:191-193.

¹³⁸ The Centre for International Governance Innovation, 2009: 3.

¹³⁹ The Centre for International Governance Innovation, 2009: 4.

¹⁴⁰ Karakurt, 2011:38.

Krizin çıkışında Çin'in payı olduğu düşüncesi bazı kesimler tarafından öne sürülmektedir. Dönemin ABD Merkez Bankası Başkanı yaptığı açıklamalarda; gelişmekte olan ülkelerin hızlı büyümesi ve tasarruf oranlarının yatırım talebi üzerinde gerçekleşmesi ile uluslararası piyasalara sermaye sağlar konuma gelmelerinin faizlerin düşmesinde kaçınılmaz bir etki yaptığını savunmuştur. Bu açıklamalarda hedef gösterilen ülkelerin başını Çin çekmektedir.¹⁴¹ Dünya döviz rezervlerinde en büyük paya sahip olan Çin belirttiğimiz üzere ABD dış borçlarının en büyük yatırımcısı olmuştur. Aynı zamanda faizlerin düşmesinde; uluslararası piyasalara ucuz işgücü ve diğer düşük maliyetli üretim faktörleri sonucu düşük fiyatlı mamul mal arzı sağlayan Çin gibi ülkelerin enflasyonist baskıların tersine dönmesindeki etkisi de olmuştur.

2.1.2. Krizin Çin Ekonomisi Üzerinde Etkileri

Çin ekonomisi için ihracat sektörü dışa açılım sürecinin başından beri büyümenin ana bileşeni olmuştur. Bu bağlamda ihracat Çin ekonomisinin uzun yıllar bağımlı olduğu sektör olmuştur. 2007 yılında net ihracat rakamlarının Çin ekonomisinin büyümesindeki payı %20'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Kriz ile birlikte ihracat rakamlarında keskin düşüş gerçekleşmiş bu ise Çin ekonomik büyümesini tehdit etmiştir.

2007 yılında dış ticaret sektöründe 80 milyon işçi çalışırken bunların 28 milyonu yabancı yatırımların aktığı işletmelerde istihdam edilmiştir. Aynı tarihte doğrudan yabancı yatırımların tutarı 75 milyar doları bulmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlar; 1978 sonrası açılan özel ekonomik bölgelerle birlikte hem reformist süreci şekillendiren bir faktör olmuş hem de ekonominin büyümesinin ihracatla birlikte en önemli bileşenlerinden biri olmuştur. Kriz ile birlikte finansal sistemleri çöken batılı ekonomiler yatırımları durdurmak zorunda kalmıştır.¹⁴² Çin'in kıyı kesimlerinde ihracata yönelik üretim yapan çok sayıda özel işletme krizle birlikte iflas etmiştir.¹⁴³ Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla %15 ve %42 düşüşle 121,68 milyar dolar ve 70,32 milyar dolara gerilemiştir.¹⁴⁴

Lehman Brothers'ın iflasını izleyen aylarda Çin'den Avrupa ve ABD'ye yapılan ihracat keskin bir düşüş yaşamış ve Çin'in kıyı kesimlerinde ihracata yönelik üretim yapan birimlerde çalışan 20 milyon göçmen işçi evlerine geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁵

¹⁴¹<https://foreignpolicy.com/2012/01/17/how-chinas-boom-caused-the-financial-crisis/>. (Erişim tarihi: 17.01.2012).

¹⁴² Congressional Research Service, 2009:1.

¹⁴³http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ARI62-2009. (Erişim tarihi: 15.04.2009).

¹⁴⁴ <https://www.hindawi.com/journals/ecri/2012/961694/>. (Erişim tarihi: 21.11.2011).

¹⁴⁵ Garnaut vd., 2018: 40.

Krize karşı finansal olarak hazırlıklı bir konumda bulunsa da Çin’de birçok sektörde önemli zararlar gözlenmiştir:

- Birden fazla kentte emlak piyasası sarsılmış, fiyatlar düşmüş, inşaatlar durma noktasına gelmiş ve boş evlerin sayısı hızla artmıştır.
- Şangay Menkul Kıymetler Borsası bir yıl içerisinde değerinin yaklaşık %65’ini kaybetmiştir.
- 2009 yılı başında ticaret hacmi yıllık rakamlar göz önüne alındığında %25 civarında düşüş yaşamıştır. İhracattaki kayıp aylık bazda daha önce görülmemiş düzeyde olmuştur.
- Sanayi sektöründe üretim artışı 2009 yılı ilk 4 ayı için %5,5 düzeyinde gerçekleşirken bu rakam önceki yılların hızına göre düşük kalmıştır. Ayrıca ekonomiyi canlandırma politikaları neticesinde bu rakam gerçekleşebilmiştir. Aksi takdirde artış değil düşüş olacağı ilgili analizden anlaşılmaktadır.¹⁴⁶
- 2008 ortasında enflasyon %8’e çıkmıştır. Kriz öncesi 5 yıl boyunca, enflasyon 2003-2007 yıllarında sırasıyla %1,2 ve 4,8 olarak gerçekleşirken aradaki yıllarda bu iki oranın arasında seyretmiş ve ortalama olarak %2,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.¹⁴⁷

Bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak ele alınan teşvik programı, ekonomik büyümedeki yavaşlamanın boyutunu azaltmada oldukça başarılı olsa da krizin dolaylı bir etkisi olarak beraberinde problemler de ortaya çıkarmıştır. Teşvik programının amacı tüketim ve iş yatırımını arttırmak iken, ortaya çıkan kredi genişlemesinin önemli bir kısmı hisse senedi ve emlak piyasalarına akmıştır ve enflasyon hızla Çin’in en büyük problemlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle emlak sektöründe fiyatlar yükseliş trendine girmiş ve balon hızla büyümüştür. Uygulanacak olan teşvik paketiyle birlikte fiyat düzeylerindeki artışlar devam etmiştir.¹⁴⁸ Teşvik programı ile birlikte yerel yönetimlerin uygulamaya koyacağı projeler için borçlanmaları sahip olduğu şirketler üzerinden yaparak kredi kısıtlarının üzerine çıkmaları mümkün olmuştur. Böylece 2012 yılı sonuna gelindiğinde bu şirketlerin borçları yaklaşık 2 trilyon dolar iken; yerel yönetimlere ait borçların doğrudan tutarı olan 1 trilyon dolar da eklendiğinde toplam 3 trilyon dolar büyüklüğünde bir kredi borcu oluşmuştur. Başlangıçta borçların proje gelirleri ile birlikte ödenmesi öngörülse de kısa vadede bu gelirlerin böyle büyük bir borç tutarını ödemelerinin mümkün olmayacağı anlaşılmıştır. Ayrıca birçok yerde vadesi

¹⁴⁶ Congressional Research Service, 2009: 4.

¹⁴⁷ Angresano, 2008: 337.

¹⁴⁸ <https://www.hindawi.com/journals/ecri/2012/961694/>. (Erişim tarihi: 21.11.2011).

gelen kredilerin ödenmesinde sorunlar yaşanmaya başlamıştır.¹⁴⁹ 2012 yılı sonu merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin borçları toplamı yani toplam kamu borcu ülke GSYİH'sinin %57'sine eşittir. OECD verilerine göre bu oran ABD'de %124, Japonya'da %235, İngiltere'de %104, Fransa'da %111 ve Almanya'da %186 seviyesinde olup Çin'inkinden çok yüksekti. Ancak Çin ABD'nin yaptığı gibi borçların tamamını merkezi yönetim hesabına yansıtmamış bunun yanında borçlanmayı devlet tahvilleri ihraç ederek finanse eden ABD'den farklı bir yol izlemiştir. Yerel yönetimlere bağlı olarak projeleri gerçekleştiren şirketlerin uzun vadeli gelir sağlayacak projeler de dahil finansmanı kısa vadeli kredilere dayandırmış ve hedeflenen harcamaların üstüne çıkmış olmaları sonucu ekonomik canlandırma süreci yerel yönetimler için bir borç sorununa dönüşmüştür. Ayrıca gerçekleştirilen projelerin birçoğu ihtiyacın çok üzerinde altyapı yatırımı yapılmasına sebep olmuştur.¹⁵⁰

2.1.3.Kriz Öncesi Çin Ekonomisinde Soğutma Politikaları

Çin 2003 yılından itibaren hızlı büyüyen ekonominin getirdiği sonuçlar olarak enflasyonist baskıdan ve özellikle konut piyasasındaki fiyat artışlarından korunmak için sıkı para politikası uygulamaya başlamıştır. Çin Halk Bankası 2006-2007 yılları arasında resmi faiz oranlarında 8 kere artırıma gitmiştir.¹⁵¹ Ancak her geçen yıl artan dış ticaret fazlası bunun yanında doğrudan yabancı yatırımlar ve çeşitli yollarla giren sıcak paranın da etkisiyle piyasada dolaşan döviz miktarının boyutları Renminbi üzerinde değerlendirme baskısı oluşturmıştır. Uluslararası piyasalarda fiyat avantajını kaybetmemek amaçlı para biriminin değerlenmesini engelleyen Çin; bu duruma karşı da Merkez Bankası'nın piyasadan döviz satın alması yoluyla çözüm getirmiştir. Bunun sonucu olarak ise piyasaya giren yüksek miktarda Renminbi hacminin artmasını dolayısı ile yeniden enflasyonist baskıları beraberinde getirmiştir. Yine Merkez Bankası bu sorunun da önüne geçmek için mevduat münzam karşılık oranını arttırma ve bankalara kamu tahvili satma gibi yöntemlerle piyasadan likidite çekmiştir. Faiz oranları ise ekstra düzenlemelerle daha yüksek düzeylere çekilmiştir. Kriz patlak verdiğinde iç talebi ve tüketimi arttırmak için bu sistemin gevşetilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.¹⁵²

¹⁴⁹ Oktay, 2017: 211-212.

¹⁵⁰ Oktay, 2017: 213-214.

¹⁵¹ Öztürk, 2011: 134.

¹⁵² Oktay, 2017: 207.

2.1.4. Çin'in Krizle Mücadele Kapsamındaki Politikaları

27 Eylül 2008'de Çin Başbakanı Wen Jiabao finansal kriz ile ilgili yaptığı açıklamada: “Şimdi yapabileceğimiz şey ulusal ekonominin istikrarlı ve hızlı büyümesini sağlamak ve büyük dalgalanmaların olmamasını sağlamaktır. Mevcut koşullar altında dünya ekonomisine en büyük katkımız bu olacak.” demiştir.¹⁵³ IMF yetkililerinden gelen açıklamalara göre Çin 2007 yılında dünya ekonomik büyümesine önemli katkı yapan tek ülke olmuştur.¹⁵⁴ Çin'in krizin etkilerini kendi açısından en aza indirgeyip küresel ekonomi için de soğurucu etki oluşturabilmesinde geniş döviz rezervleri sayesinde uygulamaya koyduğu büyük teşvik paketleri çok önemli bir etki yapmıştır.

2.1.4.1. Çin'in Krize Hazırlıklı Ekonomik Pozisyonu

Krizin etkisinde kalan batılı gelişmiş ekonomilerin hazırlıksız durumuna karşın Çin'in güçlendirilmiş bankacılık sistemi ve büyük döviz rezervleri krizin etkilerinden aynı şekilde zarar görmesini engellemiştir ancak ihracat temelli ekonomik ivmesi krizin Çin'i teğet geçmesi gibi bir durumu imkansız kılmıştır. Çin kriz için hazırlanmış bilinçli politikaların yanı sıra devletin ekonomideki eli sebebiyle kendini krize hazırlıklı bir konumda bulmuştur.

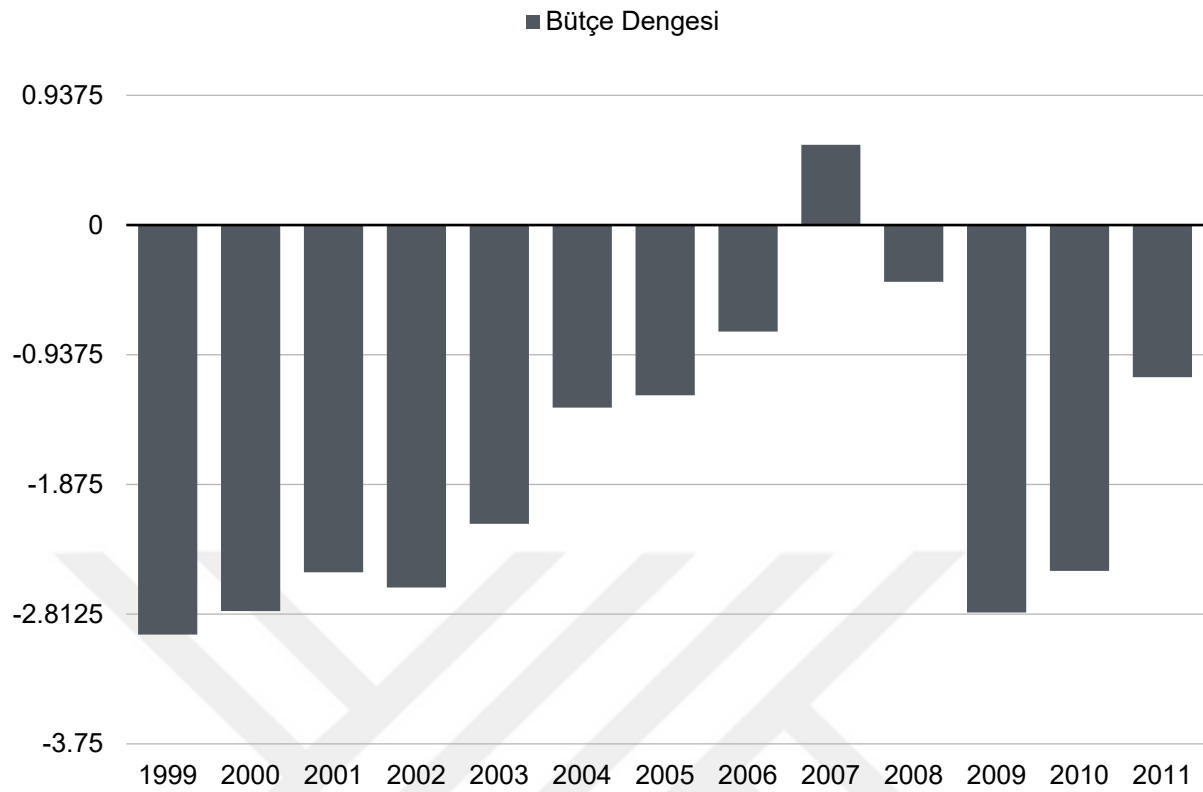
1997-1998 Asya Krizi'nin vurduğu ülkeler finansal açıdan güçsüz olmaları ve döviz rezervlerinin kısıtlılığı karşısında krize karşı savunma mekanizması oluşturamamışlardır. Bu durum ekonomik durgunluğa önlem olarak canlandırma paketlerini sunmalarına engel olmuştur. Asya Krizi bu ülkeler için iyi bir ders olmuştur. Bu ülkeler ilerleyen yıllarda mali pozisyonlarını güçlendirmiş ve parasal alan kazanmıştır.¹⁵⁵ Mali pozisyonunu güçlendiren Çin'in bütçe açığının GSYİH'sine oranı düşük seyretmeye başlamış ve 2007 yılında ise bütçe fazlası vermiştir. Ekonomik canlandırma paketlerinin uygulamaya koyulduğu 2008 ve 2009 yıllarında bütçe açığının GSYİH'ye oranı %0,4 ve 2,2 rakamlarıyla gelişmiş ülkelerin çok altında bir seviyede kalmıştır.¹⁵⁶

¹⁵³ Congressional Research Service, 2009: 5.

¹⁵⁴ Congressional Research Service, 2009: 2.

¹⁵⁵ <https://www.hindawi.com/journals/ecri/2012/961694/>. (Erişim tarihi: 21.11.2011).

¹⁵⁶ <https://www.hindawi.com/journals/ecri/2012/961694/>. (Erişim tarihi: 21.11.2011).

Grafik 2.1 1999-2011 ÇHC Bütçe Açığı-Fazlası (GSYİH İçerisindeki Payı %)¹⁵⁷

2.1.4.2.Çin'in Teşvik Paketi

Krizin merkezi olan ABD ve diğer batı ülkelerinin birçoğunda ekonomik teşvik paketleri konuşulurken 9 Kasım 2008'de Çin hükümeti 4 trilyon yuan yani 586 milyar dolar tutarında bir teşvik paketi uygulayacağını duyurmuştur. Çin'in ekonomik canlandırma paketi kapsamında sağladığı fonun tahsis edileceği öncelikli alanlar olarak demiryolları, otoyollar, limanlar, havalimanları gibi toplu taşımaya yönelik altyapı, halkın alım gücüne uygun konut inşası, kırsal altyapı (sulama, içme suyu, elektrik ve ulaşım dahil), teknolojik yatırımlar, sağlık ve eğitim gibi sosyal altyapı yatırımları ve doğal afetlerden etkilenmiş bölgelere yapılacak altyapı ve diğer yatırımların finansmanı belirlenmiştir.¹⁵⁸ Bu paketin devreye sokulmasına ek olarak kredi olanaklarının gevşetilmesi, teşviklerin arttırılması ve ihracatçılar için vergi iadelerinin arttırılması gibi önlemler de alınmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ <https://tradingeconomics.com/china/government-budget>. (Erişim tarihi: 23.11.2019).

¹⁵⁸ Congressional Research Service, 2009: 6.

¹⁵⁹ Dağtekin, 2015: 38.

Tablo 2.1 2008 Krizi Sonrası ÇHC Tarafından Uygulamaya Konulan Ekonomik Teşvik Paketinin Sektörel Dağılımı¹⁶⁰

	Milyar ABD Doları	Toplam İçindeki Payı %	2008 Yılı GSYİH'ye Oranı %
Ulaştırma Altyapı Yatırımı	220	37,5	5
Deprem Sonrası Yeniden Yapılanma	146	25	3,3
Toplu Konut	59	10	1,3
Kırsal Altyapı	54	9,3	1,2
AR-GE ve Yapısal Dönüşüm	54	9,3	1,2
Çevresel Gelişim	31	5,3	0,7
Sağlık ve Eğitim	22	3,8	0,5
Toplam	586	100	13,3

Teşvik paketiyle birlikte kamu altyapı harcamaları, sağlık ve eğitim harcamaları artmış, vergiler düşmüş ve dolaylı etkisi olarak dayanıklı tüketim mallarının satışının artışı beraberinde gelmiştir. Bu teşvik paketinin yaklaşık %60'ı kamu iktisadi kuruluşlarına gitmiştir.¹⁶¹ “Çin hükümeti, kamu iktisadi teşebbüslerini (KİT'leri) 2009 yılında, artan hükümet harcamaları ve mali çarpan prensibi ile toplam talep yönetimi fikriyle tutarlı olarak, 2009 yılında agresif teşvik programlarını uygulamak için mali bir araç olarak akıllıca kullanmıştır.”¹⁶² Kriz ortaya çıktığında Çin hükümeti iç talebi arttırmak için kamu iktisadi kuruluşlarını aktif olarak kullanırken bu ise bu kuruluşlara yönelik reformist amaçların ikinci plana atılmasına sebep olmuştur; bu kuruluşların finansal disiplinleri ve karlılıklarından çok krizin etkilerine karşı tampon görevi yapmasına önem verilmiştir.¹⁶³

¹⁶⁰ Congressional Research Services, 2009: 6.

¹⁶¹ Öztürk, 2011: 135.

¹⁶² Wen ve Wu, 2017: 3.

¹⁶³ Garnaut vd., 2018: 377.

Krizin Çin ekonomisine etkisi finans sektörü üzerinden çok fazla olmamıştır. Çin'in finansal yatırımları daha çok ABD hazine bonolarına yönelik olduğu için kriz sonrası ödenmesi imkansızlaşan finansal araçlara yatırımı önemsiz boyutta kalmıştır. Kriz öncesi Çin bankalarının ABD ve Avrupa mortgage kredilerine dayalı borçlanma araçlarına yatırımları önemli bir düzeyde olmamıştır.¹⁶⁴ Ancak ekonomisinin büyük ölçüde ihracata dayalı olması dolayısıyla; dış talepteki keskin düşüş etkisini göstermiş ekonomik göstergeler negatif yönlü seyretmeye başlamıştır. Bu durumda bir arz fazlası oluşacağı için; bunun önüne geçmek amacıyla üretimi kısmak gerekliliği ortaya çıkacaktır. Bu ise işsizliği artıracak ve ekonominin daralmasına sebep olacaktı. Uygulamaya konulan teşvik paketi ile merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından altyapı yatırımları öncelikli olmak üzere eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında harcamalar yapılması öngörülmüştür. Ayrıca halk tüketime teşvik edilerek ihracata yönelik talepteki düşüş telafi edilmeye çalışılmıştır. Teşvik paketi etkili olmuş ekonomik büyüme oranları bir süreliğine dalgalı bir seyir izlemişse de daralma yaşanmamıştır.¹⁶⁵

Çin uygulamış olduğu teşvik programı ile birlikte emek yoğun ihracata dayalı ekonomisinin yapısında da reform yapma fırsatı bulmuştur. Teşvik paketinden sağlanan fon ile teknolojik altyapının inşası ve ileri teknoloji üretimine yatırım yapılmıştır. Paket sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek uygulamaları da finanse etmeyi kapsamıştır.

Küresel mali kriz sırasında Çin'in güçlü ithalat talebi ile sonuçlanan teşvik paketi, küresel emtia fiyatları için önemli bir destek unsuru olmuştur. Yükselen enflasyon hakkındaki son endişe, Çin'de emtia fiyatları üzerinde de önemli bir etkisi olan önemli bir parasal sıkılaşmaya yol açmıştır.¹⁶⁶

2.1.4.3. Para-Maliye ve Döviz Kuru Politikaları

Merkezi yönetimin başlattığı projelerin yanında devlet şirketleri de finansman desteklerinden yararlanarak projelerini uygulamaya koymuştur. Yerel yönetimler ise aralarındaki rekabetçi baskıların etkisi göz önünde bulundurulduğunda devletin proje teşviklerinden faydalanma imkanını olabildiğince etkin kullanma çabasına girmiştir. Ancak merkezi yönetim uygulamaya koyduğu teşvik programında öngörülen rakamın sadece bir kısmını karşılamış; geriye kalan tutar için ise yerel yönetimlerin kredi yoluyla finansman bulmaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Merkez Bankası tarafından kredi hacmini genişletmeye ve faizleri düşürmeye yönelik uygulamalar işleme alınmıştır. Bunun için öncelikle piyasadaki likidite Merkez Bankası'nın mevduat manzum karşılık oranlarını düşürmesi ve açık piyasa

¹⁶⁴ Congressional Research Service, 2009: 3.

¹⁶⁵ Oktay, 2017: 205.

¹⁶⁶ <https://www.hindawi.com/journals/ecri/2012/961694/>. (Erişim tarihi: 21.11.2011).

işlemleri ile arttırılmıştır.¹⁶⁷ Manzum karşılık oranı % 17,5'ten %13,5'e düşmüştür. RMB'nin mevduat ve kredi faiz oranları sırasıyla %4,14 ve %7,47'den %2,25'e ve %5,31'e düşürülmüştür. Para politikasına gelince, Merkez Bankası'nın ticari bankalara uyguladığı kredi kotası 2008'in dördüncü çeyreğinde iptal edilmiştir. Banka kredileri, 2008 yılında kaydedilen artışın üçte biri olan Ocak 2009'da 1,62 trilyon RMB artmıştır. Merkez bankası döviz kuru müdahalesine yeniden başlayarak Renminbi'nin ABD doları karşısında değerlenmesini 2008'in ikinci yarısından itibaren durdurmuştur. Krize karşı makroekonomik politikalar kısacası aktif maliye politikası, gevşek para politikası ve istikrarlı döviz kuru politikası şeklinde uygulanmıştır.¹⁶⁸ Ancak harcamalar öngörülen tutarın üstüne çıkarak enflasyonist bir baskı oluşturmuştur. 2009'un başlarından beri uygulanan politika yeniden yön değiştirip yıl ortasından itibaren yeniden sıkı para uygulamasına geçilmesi ile ekonominin soğutulması çabasına dönüşmüştür. 2011'in ortasına gelindiğinde Avrupa'da derinleşen kriz ve Çin'in almış olduğu önlemler ekonomiyi daraltma baskısı oluşturmuş ve bu ortamda Merkez Bankası politikasını yeniden yumuşatma yoluna gitmiştir.¹⁶⁹ Krizin etkilerinin Çin ekonomisinde bir krize yol açmasının önüne bu şekilde uygulanan ekonomiyi canlandırma ve soğutma ikili politikasıyla geçilmiştir.

Krizin etkilerinin Çin'de düşük olmasının ve Çin'in kriz dönemi politikalarının uygulanabilmesinin önemli sebeplerinden biri devletin sermaye akışı kontrollerini tam olarak bırakmamış olmasıdır. İpoteğe Dayalı Menkul Kıymetler (MBS) ve Teminatlı Borç Yükümlülükleri (CDO) gibi finansal araçlar kullanılmamıştır. Dünya Ticaret Örgütü'yle yapılan müzakerelerde önemli bir husus olmasına rağmen Çin bu konuda taahhütlerini yerine getirmekte gecikmiş ancak bu durum krize karşı hayati bir etki oluşturmuştur. 2007 ile 2009 arası finansal sistem kayıpları GSYİH'nin %2'si düzeyinde kalmıştır.¹⁷⁰

2.1.5. Kriz Sonrası Batı Ülkelerinin Çin'den Yardım Talepleri

Teşvik paketi uygulamasından yaklaşık bir yıl sonra 2009 yılı Çin ekonomik büyümesi %11,4 oranıyla kriz öncesi çift haneli oranlarına erişmişse de ABD ve Avrupa ülkelerinde ekonomik büyüme rakamları 2012'den önce toparlanamamıştır.¹⁷¹

21 Eylül 2008 tarihinde Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada dönemin ABD Başkanı Bush'un o dönemki Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'yu krizle mücadele konusunda aradığı bilgisi

¹⁶⁷ Zhang, 2009: 3.

¹⁶⁸ http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ARI62-2009. (Erişim tarihi: 15.04.2009).

¹⁶⁹ Oktay, 2017: 209.

¹⁷⁰ <https://www.hindawi.com/journals/ecri/2012/961694/>. (Erişim tarihi: 21.11.2011).

¹⁷¹ Wen ve Wu, 2017: 2.

verilmiştir. Çinli bir devlet yetkilisi bu görüşmenin amacını; Çin'in daha fazla ABD Hazine bonusu ve ABD varlığına sahip olmaya davet edilmesi ve Çin'in mali krizle başa çıkması isteği olarak yorumlamıştır.¹⁷² Ekim 2011'de ise dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, Hu Jintao'yu arayıp Çin hükümetinden büyük bir kurtarma kredisi talebinde bulunmuştur.¹⁷³ Bu talep euronun kurtarılması amacıyla düzenlenen AB zirvelerinin neticesinde ortaya çıkmıştır; yani AB krizin etkileri konusunda Çin'in yardımı ihtimaline başvurmaktan kaçınmamıştır. Kriz sonrası Çin'in Avrupalı ülkelerdeki yatırımları artmış, Çinli yatırımcılar birçok büyük şirketi satın almış ya da bunlara ortak olmuştur. Aynı zamanda ABD'nin dev çokuluslu şirketlerini satın alma girişimlerinde bulunmuş ve bu durum politik bir savaşa dönüşmüştür. Çin diğer Asya ülkelerinin krizden en düşük ölçüde etkilenmesinde de belirleyici rol oynamıştır.¹⁷⁴

Küresel ekonomik kriz ile birlikte küresel ekonominin büyük hissedarları önemli bir ölçüde durağanlık yaşamaya başlarken Çin ekonomisi büyümeye devam etmiş ve hızlı bir şekilde ekonomik göstergelerde dünya sıralaması içindeki konumunu yükseltmiştir. 2007 yılında yani kriz öncesinde toplam ticaret hacminde 3. sırada iken krizin ardından yani 2012 yılına gelindiğinde 1. sıraya yükselmiş, toplam ihracat hacminde 2. sıradan 1. sıraya, ithalatta ise 3. sıradan 2. sıraya yükselmiştir. Burada ekonomik güç bakımından aktörler arasındaki eksen kayması göz önündedir. 2008 Küresel Ekonomik Krizi artık ekonomik dengelerin belirleyicisinin batı değil doğu olduğunun simgesel bir adı olmuştur.

2.2.2008 Finansal Krizi Sonrası Çin'in Uluslararası Ekonomik Sistemde Etkinliğini Artırması ve Sistem Eleştirisi

ÇHC tarafından reform döneminin başlarından itibaren izlenen politika revizyonist bir çizgiden kaçınmak olmuştur. Reformist lider Deng Xiaoping sıklıkla düşük profilli politikalar izlenmesi ve zamanı gelmeden güç gösterisinde bulunulmaması çağrısında bulunmuştur. "Gelişmeleri akıllı başında izleyin, tutumunuzu koruyun, tehditleri sakince karşılayın, kapasitelerimizi gizleyin ve sabırla zamanımızın gelmesini bekleyin, tutkuların arının ve asla liderlik iddiasında bulunmayın." sözleri durumu özetlemektedir.¹⁷⁵ Bu yaklaşım uyarınca Çin uzun yıllar sistem içerisinde kendine biçilen role uygun politikalar izlemiştir. IMF ve Dünya Bankası üyeliklerinin ilk zamanlarında Çin mütevazı ve uyum sağlayan bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁷⁶ Ancak 2008 krizi sonrası bu çizgi büyük ölçüde terk edilmiştir. Yetkili merciler

¹⁷² Congressional Research Service, 2009: 8.

¹⁷³ Jacques, 2009: 464.

¹⁷⁴ <https://www.bbc.com/news/business-45493147>. (Erişim tarihi: 18.09.2018).

¹⁷⁵ Jacques, 2009: 468.

¹⁷⁶ <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2017-12-19/china-and-international-monetary-system>. (Erişim tarihi: 19.12.2017).

yaptıkları açıklamalarda sistemden, batı menşeli uluslararası kurumlardan, batı ile ikili ilişkilerdeki eşitsizlikten yakınan açıklamalarda bulunmaya başlamışlardır. Kriz için batılı isimlerden Çin'e yöneltilen suçlamalara karşı Çinli hükümet yetkilileri batı finansal sistemini eleştirmiş; gelişmekte olan ekonomilerin batının hatalarından zarar gördüklerini belirtmiştir.

2.2.1.Bretton Woods Düzeni

Çin'in eleştirel yaklaşımı Bretton Woods düzeni ve kurumlarına yönelik olmuş; bu ise batı odaklı ekonomik düzenin daha geniş bir düzlemde sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bretton Woods; Dünya Savaşları'ndan harap olarak çıkmış ekonomileri yeniden inşa etmek ve Büyük Buhran'ın dünya ekonomisine vermiş olduğu zararları onarmak üzere, süper güç olarak ortaya çıkmış ABD etkisi altında 1944 yılında oluşturulan bir ekonomik düzenlemeler bütünüdür. İki önemli kurumu olarak Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu sırasıyla 1944 ve 1945 yılında kurulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa ve Asya kıtaları harap bir haldeyken ABD dünyanın geri kalanının karşısında asimetrik bir büyük güç olarak ortaya çıkmıştır. Bretton Woods ABD'nin endüstriyel ve askeri gücünün gölgesinde tek kutuplu bir ortamda oluşturulmuş bir sistemdir.¹⁷⁷

1970'lerdeki kriz ve ilerleyen yıllardaki uyumsuzluklar ile birlikte Bretton Woods kurumları önemli dönüşümler geçirdiyse de temelinde yatan liberal ekonomik ilkeler ve Anglo-Amerikan hegemonyası 2008 Küresel Finansal Krizi ile önemli ölçüde yıpranmıştır.¹⁷⁸ Sistemin yaşamakta olduğu meşruiyet sorunu Çin'in yükseliş dönemine denk gelmiş ve bu ortamda gelişmekte olan ekonomiler sistemi sorgulamaya başlamıştır. Çin belirgin olarak bu tarihten itibaren düşük profil sergileme ilkesinden sapmaya başlamış; uluslararası ekonomik, ticari ve finansal sisteme dair eleştirilerini yoğun bir şekilde ortaya koymuştur.

2.2.2.IMF ve Dünya Bankası'nda Yönetişim ve Temsiliyet Reformları

2007 yılında G7 Çin'i hala oluşumun içerisine dahil etmemişken kriz sonrası G20 Ekonomik Forumu küresel ekonomi yönetiminde etkinlik olarak G7'nin yerini almıştır.¹⁷⁹ Kasım 2008'de yapılan G20 zirvesine Çin hükümeti en yüksek politik seviyede katılım göstermiştir ve zirvenin ana konusu uluslararası sistemin geleceği olmuştur. Finansal sistem, uluslararası ekonomik kurumlar gibi düzenin unsurlarında reform isteği vurgulanmıştır.

¹⁷⁷ <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/new-silk-road-summit-toward-a-symbiotic-bretton-woods>. (Erişim tarihi: 04.05.2017).

¹⁷⁸ <https://www.eastasiaforum.org/2019/08/31/bretton-woods-and-the-china-challenge/>. (Erişim tarihi: 31.08.2019).

¹⁷⁹ Walter, 2010: 260.

2009 yılında gerçekleşen IMF toplantısında dönemin Çin Halk Bankası Başkan Yardımcısı Yi Gang, Çin ve diğer gelişmekte olan ekonomilerin dünya ekonomisini yönlendirme güçlerinin artırılması çağrısında bulunmuş batı odaklı yönelimi eleştirmiştir:

“Gelişmiş ülkelerde meydana gelen mevcut mali kriz, dünya ülkeleri için önemli kayıplara neden oldu. Büyük uluslararası finans kurumlarının zamanında erken uyarı yayınlamaması, sistemin kusurlarına işaret etmektedir. Büyük finans kurumları, ancak temel reformların hızlandırılması yoluyla üye ülkeler tarafından kendisine verilen görevi yerine getirebileceklerdir. Sürekli olarak yanlış oranlanan kota payları ve gelişmekte olan pazarın ve gelişmekte olan ülkelerin yetersiz temsil edilmesi fon yönetimini ve eşitlik ilkesini engellemekte; fon meşruiyetini ve etkinliğini baltalamaktadır. Fonun, G-20 liderleri tarafından açıklanan reform hedefini, yani kota paylarının gelişmekte olan pazar ve gelişmekte olan üye ülkeler lehine en az %5’lik bir aktarma ile zamanında tamamlaması kritik önem taşımaktadır. Kota reformuna dayanarak, daha geniş bir fon yönetimi reformunu destekliyoruz. Gelişen pazar ve gelişmekte olan ülkeler de yönetime ve personel havuzuna daha fazla katılmalıdır.”¹⁸⁰

Kriz sonrası eleştiriler ile meşruiyeti artan bir şekilde sorgulanmaya başlayan batı odaklı sistemin kurumlarında değişim başlamıştır. Gelişmekte olan dünyadan ve özellikle Çin’den ekonomistler uluslararası finans kurumlarında daha aktif görevler almaya başlamıştır. Kurumların yapısında uygulanan reformlarla adaletli temsil, yönetim ve diğer konularda değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Daha önce sadece Amerikan veya Avrupalı ekonomistlerin yer aldığı pozisyonda 2008 yılında Dünya Bankası’nın ilk Çinli Şef Ekonomisti olarak Lin Yifu göreve başlamıştır.¹⁸¹ 2010 yılında Çin ve diğer gelişmekte olan bazı ekonomilerin baskısıyla IMF’de ilk reform paketi uygulamaya girmiştir. Reform kapsamında oy gücü oranlarında ABD ve AB üyesi ülkelerin payı ilk kez %50’nin altına düşmüştür. Yapılan oy gücü düzenlemelerine ek olarak %6 oranında bir payın gelişmiş ekonomilerden gelişmekte olanlara kaydırılması da kararlaştırılmıştır. Çin’in oy gücü %3,9’dan %6,4’e yükselirken Brezilya, Hindistan ve Rusya da ilk 10 içerisinde yer almıştır.¹⁸² Reform sonrası Çin fonun yönetiminde 3. sıraya yerleşmiştir. Ayrıca fonun kaynakları arasında SDR yoğunluğu artırılarak 238 milyardan 477 milyar SDR’ye ulaştırılmıştır.¹⁸³

2009 yılında dönemin Çin Başbakanı Wen Jiabao tarafından yapılan açıklamada Çin’in Dünya Bankası’na mali katkısının artması beklentisinin ancak oy gücü konusunda yeni

¹⁸⁰<https://www.c3sindia.org/business-economics/full-text-of-lecture-discussion-on-rise-of-china-in-the-international-monetary-system-and-implications-for-other-economies-led-by-mr-v-srinivas-ias/>. (Erişim tarihi: 06.08.2018).

¹⁸¹ Jacques, 2012: 494.

¹⁸² Nicholas, 2016: 9.

¹⁸³<https://www.imf.org/en/Publications/Books/Issues/2016/12/31/IMF-Financial-Operations-2014-40304>. (Erişim tarihi: 07.10.2014).

düzenlemeler nihayetinde karşılanacağı belirtilmiştir. Dünya Bankası nezdinde oy gücü dağılımı 2010 yılında gelişmekte olan ülkeler lehine yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile Çin'in %2,27'lik payı %4,42 olarak güncellenmiştir.¹⁸⁴

ABD'nin bu kurumlar içerisinde oy gücü veto hakkı sağlamaktadır.¹⁸⁵ IMF içindeki gücünü arttırmak Çin için fon kaynaklarına daha kolay ve fazla erişim imkanı sağlarken aynı zamanda kararları etkileme gücü de verecektir. Reform paketi ile birlikte kredi verme koşulları daha esnek hale getirilmiştir; kredi sağlama araçları çeşitlendirilmiştir. Fonun finansman kaynakları genişletilmiş; bu kaynaklardan faydalanma imkanı genel olarak artırılırken düşük gelirli ülkeler için de eskisine nazaran daha kolay koşullar sağlanmıştır.¹⁸⁶

Daha önce Çin Halk Bankası'nda Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmiş olan Çinli ekonomist Zhu Min, 2010-2011 yıllarında IMF Genel Müdürü Özel Danışmanı olarak atanmış ve daha sonra Genel Müdür Yardımcısı olarak göreve başlamıştır. Yine Çinli bir ekonomist olan Tao Zhang da 2016 yılında Uluslararası Para Fonu Genel Müdür Yardımcısı olarak atanmıştır. Çinli yetkililerin bu kurumlarda almış olduğu görevler sonrası düşük gelirli ülkelere destek artmıştır. Afrika ülkelerine yapılan yardımlar artırılmış, borç sıkıntısı yaşayan ülkeler için mali destek programları öne çıkarılmıştır. Düşük gelirli ülkelerde kalkınmaya yardımcı olmak adına IMF daha destekçi bir kurum haline getirilmiş böylece Çin bu ülkeler nezdinde kredibilitesini artırmıştır. Çin bu bağlamda uluslararası finansman kurumlarını diplomasi aracı olarak kullanmaktadır. ABD hazine raporuna göre Çin'in çabalarıyla IMF'den bazı Afrika ülkelerine sağlanan krediler fırsatçı kredi olarak nitelendirilmiş ve Çin suçlanmıştır.¹⁸⁷

2015 yılı sonunda ABD Kongresi'nden gelen onay ile kota düzenlemelerine yeniden yeşil ışık yanmıştır. IMF'de 2016 yılında uygulamaya konulan reform paketi oy gücü dağılımında gelişmekte olan ülkeler lehine düzenleme, yönetim kurulunda Avrupalı isimlerin yanında gelişmekte olan ekonomilerin de temsilinin mümkün kılınması gibi düzenlemeler belirli bir ölçüde temsiliyet ve yönetim konusunda iyileşmeler sağlasa¹⁸⁸ da hala adaletli olmaktan uzak kalmıştır. Nitekim ABD hala %16,52 oranında oy hakkına sahip olmakla veto gücünü elinde bulundurmaktadır.¹⁸⁹ Kararların alınması için %85 çoğunluk gereklidir ancak ABD ve bazı Avrupa ülkeleri 2020 itibarı ile her yıl yapılan gözden geçirme toplantılarında kota ve oy dağılımında düzenleme yapılmasını engellemeye devam etmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁴ <https://chinapower.csis.org/how-is-china-shaping-the-global-economic-order/>. (Erişim tarihi: 09.03.2016).

¹⁸⁵ Jacques, 2012: 492.

¹⁸⁶ <https://blogs.imf.org/2010/12/28/2010-the-year-of-imf-reform/>. (Erişim tarihi: 28.12.2010).

¹⁸⁷ Killion, 2010: 7.

¹⁸⁸ https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2016/eng/pdf/ar16_eng.pdf. (Erişim tarihi: 01.10.2016).

¹⁸⁹ <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>. (Erişim tarihi: 21.02.2020).

¹⁹⁰ IMF Communication Department, 2020.

Tablo 2.2 IMF Üyelerinin SDR, Kota ve Oy Dağılımı¹⁹¹

	Milyon SDR	Kota Oranı %	Oy Oranı %
ABD	82,9	17,46	16,52
Japonya	30,8	6,48	6,15
Çin	30,4	6,41	6,09
Almanya	26,6	5,60	5,32
Fransa	20,1	4,24	4,03
İngiltere	20,1	4,24	4,03
İtalya	15,0	3,17	3,02
Hindistan	13,1	2,76	2,64
Rusya	12,9	2,71	2,59
Brezilya	11,0	2,32	2,22

2.2.3.Çin'in Alternatif Ekonomik, Finansal ve Ticari Kurumları ve Hamleleri

Bretton Woods kuruluşu olan IMF; batı eksenli finansal yapılanma kuruluşu olarak batının güçlü ekonomilerinin politik duruşunu yansıtan bir düzlemde çalışmıştır ve gelişmekte olan ülkeler açısından iyi bir imajı bulunmamaktadır. IMF borçlu ülkelerin makroekonomik politikalarını kredi anlaşmalarıyla birlikte ileri sürdüğü kredi alma koşulları aracılığıyla kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmaktadır. IMF programları sonrası borçlu ülkelerin halklarında önemli yoksullaşmalar meydana gelmiştir. Venezuela Eski Devlet Başkanı Carlos Andres Perez, IMF'yi "kurşunlarla değil, kılıklarla öldüren bir diktatörlük" olarak tanımlamıştır.¹⁹²

Çin değinildiği üzere gelişmekte olan ülkelerle birlikte uluslararası ekonomik kuruluşlar içerisindeki konumunu sağlamlaştırmaya, alınan kararlarda etkili olmaya çalışmaktadır. Bu çaba giderek yerini bu kuruluşlara alternatifler getirmeye bırakmaktadır.

Çin küresel kalkınma politikalarını etkileyecek yeni kurumları hayata geçirmeye başlamıştır. BRICS grubu Yeni Kalkınma Bankası ve Koşullu Rezerv Düzenlemesi ile Dünya

¹⁹¹ <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>. (Erişim tarihi: 23.02.2020).

¹⁹² <https://vergialgi.net/bir-ulke-neden-imf-ile-anlasma-yapar-imf-iyi-mi-kotu-mu>. (Erişim tarihi: 08.10.2018).

Bankası ve IMF için alternatifler oluşturmuştur. Asya Altyapı ve Yatırım Bankası ise Asya Kalkınma Bankasına rakip olurken ŞİÖ çatısı altında da alternatif kalkınma kurumları oluşturma çabaları sürmektedir.¹⁹³ Oluşturulan kurumlar zaten halihazırda uluslararası alanda faaliyet gösteren Çin Kalkınma Bankası ve Çin İhracat ve İthalat Bankası gibi Çin'in politika bankalarının faaliyetlerine önemli ölçüde destek sağlayacak hatta işin boyutunu çok daha ileriye taşıyacaklardır. Kuşak ve Yol Projesi ise bu sayılan kuruluşlara çatı niteliğinde bir girişim olup bu kuruluşların da desteğiyle çok geniş bir coğrafyada faaliyette bulunacaktır.

2009-2010 yıllarında ÇHC'nin gelişmekte olan ekonomilere verdiği borcun boyutu Dünya Bankası tarafından sağlanan miktarın üzerinde gerçekleşmiştir. Çin Kalkınma Bankası ve Çin Eximbank'ı gelişmekte olan ekonomilerle 110 milyar doların üzerinde kredi anlaşması imzalarken Dünya Bankası ile imzalanan anlaşmaların tutarı ise 100 milyar dolar düzeyinde kalmıştır.¹⁹⁴

Çin büyük rezervlerinden Çin Kalkınma Bankası'na ve Çin İhracat-İthalat Bankasına yatırım yapmaya başlamış ve bu kurumlar aracılığıyla uluslararası finansman dayanışmasında aktif rol oynamaya başlamıştır. Latin Amerika'da 2010 yılında bu iki bankanın vermiş olduğu krediler Dünya Bankası ve Amerikalılar-Arası Gelişim Bankası'nın bölge ülkelerine verdiği kredilerin toplamından fazla olmuştur. ABD'nin arka bahçesi olarak gördüğü Latin Amerika'da Çin'in bu finansal ve ekonomik etkinliği geçtiğimiz on yıllarda ABD'nin Asya bölgesindeki etkinliğine bir cevap olabilecek niteliktedir. Nitekim bu ülkeler tarihte Çin'in haraççı devlet sistemine dahil ülkelerdi.

2008 Küresel Finansal Krizi'nin ardından Çin Merkez Bankası gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülkenin merkez bankaları ile karşılıklı para takası anlaşmaları imzalamak üzere masaya oturmuştur. Bu politika ile amaçlanan uluslararası rezervlerde çeşitliliği arttırmak yani ABD dolarının ağırlığını azaltmak ve Renminbi'nin uluslararasılaştırılmasına katkı sağlamaktır. Bunun yanında Çin'in finansal kaynaklarının karlılığının artırılması hedeflenmiştir. Çin takas anlaşmalarını yaptığı ülkeleri seçerken ABD aksine bazı kriterlere göre; belirli ülkeleri elemekten kaçınmış, ABD tarafından ayrımcılıkla yaklaşmış olan ülkelerle ekonomik çıkarları göz önünde bulundurarak anlaşmaya varmıştır. Çin bu ülkeleri seçerken özellikle yatırım akışı gerçekleştirip temel mal ithalatı yaptığı ülkelerle bu düzeni sürdürme eğilimini güçlendirme arayışında olmuştur. Çin, krizi izleyen yıllarla birlikte arttırılan bu işbirliği ile Afrika, Asya ve Latin Amerika bölgelerinden gelişmekte olan ekonomilerle finansman ve altyapı yatırım anlaşmaları imzalamış ve emtia ile hammadde

¹⁹³ <https://www.ft.com/content/db2dcf8-6042-11e4-88d1-00144feabdc0>. (Erişim tarihi: 30.10.2014).

¹⁹⁴ Jacques, 2012: 488.

akışını desteklemiştir.¹⁹⁵ Çin uluslararası piyasalar ve finansal kurumlar tarafından borç sisteminin dışında tutulan Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yüklü miktarda borç vermektedir.

2.2.3.1. Kuşak ve Yol Projesi

Kuşak ve Yol Projesi fikir olarak ilk defa dönemin Çin Uluslararası Ekonomik Borsalar Merkezi Başkan Yardımcısı tarafından 2009 yılı nisan ayında Çin'in döviz rezervlerini küresel krizin etkilerini bertaraf etmek üzere en iyi şekilde değerlendirmesine yönelik ortaya atılmıştır.¹⁹⁶ Daha sonra Eylül 2013'de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından duyurulmuştur. Girişim 2015 yılında resmiyet kazanırken Çin %32'lik payla en büyük katkıyı yapmış onu %8,5 ile Hindistan ve %6,6 ile Rusya izlemiştir. ABD ve Japonya girişime dahil olmayı reddederken geleneksel müttefiklerini de bu konuda aynı çizgide görmek istediklerini belirtmeler de Kanada ve birçok Avrupa ülkesi girişime dahil olmayı tercih etmiştir.¹⁹⁷ Proje kapsamında 2020 yılı itibarıyla 70'den fazla ülke ve 4,5 milyara yakın nüfus yer alacak olmakla birlikte küresel ekonominin büyük bir kısmı Çin merkezli bir resme dahil edilmiştir. Ayrıca bilinen fosil enerji rezervlerinin %75'i de proje kapsamında bulunmaktadır.

Proje iki temel güzergah planını içermektedir. Birincisi Orta Asya ile Avrupa arasında karayolu; ikincisi ise Güneydoğu Asya, Güney Asya ve Afrika limanlarını birbirine bağlamak üzere oluşturulacak deniz yolu olarak duyurulmuştur.¹⁹⁸ Proje kapsamında bu iki temel güzergahın alt kolları olarak 6 adet koridor belirlenmiştir; Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru, Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru, Çin, Hint-Yarımadası Ekonomik Koridoru, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, ve Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru. Bunlar Çin'i demiryolları, otoyollar, deniz taşımacılığı, boru hatları ve havacılık araçlarını kullanarak dünyanın çeşitli yerlerindeki ekonomilere bağlayacaktır.¹⁹⁹ Girişimin ekonomik boyutunun 21 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁵ Nicholas, 2016: 12.

¹⁹⁶ Carrai, 2018: 117.

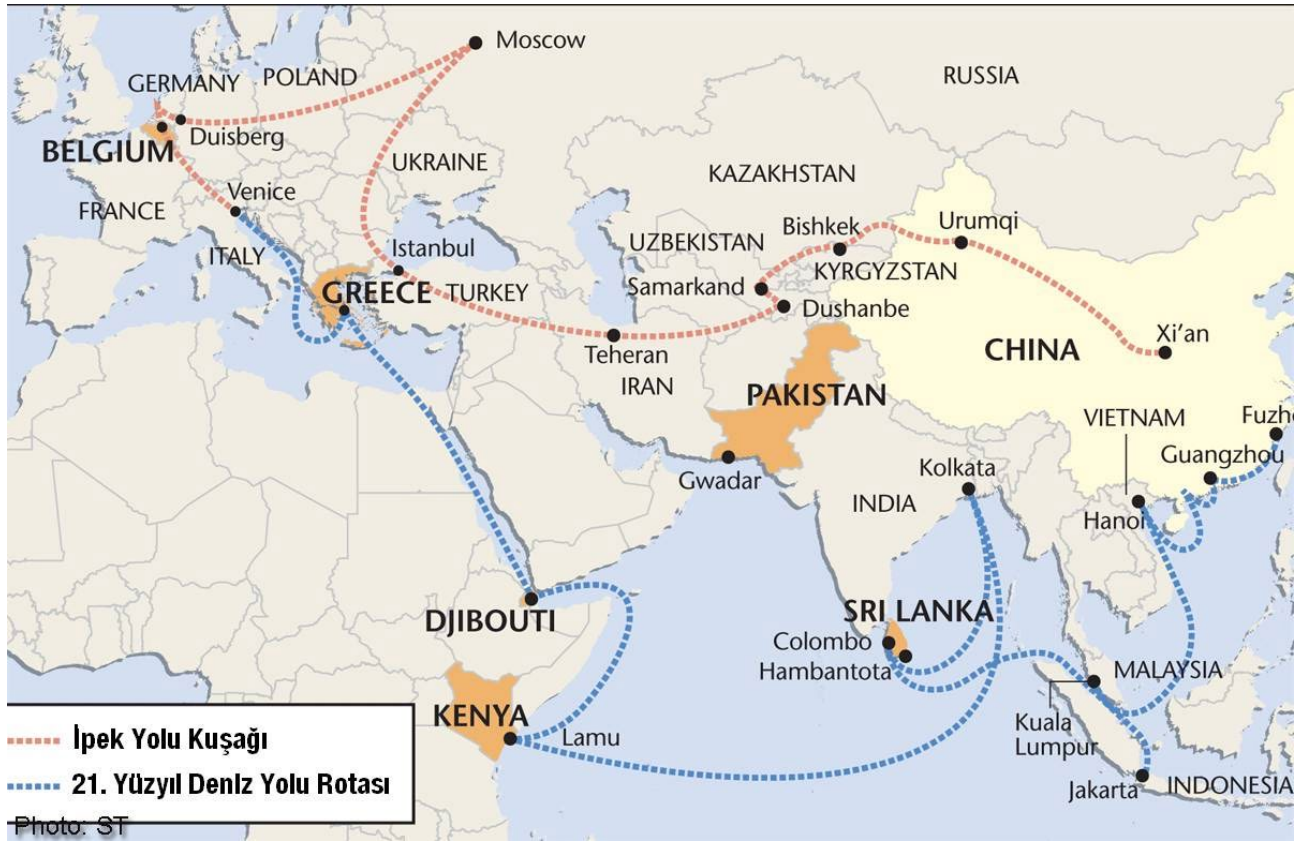
¹⁹⁷ Carrai, 2018: 118.

¹⁹⁸ <http://www.theasianbanker.com/updates-and-articles/%E2%80%9Cone-belt-one-road%E2%80%9D-%E2%80%93-china%E2%80%99s-new-growth-strategy-looks-at-westwards-expansion>. (Erişim tarihi: 07.01.2016).

¹⁹⁹ Jiangyu, 2019: 3.

²⁰⁰ Vilaca, 2017: 244.

Şekil 2.1 Kuşak ve Yol Projesi Kara ve Deniz Güzergahı²⁰¹

Kuşak ve Yol Projesi ÇHC Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından şöyle özetlenmektedir:

“Çin, Kuşak ve Yol Girişimi aracılığıyla uluslararası işbirliğini aktif olarak destekleyecek. Bunu yaparak politika, altyapı, ticaret, finans ve insanları kapsayan bağlantılara ulaşmayı ve böylece ortak kalkınmanın yeni itici güçlerini yaratmak için uluslararası işbirliği için yeni bir platform oluşturmayı umuyoruz.”²⁰²

Yeni Kalkınma Bankası Başkanı Kundapur Vaman Kamath yaptığı açıklamada girişimi; tek bir projeden çok çeşitli boyutları içeren projeler dizisi olarak nitelendirmiştir.²⁰³

Proje geniş bir coğrafyayı kapsamasının yanında birçok boyuta da sahip olarak çok geniş bir sistemlilik misyonunu da üstlenmiştir. Hükümetler arası iletişimin artırılması, politik alışveriş; kurulacak altyapının yanı sıra ortak teknik standartların oluşturulması; ticaret ve yatırım engellerinin kaldırılması ya da minimum düzeye indirilmesi; finansal entegrasyonun sağlanması; para birimleri için istikrar getirici düzenlemeler; kredi imkanları ve ödeme

²⁰¹ <https://www.stratejikortak.com/2019/11/bir-kusak-bir-yol-5-baslikta-merak-edilen-modern-ipek-yolu.html>. (Erişim tarihi: 15.11.2019).

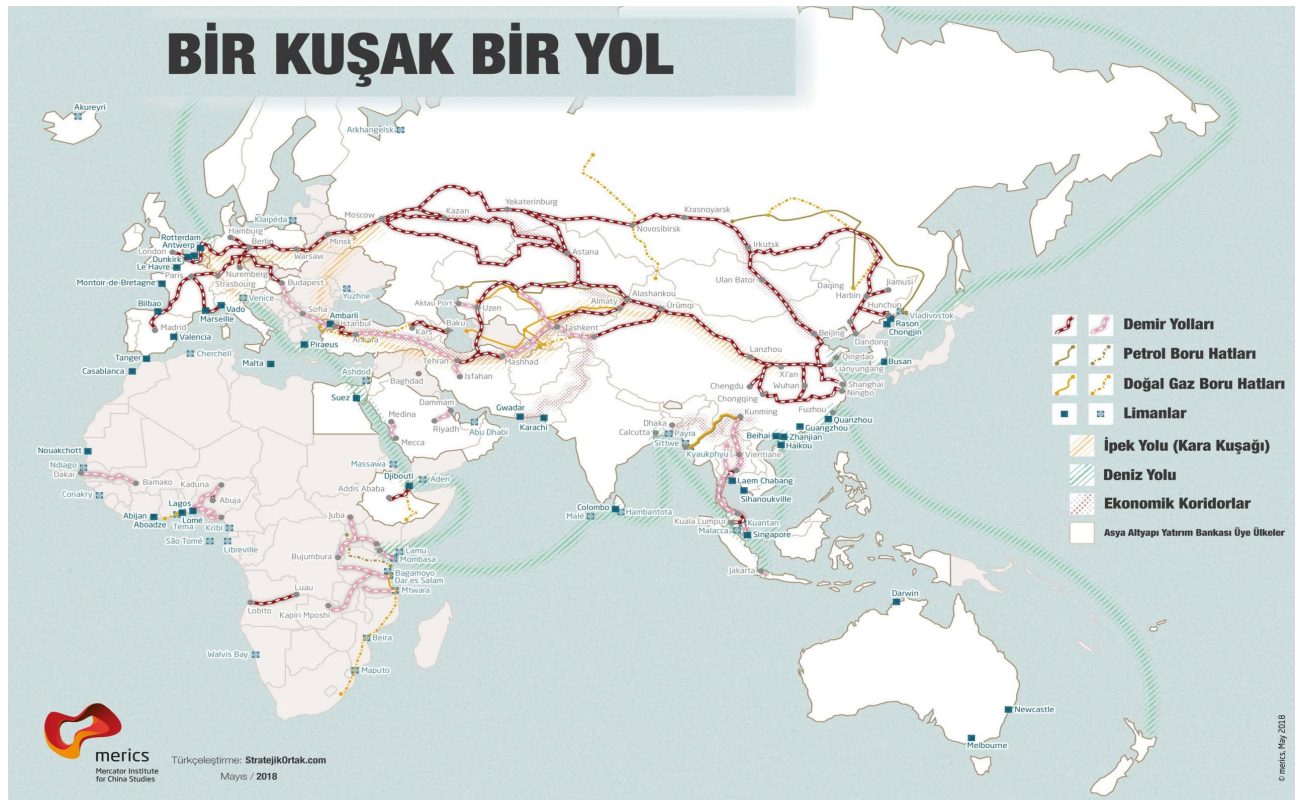
²⁰² <https://www.oecd.org/finance/Chinas-Belt-and-Road-Initiative-in-the-global-trade-investment-and-finance-landscape.pdf> (Erişim tarihi: 03.09.2018).

²⁰³ Carrai, 2018: 108.

sistemlerinin kurulması; proje kapsamındaki ülke halkları arasında kültür, eğitim, turizm, medya ve iletişim gibi çoklu düzlemlerin geliştirilmesi de hedeflenmektedir.²⁰⁴

Proje kapsamında belirlenen güzergahlar boyunca serbest ticaret alanlarının kurulması öngörülmektedir. Bu bölgeler Çin'in reform döneminde dışa açılmasının temellerini atmışlardı; proje kapsamında da bu bölgeler Çin'in ihmal edilmiş batı eyaletlerinin de dahil edilmesiyle küresel ekonomiye daha geniş ölçekte katılımını sağlayacaktır.²⁰⁵

Şekil 2.2 Kuşak ve Yol Projesi Detaylandırılmış Harita²⁰⁶

Finansal işbirliği girişimin en önemli başlıklarından biri olarak öne çıkmaktadır ve uluslararası finansman kuruluşlarının daha aktif kullanımı ve Çin öncülüğünde kurulmuş ve kurulacak olan kuruluşlara katılımın ve desteğin arttırılmasına vurgu yapılmaktadır. “Enerji ve kaynaklar ve üretim zincirleri konusunda uluslararası işbirliğini güçlendireceğiz ve yerel işleme ve dönüşümü arttıracacağız.” ifadesiyle 13. Beş Yıllık Plan’da belirtildiği üzere Çin’in en büyük ihtiyacı olan hammadde ve enerji tedarikinde daha sağlam bir altyapının inşasına önem verildiği vurgusu yapılmaktadır. Yine planda yer alan bir başlık olarak çokuluslu taşımacılık teşvik

²⁰⁴ Jiangyu, 2019: 3.

²⁰⁵ <https://www.cfr.org/background/chinas-massive-belt-and-road-initiative>. (Erişim tarihi: 28.01.2020).

²⁰⁶ <https://www.stratejikortak.com/2019/11/bir-kusak-bir-yol-5-baslikta-merak-edilen-modern-ipek-yolu.html>. (Erişim tarihi: 15.11.2019).

edilecek olup otoyollar, demiryolları, su yolları ve hava yollarının bütünleşik bir sistem içerisinde işletilmesi ve uluslararası lojistik merkezlerinin inşası hedeflenmektedir.²⁰⁷

Girişim Çin'in politika bankalarının finansal desteğini almanın yanında yeni uluslararası finansal kurumların inşasıyla birlikte daha büyük bir finansal altyapıya sahip olmuştur. İleride tek tek anlatılacak olan bu kurumların öne çıkanları olarak Asya Altyapı ve Yatırım Bankası, Koşullu Rezerv Anlaşması, BRICS grubu çatısı altında kurulan Yeni Kalkınma Bankası ve İpek Yolu Fonu sayılabilir.²⁰⁸

Çin Merkez Bankası, Kuşak ve Yol Projesi'nin Renminbi'yi proje kapsamındaki ülkelerdeki ana ticaret ve yatırım para birimi haline getirmeyi amaçladığını açıkça belirtmiştir. Proje kapsamındaki 70'den fazla ülke ve 4,5 milyar insan Renminbi'nin uluslararasılaştırılması için önemli bir platform sağlamaktadır. Bretton Woods; ABD dolarına dayalı bir sistem olarak kurulmuştur; dolar altın fiyatına bağlı ana rezerv para birimi olmuş diğer para birimleri de dolara sabitlenmiştir. 1970'lerde altın standardı sistemi çökmüş ancak dolar rezerv para birimi olarak konumunu korumuş, uluslararası ticaret ve finans dolar bazlı işlemeye devam etmiştir. Böylece tüm ekonomiler dolar üzerinden ABD'nin etkisi altında gelişim sağlamak zorunda kalmıştır. Başta Çin olmak üzere yükselen ekonomiler bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştır. Çin doların konumuna karşı Renminbi'yi uluslararasılaştırma çalışmalarına başlamıştır. Kuşak ve Yol Projesi resmi açıklamalarla birlikte Renminbi'nin güçlendirilmesi ve uluslararasılaştırılması misyonunu da üstlenmiştir.

Girişimin hedefleri, ilkeleri ve eylem planlarının duyurulması için Çin hükümeti tarafından Vizyon ve Eylem belgeleri yayınlanmaktadır. Bu belgeler BM Şartı'na ve Barış İçinde Bir Arada Yaşama ilkelerine saygılı ve uyumlu bir tutumu ilkesel olarak vurgulamaktadır. Girişimin tüm ülkeler ve uluslararası kuruluşlar için erişime ve katılıma açık olduğu belgelerde vurgulanmaktadır. Başka bir husus olarak medeniyetler arasında hoşgörü, farklı kalkınma modellerine saygıya değinilmiştir. Piyasa ekonomisi ilkelerinin benimsenmesi, ortak çıkarların gözetilmesi, açıklık, kapsamlılık vurguları da belgelerde yer alan önemli hususlardandır.²⁰⁹

2019 yılı itibarıyla 122 ülke ve 29 uluslararası kuruluşla 170'den fazla işbirliğine yönelik düzenlemeler imzalanmıştır. Ancak bu düzenlemeler herhangi bir bağlayıcılık unsuru içermekten çok karşılıklı güven inşası ve işbirliği vurgusu için altyapısal niteliktedir.²¹⁰ Projenin anlaşma temelli bir kurumsal yapısı bulunmamaktadır. Çin batının aksine Kuşak ve

²⁰⁷<https://www.oecd.org/finance/Chinas-Belt-and-Road-Initiative-in-the-global-trade-investment-and-finance-landscape.pdf> (Erişim tarihi: 03.09.2018).

²⁰⁸ Vilaca, 2017: 242.

²⁰⁹ Jiangyu, 2019: 8.

²¹⁰ Jiangyu, 2019: 9.

Yol Projesi kapsamına dahil olmak isteyen ülkelerden herhangi bir kurumsal ya da yasal düzenleme isteğinde bulunmayacağını belirtmiştir.²¹¹ Bu ise projeye yaklaşım açısından tedirginlik ihtimalini minimuma düşürürken; ülkelerin bir şekilde diplomatik görüşmelerle; verilen sözlerle kolayca projeye taraf olabildiğini sağlamaktadır. Çin'in ihtiyacı olan; girişimin sınırlarını mümkün olduğunca genişletmektir ve bu kapsamda kapılar açık bir politika izlenmektedir. Çin girişim ile birlikte hükümetler arası işbirliği, istişare yoğun karar alma mekanizmaları, ortak katkı ve çoğunluğun faydasına vurgu yapmaktadır. Çin'in projesi gibi görünen girişim için; Çin hükümeti geniş katılımı kararlar alınması çağrısında bulunmaktadır. Bu yönü ile girişim yeni bir küresel yönetim modelinin temelleri görünümü arz etmektedir. Batı eksenli liberal düzenin aksine katılımcılar egemenliklerinden taviz vermeye zorlanmamaktadır. Ortalık kavramının sık sık kullanılması Çin ile taraf ülkeler arasında tek tip bir modelden ziyade tarafların şartlarına uygun çoklu modeller bütünü inşasının söz konusu olacağının işareti olarak görülmektedir.

Proje özellikle batılı isimler tarafından Çin'in ekonomik hegemonya aracı olarak görülmekte ve Çin tasarımı Marshall Planı olarak nitelendirilmektedir. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi bu tarz yorumları Çin Halk Cumhuriyeti olarak kabul etmediklerini belirtirken girişimi; jeopolitik bir proje değil dünya ekonomisinin gelişimini ve kalkınmayı amaçlayan bir işbirliği projesi olarak tanımlamıştır. Devlet Başkanı Xi Jinping de projenin çok taraflı kazanımları amaçladığı vurgusunda bulunmuştur.²¹²

Nisan 2019'da 37 yabancı devlet ve hükümet başkanının ve 150'den fazla ülke ve 90 uluslararası kuruluşun temsilcilerinin katılımıyla "II. Uluslararası İşbirliği İçin Kuşak ve Yol Forumu" gerçekleştirilmiştir.²¹³ Görüldüğü üzere projeye dünyanın her bölgesinden ilgi artmakta, Çin; ABD ve batı merkezli küresel ekonomik düzeni değiştirmeye aday görünmektedir. Proje ile geniş bir coğrafyaya yayılmış Çin merkezli ekonomik işbirliği bölgesi oluşacak ve böylece Çin için küresel yönetimde oyunun kurallarını belirleyen normatif bir güç olma şansı doğacaktır.

2.2.3.2. Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası

Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası öncelikli olarak Asya-Pasifik ülkelerinde altyapı yatırımlarının finansmanını sağlama amacıyla faaliyete geçmiştir ve yetkili mercilerce yapılan açıklamalar bankanın Kuşak ve Yol Projesi'nin finansmanı görevini yerine getireceğini

²¹¹ Vilaca, 2017: 245.

²¹² <http://politikaakademisi.org/2017/12/23/yeni-ipek-yolu-projesi-nedir/> (Erişim tarihi: 23.12.2017).

²¹³ <https://doc-research.org/2019/04/the-belt-and-road-initiative-as-a-new-model-for-global-inclusive-development-and-solidarity/> (Erişim tarihi: 30.04.2018).

duyurmuştur. Bankanın en büyük sermayedarı olarak Çin; bankanın temel amacının yanında bölgede etkinliğini arttırmayı amaçlamaktadır. AIIB sermayesine Çin'in katkısı %30,7 civarındayken oy gücü %26,7 oranındadır. Hisselerin ve oy gücünün önemli kısmına sahip olan Çin'in, kuruluşun imkanlarını kullanma ve politikalarını yönlendirme gücü açık bir şekilde ortadadır.²¹⁴

Asya Kalkınma Bankası ise kuruluş sözleşmesinde aynı şekilde bölgedeki altyapı yatırımlarını ve kalkınmayı finanse etmek amacıyla 1966 yılında kurulmuştur. Oy gücü dağılımında %12,84 ile Japonya ve %12,75 ile ABD büyük bir yönlendirici güce sahipken Çin Asya'nın en büyük ekonomisi olarak yeterli temsil gücüne sahip değildir.²¹⁵ Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası açık bir şekilde Japonya ve ABD etki alanındaki bu bankaya alternatif olarak kurulmuştur. Ayrıca Çin bankanın imkanlarından en etkin şekilde faydalanacak ülke olmasıyla varlıklarının finansal getirisini artırmak, kaynakların tahsisini doğru ayarlamak ve ekonomisini dengelemek adına bankayı ekonomik bir araç olarak kullanacaktır.²¹⁶

Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası'nın çok taraflı yapısı Çin'in küresel ekonomide yapısal rolünün artmasının ve sorumluluk anlamında daha büyük bir yük üstlenmesinin göstergesidir.

ABD geleneksel olarak müttefik ilişkisinde bulunduğu ülkelerin oluşuma üyeliğini onaylamamaktadır. Ancak ekonomik gücün gelişmekte olan ülkeler lehine artması ve gelişmiş ekonomilerin kırılganlığının 2008 Krizi sonrası artması Çin öncülüğünde kurulan bu yeni finansal kuruluşların çok daha iyi bir alternatif olarak çekiciliğine karşı konulmasını zorlaştırmaktadır. Kuruluşun üstünden geçen 4 yıl ile birlikte bankanın üye sayısı 102'yi bulmuş olup son zamanlarda AIIB; Dünya Bankası ile mukayese edilmeye başlanmıştır.

2.2.3.3.Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık

Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık; ASEAN+3²¹⁷ ülkeleri ile bu ülkelerin serbest ticaret ortakları arasında toplam 16 ülkeden oluşmak üzere 2011 yılı 19. ASEAN toplantısında ortaya sürülmüş bir anlaşmadır. Dünya ekonomisinin 1/3'ünü kapsayan bir ticaret bölgesi olarak planlanan ortaklık ile mal ve hizmet ticareti, yatırım akışı, uyuşmazlıkların çözümü, küçük ve orta ölçekli işletmeler, e-ticaret ve diğer ticari-ekonomik konularda işbirliğinin

²¹⁴ <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html>. (Erişim tarihi: 21.02.2020).

²¹⁵ Carrai, 2018: 123.

²¹⁶ Nicholas, 2016: 13.

²¹⁷ ASEAN+3: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği yani ASEAN ile Güney Kore, Çin Halk Cumhuriyeti ve Japonya arasında Aralık 1997 tarihinde ASEAN zirvesi sırasında kurulmuş bir ortaklıktır. Doğu Asya işbirliğini çeşitli düzeylerde ve enerji, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisi dahil olmak üzere çeşitli alanlarda daha da güçlendirmek ve derinleştirmek misyonuyla oluşturulmuştur. (<https://aric.adb.org/initiative/association-of-southeast-asian-nations-plus-three-cooperation-on-energy-transport-and-information-communications-technology>).

sağlanması öngörülmektedir. Müzakereler, 2012 ASEAN Zirvesi sırasında başlamıştır; ancak Hindistan'ın çekincelerinden dolayı 2020 yılı itibarıyla hala anlaşmaya varılamamıştır. Hindistan Çin ürünlerinin etkisinden kendi endüstrileri adına endişe duymaktadır. Ucuz Çin ürünleri Hindistan'daki yerel üreticilerin rekabet gücünü olumsuz etkileyecektir. Halihazırda Çin ile büyük bir ticaret açığına sahip Hindistan için tarifelerin kaldırılması önemli bir problem kapasitesi taşımaktadır.²¹⁸

Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık da Asya-Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi projesi gibi bölgedeki ABD kampını temsil eden Trans Pasifik Ortaklığı'na alternatif olarak değerlendirilmektedir.²¹⁹ TPP geniş kesimler tarafından ABD'nin Çin'i çevreleme projesi olarak yorumlanmaktadır.²²⁰ ABD 2017 yılında Trump dönemindeki politik eksenin değişmesiyle birlikte Obama dönemi projesi olan TPP'den kesin olarak ayrılmıştır.²²¹ ABD böylece ikili anlaşmalar bağlamında bölgedeki ticari ilişkilerine devam edecek olup Asya-Pasifik'te çok taraflı ticari hamleler bağlamında Çin'e karşı yenilgi almış gibi görünmektedir.

Projenin hayata geçmesiyle birlikte tarifelerde büyük bir düşüş gerçekleşecek ve bölge ticaretindeki akış büyük ölçüde hızlanacaktır. Böylece yükselmekte olan Asya ekonomilerinin dünya ticaretindeki payları daha da artarken, oluşturulmuş olan finansal kurumlarla eşgüdümlü çalışmalar başta Çin olmak üzere gelişmekte olan ekonomilerin küresel ekonomide başat aktörler olmalarını beraberinde getirecektir.²²²

2.2.3.4. Asya-Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi

Asya-Pasifik için bir serbest ticaret bölgesi fikri 1990'lardan beri özellikle APEC gündemine sık sık getirilmiştir. 2004 yılında APEC İş Danışma Konseyi bu konuda bir rapor yayınlamışsa da üyeler konunun tartışılmasını ertelemeyi seçmişlerdir.²²³ ABD ile Çin arasındaki ticari anlaşmazlıklar bu ertelemenin temel nedeni olup Çin'in bir FTAAP oluşumuna dahil olup olmayacağı soru işareti olarak görülmüştür. İlerleyen yıllar içinde yapılan değerlendirmeler sonrası 2014 yılı Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Pekin Zirvesi'nden teşkilat ülkeleri arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulması kararı çıkmıştır. Çin'in projenin hayata geçirilmesinde aktif tutum sergilemesi özellikle 2008 Krizi sonrası

²¹⁸<https://paratic.com/hindistan-uyumlu-davranirsa-bolgesel-kapsamli-ekonomik-ortaklik-tamamlanabilir/>. (Erişim tarihi: 01.11.2019).

²¹⁹<http://sevkettuyuluoglu.com/2017/02/12/trans-pasifik-ortakligi-ve-bolgesel-kapsamli-ekonomik-ortaklik/>. (Erişim tarihi: 12.02.2017).

²²⁰ Alagöz, 2015: 4.

²²¹ <https://edition.cnn.com/2018/12/29/politics/tpp-trade-trump/index.html>. (Erişim tarihi: 30.12.2018).

²²² <https://www.business-standard.com/about/what-is-rcep>. (Erişim tarihi: 18.03.2020).

²²³ Bergsten vd., 2011: 4.

belirgin olmuştur. 2017 yılı ile Trans Pasifik Ortaklığı'nı da terkeden ABD karşısında, FTAAP Çin'in bir enstrümanı olarak yorumlanmaya başlanmıştır.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping kararın çıktığı zirvede konu ile ilgili yaptığı konuşmada Asya Pasifik için projenin önemine vurgu yapmıştır: “Bu yol haritası Asya-Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi'nin kurulma sürecinin başlangıcını temsil ediyor. Aynı zamanda üye ülkeler arasında bölgesel entegrasyonun artması için bir güven göstergesi. Bu Asya-Pasifik bölgesinde işbirliğini yüksek seviyeye çıkaracak tarihi bir karar.”²²⁴

2.2.3.5.Acil Durum Rezerv Düzenlemesi

2014 temmuzunda Çin ve diğer BRICS ülkeleri, BRICS üyelerine ve ödemeler dengesi krizlerinden muzdarip diğer gelişmekte olan ülkelere fon sağlamak için Acil Durum Rezerv Düzenlemesi'ni kurmuştur. Bu kurum küresel likidite baskılarına karşı koruma sağlamayı amaçlayan, para birimlerindeki değer kayıplarına karşın tampon görevi de üstlenebilecek bir yapıda olup IMF alternatifi niteliğinde bir oluşumdur. 100 milyar dolarlık kuruluş sermayesinin 41 milyar doları Çin'e aittir ve düzenlemeye taraf ülkeler bulundukları katkının 2 katı kadar kaynak tahsisi talebi hakkına sahiptir.²²⁵

2.2.3.6.Yeni Kalkınma Bankası

Yeni Kalkınma Bankası 2014 yılında BRICS ülkeleri; Çin, Hindistan, Rusya ve Güney Afrika tarafından BRICS zirvesi sırasında kurulmuştur. BRICS ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ekonomilerde altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projelerini mevcut finansman kurumları ile birlikte finanse etmek temel misyonu olarak tanımlanmıştır.²²⁶ NDB aynı zamanda Kuşak ve Yol Girişimi'yle ilintili projeler için 100 milyar dolar tutarında finansman taahhüdünde bulunmuştur.²²⁷ Kuruluş BRICS grubunun; Bretton Woods kurumları olan IMF ve Dünya Bankası'na alternatifi olarak görülmektedir.²²⁸ NDB küresel bir çapta etkinlik kazanmayı hedeflerken, tüm BM üyelerine de üyelik imkanı vermektedir.

Yeni Kalkınma Bankası kurucu üyelerine eşit oy hakkı tanımış olup mevcut kurumların aksine karar alma mekanizmasını belli bir ülke ya da ülkeler grubu için ayrıcalıklı kılmamıştır. DB ve IMF'in aksine AIIB ve NDB kredi vermek için sert koşullar dayatmamaktadır. Bu

²²⁴ <https://tr.euronews.com/2014/11/11/asya-pasifik-serbest-ticaret-bolgesi-icin-dugmeye-basildi>. (Erişim tarihi: 11.11.2014).

²²⁵ <https://fpif.org/chinas-offering-a-world-bank-alternative-and-u-s-allies-are-signing-up/>. (Erişim tarihi: 23.04.2015).

²²⁶ <http://www.bricspolicycenter.org/en/new-development-bank/>. (Erişim tarihi: 21.03.2020).

²²⁷ Carrai, 2018: 119.

²²⁸ Vilaca, 2017: 245.

bağlamda gelişmekte olan ekonomileri; finansal açıdan gelişmiş ülkelerin tekelinden kurtarmak ve işbirliği ve dayanışma içerisinde kalkınmanın devamını sağlamak görevini üstlenmiştir.

“NDB, hâlihazırda dünyadaki çok taraflı kalkınma bankaları, ulusal kalkınma bankaları, ticari kalkınma bankaları, çok taraflı kuruluşlar, farklı alanlarda girişimciler ve üniversitelerle işbirlikleri kurmuş durumdadır. Augusto Rinaldi, NDB’nin amacının; küresel ekonomiyi, özellikle de gelişmekte olan dünyayı etkileyen altyapı yatırım ve finansman alanlarındaki açığı kapatmak, aynı zamanda küresel ilişkiler konusunda BRICS ülkelerinin sesini uluslararası alanda yükseltmek olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle BRICS, NDB sayesinde ekonomik krizden (2009 çöküşünden bu yana) kendi tartışma gündemini genişletmek, kalkınma, teknoloji transferi, iklim değişikliği, güvenlik ve uluslararası işbirliği gibi alanları benimsemek de dâhil olmak üzere uluslararası politik ekonomi alanına katılarak etkisini daha da artırmayı hedeflemektedir. Esasen Çin’in NDB’ye ilgisi daha çok politiktir. Çin’in NDB’ye katılmaktaki özellikle temel motivasyonu, barışçıl bir yükseliş sürecinde olduğunun tanınmasının (algılanmasının) yanı sıra dünya meselelerinde Çin’in varlığını (ve kabulünü) artırabilmek ve böylelikle uluslararası ortamda daha fazla etki yaratabilmektir. Dolayısıyla Çin’in NDB’ye katılmakla ekonomik kalkınmasına ilave olarak politik amaçlarını da gerçekleştirmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır.”²²⁹

2.2.3.7.İpek Yolu Fonu

İpek Yolu Fonu; 2014 yılında orta ve uzun vadeli olarak Kuşak ve Yol Projesi kapsamındaki Çin ve diğer Asya ülkelerinin kalkınma, yatırım ve refah projelerini finanse etmek amacıyla açıklık, kapsayıcılık ve karşılık fayda ilkelerine dayalı olarak kurulmuştur. Çin ve diğer Kuşak ve Yol Girişimi ülkeleri için altyapı, hammadde, enerji gelişimi, endüstriyel kapasite, finansal işbirliği, kalkınma alanlarında piyasa koşullarında finansman sağlamaktadır.²³⁰ Halihazırda girişimin finansmanını sağlayan kuruluşlar bulunsa da İpek Yolu Fonu sadece projenin finansmanı için oluşturulmuş olup farklı öncelikleri bulunmamaktadır.

Fonun toplam sermayesi 40 milyar ABD doları olarak belirlenmiştir. Fon limited şirket statüsünde olup hissedarları Devlet Döviz İdaresi (% 65), Çin Yatırım Şirketi (% 15), Çin İhracat-İthalat Bankası (% 15) ve Çin Kalkınma Bankası’dır (% 5).²³¹ Fon halihazırda Uluslararası Finans Kurumu, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Bankası gibi çok taraflı kurum ve platformlarla işbirliği kurmuş bulunmaktadır.²³² Mombasa-Nairobi Standart Ölçer Demiryolu'nun inşası, Karot Hidroelektrik Projesi ve bölgedeki başka hidroelektrik projeleri de fon kapsamında finanse edilirken Yamal LNG Projesi’nin %9,9’unun alınmasıyla Novatek’e ortak olunmuş, Dubai Hassyan Temiz

²²⁹ Özer, 2019: 181.

²³⁰ Carrai, 2018: 118.

²³¹ <http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23775/23767/index.html>. (Erişim tarihi: 24.03.2020).

²³² <http://www.silkroadfund.com.cn/enweb/23775/23780/index.html>. (Erişim tarihi: 24.03.2020).

Kömür Santrali'ne; Harbin Electric International ile ortak yatırım yapılmış ayrıca Rus enerji şirketi Sibur Honing'in %9,9 hissesini satın alınması suretiyle ortaklık yoluna gidilmiştir.²³³

2.2.3.8. Chiang Mai Girişimi

Chiang Mai Girişimi 2009 yılında ASEAN+3 üyeleri arasında çok taraflı para takası düzenlemesi olarak uygulamaya geçmiştir. Üye ülkeler arasında ödemeler dengesi ve kısa vadeli likidite sıkıntılarına yönelik bir misyonu bulunmaktadır. Brunei Sultanlığı, Kamboçya, Çin, Endonezya, Japonya, Kore, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam'dan oluşan üyeler maliye bakanlıkları ve merkez bankaları aracılığıyla sözleşmeye taraf olmuştur. Kurulduğunda 120 milyar dolarlık bir döviz kaynağına sahipken 2012 yılında yapılan düzenleme ile bu rakam iki katına yani 240 milyar dolara yükseltilmiştir. Girişimin temelinde 1997 Asya Finansal Krizi sonrası IMF'e artan güvensizlik yatmaktadır. Kriz sonrası bölge ülkeleri IMF'in bölgesel bir formunu önermiş ancak ABD'nin muhalefeti sonucu bu fikir uygulamaya geçmemiştir. 2000'lerin başında Asya ülkeleri arasında birden fazla iki taraflı düzenlemeler şeklinde temeli atılan Chiang Mai Girişimi; 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası politika yapıcılar tarafından alınan kararlar neticesinde 2009 yılında "Chiang Mai Çok Taraflı Anlaşması" adıyla yeniden düzenlenmiştir.²³⁴

2.3. ABD Modeline Karşı Çin Modeli

2.3.1. Washington Konsensüsü

Washington Konsensüsü olarak adlandırılan yaklaşım 1980'lerde Latin Amerika ülkelerinin yaşadıkları krizlere çözümler sunan ABD modeli olarak ortaya çıkmıştır. Doğu Bloğu'nun dağılması sonrası bu ekonomilere de sunulan; zamanla IMF ve Dünya Bankası üyeleri ülkeler geneline genişleyen Washington Konsensüsü politika önerileri Bretton Woods düzenine paralel bir düzlemedir.²³⁵

"Küresel ekonominin Küresel Finansal Kriz öncesi 20 yılını şekillendiren ve küreselleşmenin kurumsallaşmasında önemli bir rol oynayan Washington merkezli kurumlar ve önerdiği politikalar; bu politikaları uygulayan Arjantin, Meksika, Türkiye gibi ülkelerin 1990'lı ve 2000'li yıllarda yaşadığı krizleri ve 2008 küresel ekonomik krizini öngörmemiş ve piyasanın kuralsızlaştırılması karşısında sessiz kalmışlardır."²³⁶

²³³ https://en.wikipedia.org/wiki/Silk_Road_Fund. (Erişim tarihi: 24.03.2020).

²³⁴ <https://www.amro-asia.org/wp-content/uploads/2017/02/For-website-updating-Overview-of-CMIM.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.02.2017).

²³⁵ Öztürk vd., 2006: 64.

²³⁶ Karakurt, 2011: 32.

Ekonomik sıkıntılar yaşayan ülkeler IMF yardımı için yapılan müzakerelerde Washington Konsensüsü politika önerilerinden oluşan bir paketi uygulama şartıyla karşılaşmışlardır.

Washington Konsensüsü gelişmekte olan birçok ülke için şartları bakımından memnuniyetsizliğe sebep olurken bunlara uyumun getirdiği olumsuz neticeler de modelin meşruiyetini sorgulamaya açmıştır. Latin Amerika ülkeleri Washington Konsensüsü'nü izleyen ilk ülkeler olup beklenen olumlu sonuçlara ulaşamamışlardır ve bu süreç geniş kesimlerce Latin Amerika ülkeleri için “kayıp on yıl” olarak nitelendirilmiştir.²³⁷ Özellikle finansal serbestleşme hamleleri neticesinde ortaya çıkan Asya Finansal Krizi bölge ülkeleri için neoliberal yaklaşımın varsayımlarını itibarsızlaştırmıştır.²³⁸ Büyüme, istihdam ve fakirliğin azaltılması konularında çözüm getirmemiş olması da sebebiyet verdiği ya da önleyemediği krizlerin yanında genel şikayet konularından olmuştur. 2008 Küresel Mali Krizi'nin ABD'de ortaya çıkıp küresel ekonomiyi vurması ile Washington tarafından sunulan ekonomik ve finansal politika önerilerine inanç tamamen yitirilmiştir. Birçok ülkede alınan olumsuz sonuçlar ve yaşanan krizlerin yanında Washington Konsensüsü'nün temel uygulamaları olan neoliberal politikalar sonucu küresel ekonomide büyüme gerçekleşmiş ancak bunun getirileri daha çok ABD ekonomisinin lehine olmuştur.²³⁹

Kriz sonrası durum Washington Konsensüsü'nün meşruiyeti tartışmasından çok genel bir kanıyı ortaya koymuştur. Öyle ki düzenin kendi içinden gelen sesler bile Washington Konsensüsü'nün sona erdiğini söylemekten geri durmamışlardır. Dünya Bankasının yıllık toplantılarında bankanın bir yetkilisi; eğer 700 milyar dolarlık kurtarma paketleri açıklanıyorsa Washington Konsensüsü öldü mü diye bir sorunun sorulamayacağını, paket açıklandıysa onun öldüğünün kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁴⁰ 2009 yılı G20 toplantısında dönemin İngiltere Başbakanı Gordon Brown konsensüsün öldüğünü söylemiş ve yeni bir düzen için çağrıda bulunmuştur.²⁴¹

2.3.2. Pekin Konsensüsü

Pekin Konsensüsü Çin devleti tarafından öne sürülmüş bir kavram olmaktan ziyade Çin'in özellikle gelişmekte olan ekonomilere yaklaşımını niteleyen bir kavram olarak Washington Konsensüsü adlandırmasına karşı ortaya atılmıştır.

²³⁷ Saray, 2009: 300.

²³⁸ Karakurt, 2011: 36.

²³⁹ Saray, 2009: 301.

²⁴⁰ Karakurt, 2011: 42.

²⁴¹ Killion, 2010: 5.

Nobel Ekonomi Ödüllü Amerikalı ekonomist Joseph Stiglitz'in tabiriyle Washington Konsensüsü "tek beden herkese uyar" şeklinde tanımlanabilir.²⁴² Pekin Konsensüsü ABD'nin sunduğunun aksine demokrasi, insan hakları, şeffaflık gibi şartlar öne sürmemekte; dünya ülkeleri için belirli kalıplar belirlememekte her ülkenin şartlarına uygun uygulamalara saygı gösteren bir çizgi sunmaktadır.²⁴³ Pekin modeli "işe yarayanı benimsemek işe yaramayanı terk etmek" şeklinde özetlenebilir.²⁴⁴

Ekonomik sistemlerinde şok terapi politikalarıyla sorgusuz sualsiz batı liberal düzenlemelerini uygulamaya koyan ülkeler birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş yapan diğer ülkelerin aksine Çin belirli kalıpları olan bu sistemi doğrudan benimsemek yerine önceki bölümde anlattığımız üzere aşama aşama ve olumlu sonuçlar alacağına emin olduğu ölçüde piyasa kurumlarını uygulamaya başlamıştır. Nihayetinde ortaya çıkan sistem "devlet kapitalizmi" ya da "sosyalist piyasa ekonomisi" olarak adlandırılan Çin'e özgü bir sistem olmuştur. Çin tıpkı kendi dönüşüm sürecinde olduğu gibi her ülke için şartlara uygun rasyonel bir dönüşüm ve sistem inşasını destekler görünmekte; en azından kesinlikle belli dayatmalarda bulunmamaktadır. Reform döneminin ilk yıllarında şüpheyle yaklaşılan Çin'in ekonomik düzeni 2000'lerin başından itibaren gösterdiği başarılı gelişmelerle birlikte batı ekonomik yaklaşımlarına alternatif olarak kabul edilmeye başlamış; 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası ise Bretton Woods ve Washington Konsensüsü ekonomi politikası varsayımlarına inanç neredeyse kalmamış; Pekin Konsensüsü daha iyi bir alternatif olarak görünmeye başlamıştır. Pekin Konsensüsü'nün temeli aslında devlet yetkililerinin sosyalist sistemden vazgeçmeden onu iyileştirme yaklaşımlarında yatar. Bu kararlılık reformun doğasını şekillendirmiş; kapitalist sistem kötülenirken; piyasa ekonomisi kurumlarının ve uygulamalarının gerekli görülenleri imtina ile seçilip uygulanmaya başlamıştır. İşte Pekin Konsensüsü ekonomik gelişim için şartlara uygun gereksinimlerin karşılanmasına yönelik yöntemleri içeren bir öneriler bütünüdür. Klasik egemenlik kavramına dayanması bazı ülkeler açısından özellikle çekici kılan yönüdür. İktidarlar rejimlerinin devamı konusunda riskle karşılaşmayacak ve ekonomik gelişim için gereklilik arz eden konulara daha yüksek düzeyde odaklanmaya imkan bulacaklardır. Son yıllarda birçok batı ülkesinde de görülen karizmatik liderlerin otoriter bir eğilim sergilemesi batı kurumlarının nihailiğini sorgulamaya açmıştır.²⁴⁵ "Pekin Konsensüsü kapitalizme ve küreselleşmeye bir alternatif değil, onları anlayanın ve yönetmenin başka bir yoludur."²⁴⁶ Çin modeli ayrıca Çin'in sömürgeci bir geçmişi olmaması

²⁴² Saray, 2009: 308.

²⁴³ Albayrakoglu, 2018: 36.

²⁴⁴ Jacques, 2012: 345.

²⁴⁵ Abad, 2010: 49.

²⁴⁶ Abad, 2010: 59.

bağlamında gelişmekte olan dünya ülkeleri tarafından daha güvenilir bir görünüm arz etmektedir.

Çin ekonomisi büyük ölçüde dış ticarete bağlı olduğundan dolayı olarak ABD ekonomisine bağımlılığı da bulunmaktadır. İç talebe yönelik büyüme arayışlarında bu bağımlılığın azaltılması temel teşkil etmektedir. ABD'ye ve diğer batı ekonomilerine olan bağımlı pozisyon azaldıkça Çin'in uluslararası ekonomik sistem ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde daha revizyonist bir eğilim yakalayacağı şüphe taşımamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN EKONOMİK GÜCÜNÜN ANALİZİ VE ÇIKMAZLARI

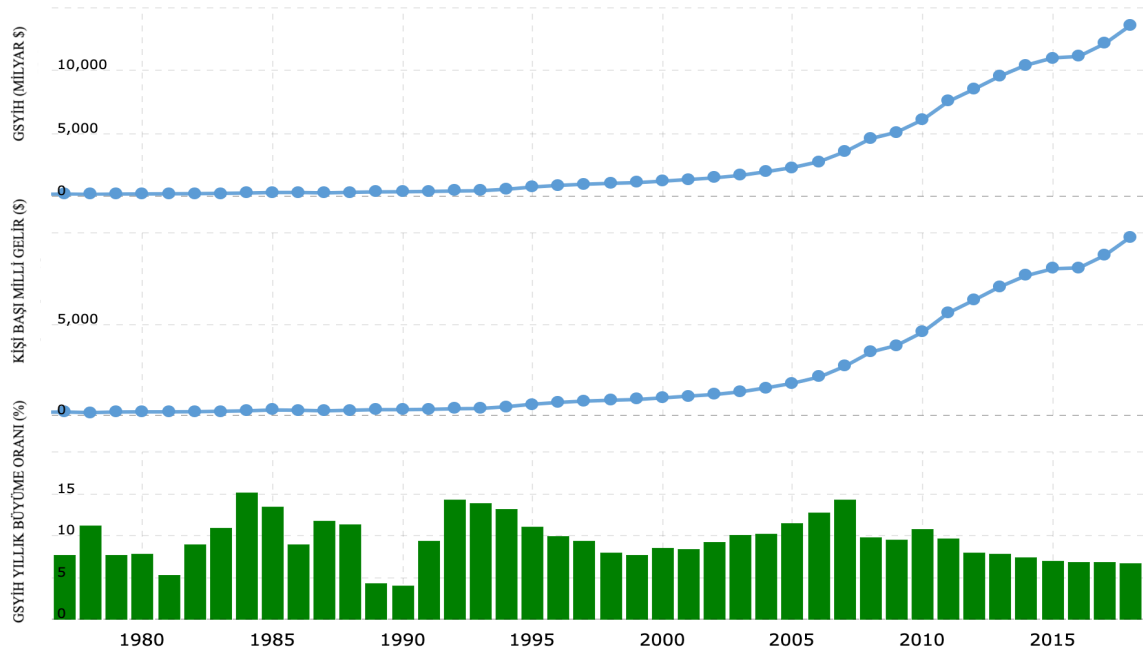
3.1. Çin Ekonomisinin Analizi

3.1.1.GSYİH

1978 yılında başlayan dönüşüm süreciyle Çin aşamalı bir şekilde uluslararası ekonomik sistemle bütünleşmeye ve ekonomik gücünü artırmaya başlamıştır. Reform döneminin başında 218 milyar dolar olan GSYİH rakamı 2019 yılında 14,4 trilyon dolara ulaşmıştır. 1978 yılı dünya ekonomisinin toplam boyutu 8,5 trilyon dolar olup bu dönemde Çin ekonomik çıktısı bu rakamın ancak %2,5'ini oluşturmuştur. 2019 yılında dünya ekonomisi 87,2 trilyon dolar boyutuna erişmiş olup Çin ekonomisinin bu rakama oranı %16,5'i aşmıştır. Ekonomik dönüşüm çerçevesinde Çin ekonomisi küresel ekonomiyle bütünleşirken, hızlı bir büyüme de beraberinde gelmiştir. 1980'lerden itibaren hızla büyüyen ekonomi 2001 yılında DTÖ'ye üyelik ile birlikte dinamizmini artırarak 2007 yılında %14,2 oranında büyümüş ve tarihsel rekorunu kırmıştır. Ancak bu tarihten sonra küresel ekonomik krizin etkileri ve Çin ekonomisinin yapısal problemleri gibi sebeplerle bu oran düşmeye başlamış son çift haneli rakam 2010 yılında görülmüştür.

Satınalma gücü paritesine göre sıralandığında ise 2019 yılında 27,3 trilyon dolar ile Çin dünyanın en büyük ekonomik gücü olarak öne çıkarken; ABD 20,5 trilyon dolar ile ikinci sırada yer almaktadır.²⁴⁷ Pariteye göre Çin küresel toplamın %19,3'üne tekabül eden ekonomik büyüklüğe sahiptir.

²⁴⁷ <http://statisticstimes.com/economy/countries-by-gdp-ppp.php>. (Erişim tarihi: 17.01.2020).

Grafik 3.1 ÇHC 1978 Sonrası Nominal ve Kişi Başı GSYİH Göstergeleri²⁴⁸

Kişi başı gelir rakamlarında ise Çin 2019 yılında 10098 dolar ile 65. sırada yer alırken ABD 65100 dolar ile 7. sıradadır. Aynı yıl küresel ortalama ise 11856 dolar olup Çin ekonomik bir güç olarak bu ortalamanın altında kalmıştır.²⁴⁹ Satın alma gücü paritesine göre rakamlara bakıldığında ise bu rakam 19500 dolara yükselse bile küresel sıralamada 69. sıraya düşerek daha negatif bir tabloyu ortaya koymaktadır. Netice olarak Çin'in ekonomik büyüklüğü sahip olduğu devasa nüfusa nazaran hala yeterli olmaktan uzaktır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik de göz önüne alındığında refah düzeyi yüksek bir toplumun inşası için hala uzun yıllara ihtiyaç olduğu açıkça ortadadır.

3.1.2. Nüfus ve İşgücü

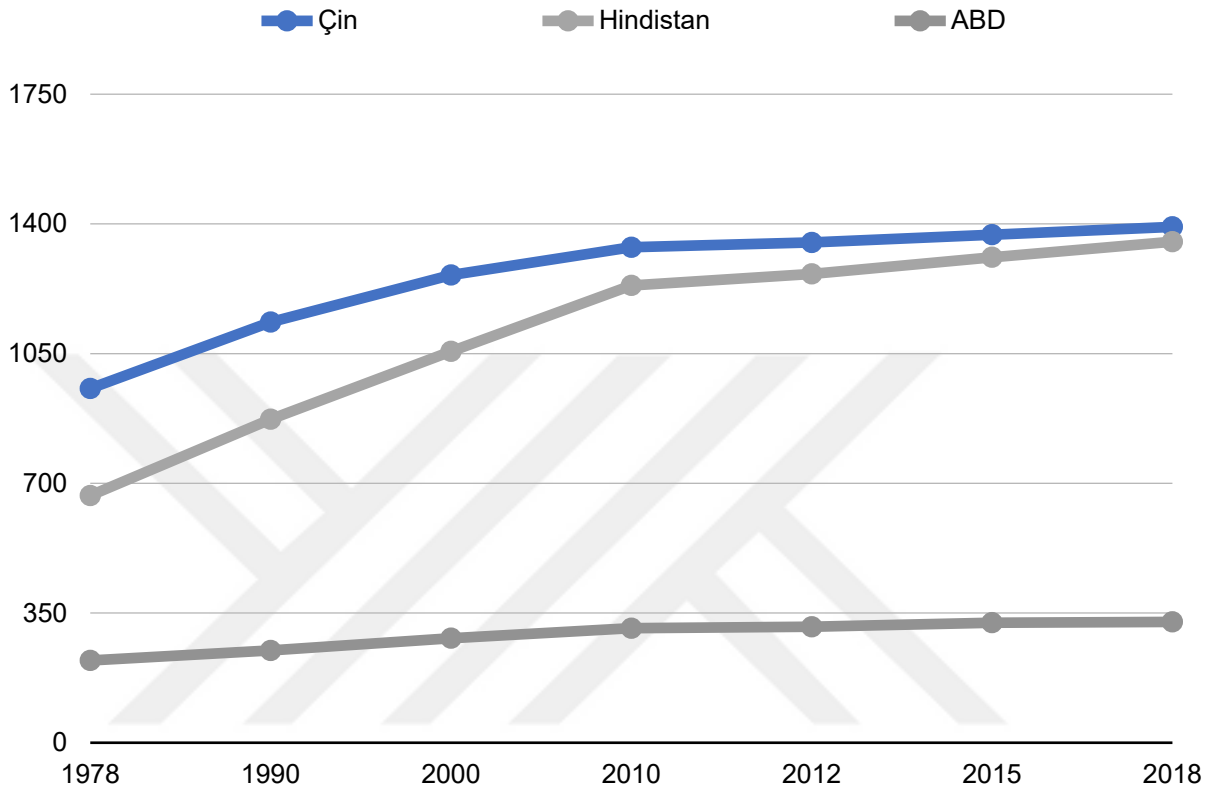
Bir ülkenin uluslararası alandaki güç profili çıkartılırken temel verilerden biri olarak nüfus yaygın biçimde kullanılır. Nitekim nüfus tek başına bir gösterge olmanın yanı sıra o ülkenin ekonomik ve askeri gücü gibi çok yönlü bir güç profilinin altyapısını oluşturan unsurdur. Çin'in hızlı bir şekilde yükselen bir güç olmasının arkasında yatan en önemli faktör de birçok açıdan nüfus olarak kabul edilmektedir. Reform döneminin başında yani 1978 yılında 972 milyon olan Çin nüfusu; 2020 yılı başı itibarıyla 1,43 milyar kişiye ulaşmıştır. Çin'i 1,37 milyarlık nüfusuyla Hindistan izlemekte ardından ise 330 milyon ile ABD gelmektedir. Bu

²⁴⁸ <https://www.macrotrends.net/countries/CHN/china/gdp-gross-domestic-product>. (Erişim tarihi: 16.05.2020).

²⁴⁹ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx>. (Erişim tarihi: 01.01.2019).

rakamlara göre Çin 7,77 milyar olan dünya nüfusunun %18,5'luk bir oranını barındırmaktadır.²⁵⁰

Grafik 3.2 Çin ve Diğer Aktörler Karşılaştırmalı Nüfus Grafiği²⁵¹

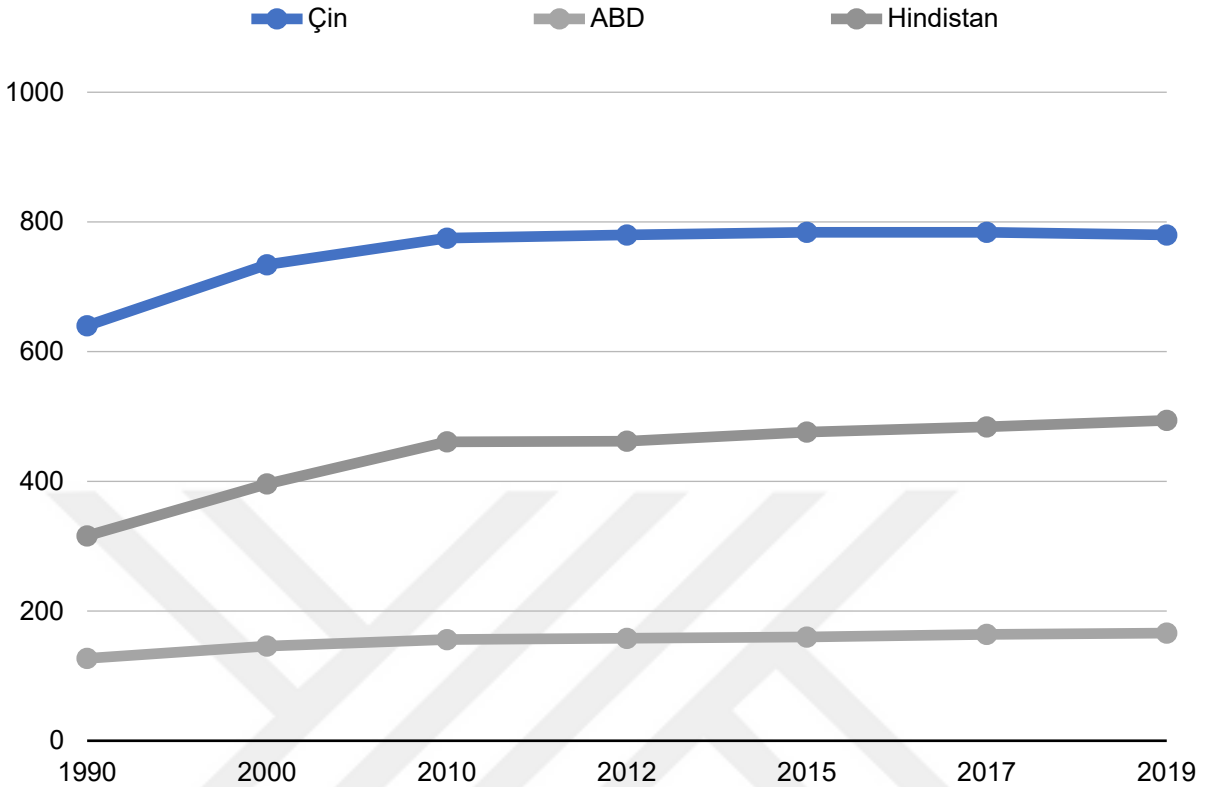

Nüfus birçok açıdan güç unsuru olsa da Çin örneğinde nüfusun en önemli çıktısı emek gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Ucuz ve yüksek rakamlara ulaşmış emek gücü Çin'in dönüşüm sürecinde ekonomisinin yapısını belirleyen en önemli unsur olmuştur. Çin hızlı bir şekilde dünyanın üretim merkezi haline gelmiş; bunun sonucu olarak da hızla büyüyen ihracatı ekonomik büyümenin dinamosu olmuştur. Çin'in uluslararası alanda erişmiş olduğu gücün temeli bu bağlamda nüfusa dayanmaktadır.

Çin'deki toplam işgücü 2019 rakamlarıyla 783 milyon iken küresel toplam ise 3,48 milyar olarak açıklanmış olup Çin'in bu rakam içerisindeki payı %22,5'tir. Hindistan 519 milyon kişi ile ikinci sırada gelirken, ABD 165 milyon ile üçüncü sıradadır. Çin'in işgücü; reform sonrası yıllar ucuz maliyetli olması ve ilerleyen yıllarda üretim hatlarının kurulması ve uzmanlaşmayla birlikte çarpan etkisiyle çok daha güçlü bir konuma erişmiştir.

²⁵⁰ <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>. (Erişim tarihi: 24.05.2020).

²⁵¹ <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country=>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

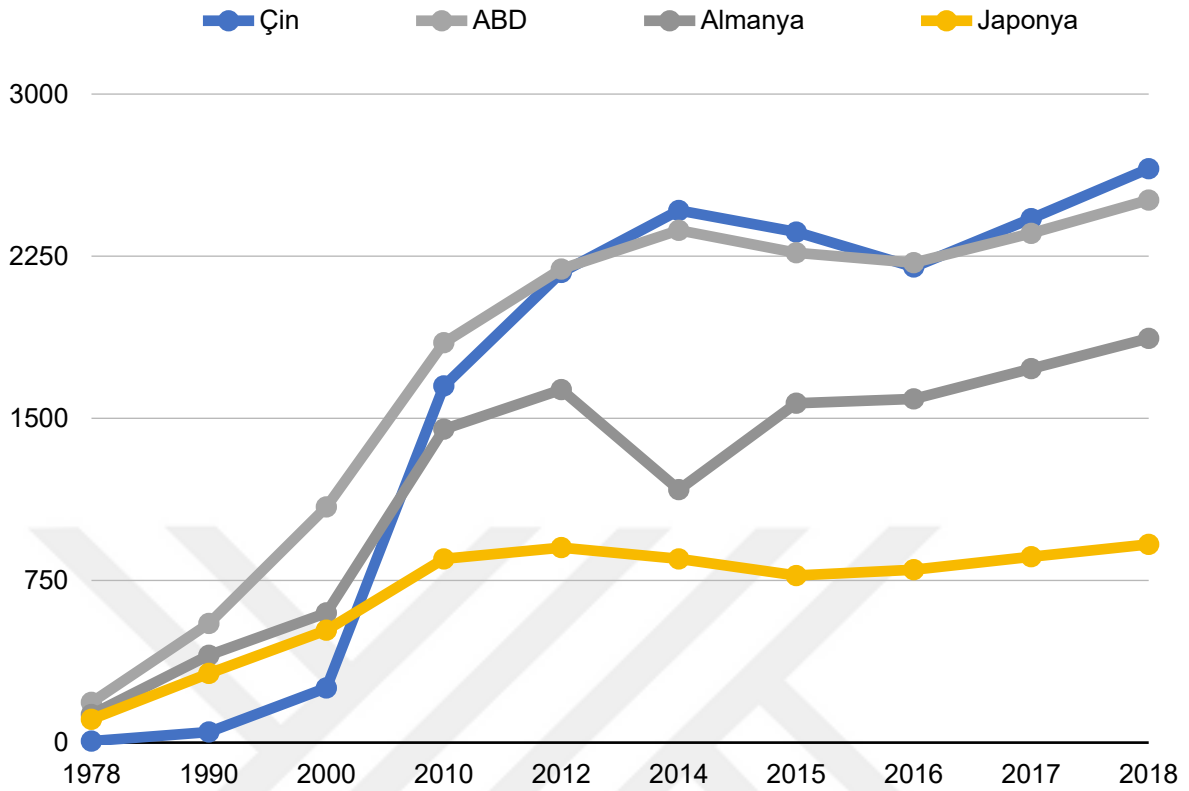
Grafik 3.3 Çin ve Diğer Aktörler Karşılaştırmalı İşgücü Grafiği²⁵²

Belirtildiği gibi işgücü Çin'e uzun yıllar nitelikten çok nicelik olarak avantaj sağlamış olup; ekonomik yapıdaki değişimle birlikte bunun önemi azalmaktadır. Ancak insan sermayesine yatırıma verilen önemin neticesinde Çin'deki nitelikli nüfus geçtiğimiz on yılda hızlı bir şekilde artmış olup bu süreç devam etmektedir. Nitelik ve niceliğin bir arada bulunduğu nüfus ve işgücü Çin'e 21. yüzyıl boyunca uluslararası bir güç olarak fırsatlar sunacaktır.

3.1.3.Dış Ticaret

Çin'in dış ticaret aktiviteleri antik zamanlara kadar uzanmaktadır. Çin özellikle İpek Yolu üzerinden yüzyıllar boyu Avrupa'ya kadar uzanan ticari faaliyetler yürütmüştür. Coğrafi keşifler sonrası Avrupalı ülkeler Asya ülkelerine deniz yolu ile ulaşmışlar böylece İpek Yolu önemini kaybederken, bu ülkeler hızlıca güçlenmiş; Çin ile ticari ilişkiler ise İngilizlere ait Doğu Hindistan Şirketi vasıtasıyla kurulmuştur. Bu süreç Çin'in kendini izole etmeye başladığı dönemin başlangıcı olmuştur. Çin ticareti tek bir liman üzerinden yürütmeyi seçmiştir. Bunda

²⁵²<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.TLF.TOTL.IN&country=>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

Grafik 3.4 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler İhracat Rakamları²⁵³

en önemli etken batılı tüccarların kargaşa ve düzensizlik getireceği korkusu olmuştur. Ticaretin getirisi bu riskin karşısında önemsiz görülmüştür.²⁵⁴ Afyon Savaşları sonrası Çin zorunlu olarak birçok limanını ticarete açmıştır. Ancak bu ticaret daha çok sömürü düzeni altında gerçekleşmiştir. Yarı sömürge şeklinde geçen bir asırlık dönemde emtia ticaretinde sürekli açık veren Çin; bu sebeple yüksek miktarda borçlanmıştır.

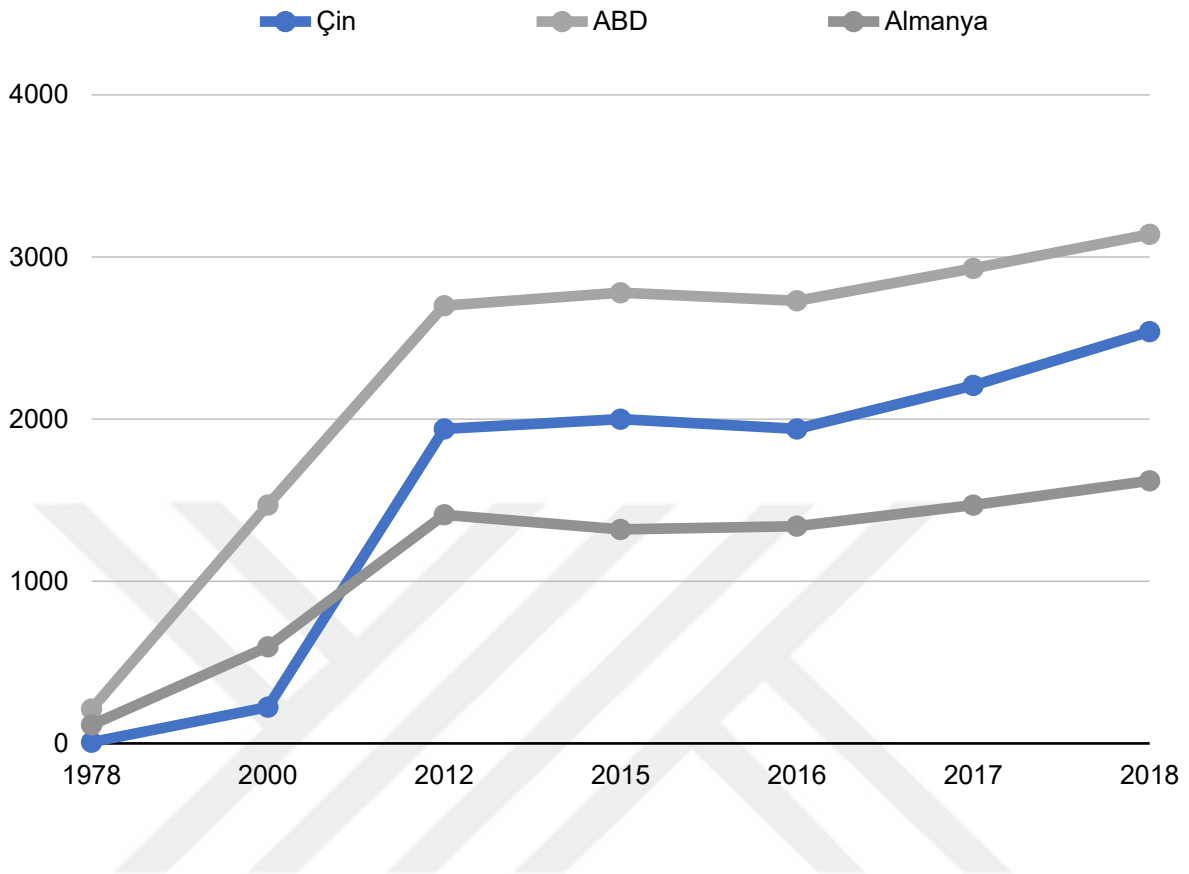
1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş; planlı ekonomik sistemde dış ticaret de plan dahilinde gerçekleşmiş ve minimize edilmiştir. 1978 yılı sonrası dışa açılma ile dış ticaret rakamlarında hızlı bir artış gerçekleşmiş; bu eğilim DTÖ'ye üye olunmasıyla hızlanmıştır. DTÖ üyeliği sonrası Çin 10 yıl içinde dünyanın üretim merkezi ve en büyük ihracatçısı haline gelmiştir.²⁵⁵ Çin'in ekonomik bir güç olarak ortaya çıkmasının arkasındaki itici güç reform sürecinin başından itibaren ihracat olmuştur. Reform sürecinin başında Çin küresel ticaret içinde 30. sırada yer alırken 2009 yılında dünyanın en büyük ihracatçısı olarak Almanya'nın önüne geçmiş; 2012 yılında ise yine Almanya'yı geçerek ABD'nin ardından en büyük ikinci ithalatçı ülke olmuştur.

²⁵³ <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=BX.GSR.GNFS.CD&country=> (Erişim tarihi: 19.05.2020).

²⁵⁴ Keller ve Shiue, 2011: 858.

²⁵⁵ IMF, 2016: 3.

Grafik 3.5 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler İthalat Rakamları²⁵⁶

2019 yılı rakamlarına göre Çin dış ticaretinin boyutu 4,58 trilyon dolara ulaşmıştır.²⁵⁷ 2018 yılı ihracatı 2,49 trilyon dolar, ithalatı ise 2,13 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ticaret fazlası ise 359 milyar dolar olmuştur. Bu fazlanın büyük kısmı ABD ile olan ticaretten kaynaklanmaktadır.²⁵⁸

Çin dış ticaret rakamları 1978 sonrası uygulanan politikalar neticesinde hızlı bir şekilde büyümüştür. Öncelikli olarak yabancı yatırımlara açılan kıyı bölgelerine gelen DYY akışı ihracata yönelik üretime altyapı hazırlamıştır. Üretim için ihtiyaç duyulan hammadde ve ara malların temini için ise ithalatta serbestleşme sağlanmıştır. Döviz kuru politikası dış ticareti besleyecek şekilde yönetilmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik dış ticaretin önündeki birçok engeli daha kaldırarak hızlı bir ivmenin yakalanmasına fayda sağlamıştır. Birçok ülke ve ülke gruplarıyla serbest ticaret anlaşmaları yapılmıştır.²⁵⁹

²⁵⁶ <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

²⁵⁷ shine.cn/biz/economy/2001149764/. (Erişim tarihi: 14.01.2020).

²⁵⁸ <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/CHN>. (Erişim tarihi: 24.05.2020).

²⁵⁹ Ertekin, 2017: 192-193.

Çin'in küresel ticaret pastasındaki payı dünya ekonomisi üzerindeki etkisini kaçınılmaz kılmaktadır. 2015 rakamlarına göre Çin 124 ülkenin en büyük ticaret ortağı konumundadır.²⁶⁰ Birçok Asya ekonomisi doğrudan Çin ile yapılan ticarete bağlı olarak büyüme kaydetmektedirler. ABD ve AB; Çin'in en büyük ticari partnerleri olup Çin ile yapılan ticaret; refahlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Afrika ülkeleri hammadde ve enerji kaynağı sağlamaları bakımından Çin'e büyük ölçüde bağımlı hale gelmişlerdir.

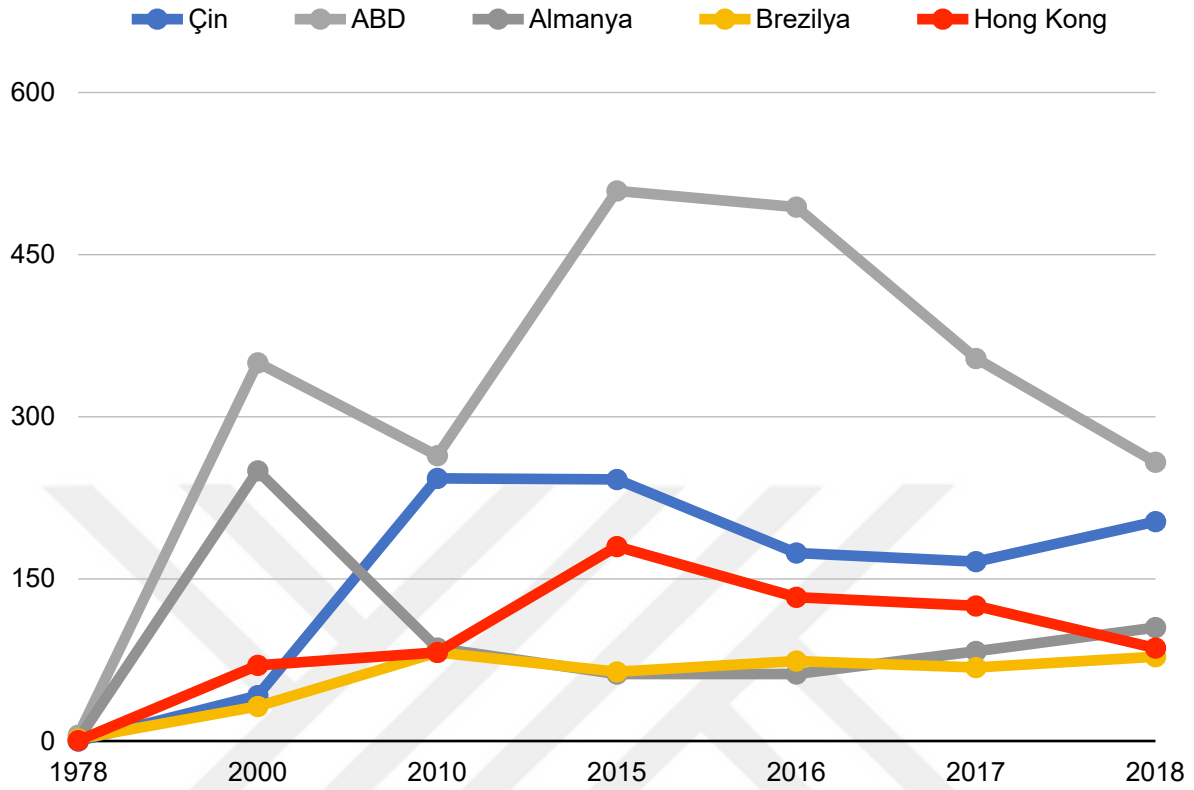
Çin'in küresel ticarete yükselişi uluslararası piyasalarda tüketim mallarının fiyatlarını önemli ölçüde düşürürken emtia fiyatlarında ise büyük bir artışı getirmiştir. Bu üstü kapalı ekonomik sömürü sistemine vurulan büyük bir darbe olmuştur. Nitekim gelişmiş büyük ekonomiler zayıf ekonomilerden ucuz hammadde alırlar ve bunları işlenmiş mamul olarak çok yüksek fiyatlardan sunarlar, elde edilen gelirle yine emtia alımı gerçekleştirirler ve bu döngü halinde devam eder. Yani büyük ekonomiye sahip ülkeler zayıf ekonomisi olan ülkelerin kaynaklarını sömürme yoluyla büyürken, zayıf ekonomiye sahip bu ülkeler ancak düşük düzeyde tüketim yapabilecek gelir elde ederek yol kat edemezler. Çin'in ekonomik gelişimi diğer yükselen Doğu Asya ekonomilerinin aksine bu döngüyü etkileme gücüne sahip olmuştur. Devasa bir nüfusa sahip olması bunun en önemli sebebidir. Ekonomisindeki en küçük değişiklikler küresel ekonomik sistemin büyük bir paydaşı olması sebebiyle çok önemli etkiler doğurabilmektedir. Nitekim Çin uluslararası ticareti ve uluslararası ekonomiyi büyük ölçüde etkileyen bir ülke konumuna erişmiştir.

3.1.4. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Çin ekonomisinin dönüşümüyle birlikte büyüyen uluslararası ekonomide eriştiği gücü anlamak açısından doğrudan yabancı yatırımların rolünü değerlendirmek önem arz etmektedir. Reform döneminin başlarında kurulan özel ekonomik bölgeler, yabancı yatırımların sistematik olarak kabul edildiği ilk alanlar olmuştur. Bu bölgelere yabancı sanayi yatırımları çekilmiş ancak ilk aşamada uzun yıllar teknoloji transferi, ihracat şartı gibi koşullar çerçevesinde bunlara izin sağlanmıştır. Çin dayattığı koşulların yanında yatırımcılara vergi avantajı, plan dışı üretim gibi imtiyazlar da sağlamıştır. DTÖ'ye üyelikle birlikte daha fazla serbestleşme sağlanmasıyla Çin artan hızda yabancı yatırım çekmeye başlamıştır. Ucuz emek faktörüne dayalı bir düzlemde başlayan bu süreç Çin'i "dünyanın fabrikası" haline getirmiştir. Büyük ölçüde vasıfsız bir işgücüne dayanan Çin emek arzı zamanla teknik bilgi edinme ve teknoloji transferi neticesinde daha nitelikli sanayi üretimine geçmiştir. Birçok büyük çokuluslu şirket üretim merkezlerini Çin'e taşımıştır.

²⁶⁰ Deniz, 2014: 70.

Grafik 3.6 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler Doğrudan Yabancı Yatırım Akışı Rakamları²⁶¹

Yabancı yatırım akışının hızlı bir şekilde yükselmesiyle Çin; Dünya Bankası verilerine göre 2011 yılında 280 milyar dolarlık rakamla ABD'yi geçmiş ve en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ülke olmuştur. 2018 yılı verilerine göre Çin 139 milyar dolar yabancı yatırım çekmiştir.²⁶² Bu rakama Hong Kong dahil değildir. Veriler kaynaklara göre değişmektedir ve bazı listelerin başında ABD yer alırken bazıları ise Çin'i en çok yabancı yatırım çeken ülke olarak göstermektedir. Verilerdeki farklılık kapsamlarından kaynaklanmakta olup düşük rakamların yansıtıldığı verilerde Çin'e dışarıdan yeni projeler kapsamında yapılan yatırımlar yer alırken; ülke içinde halihazırda faaliyet gösteren firmaların kazançlarıyla yapmış olduğu yatırımlar dahil edilmemektedir. BM verileri bu şekilde iken Dünya Bankası bahsedilen yatırımları da dahil etmektedir.²⁶³ Her halükarda Çin bu alanda ABD ile rekabet içerisinde.

Çin'e gelen DYY akışı için 2018 yılı verilerine bakıldığında rakamların büyük kısmı Hong Kong başta olmak üzere Asya ülkelerini göstermektedir. Çin'den önce ekonomik atılımlarını gerçekleştirmiş olan bu ülkeler ihracata yönelik üretimlerini; ucuz işgücü

²⁶¹ <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

²⁶² Unctad, 2019: 4.

²⁶³ Oktay, 2017: 23.

avantajından faydalanmak için Çin'e taşımışlardır.²⁶⁴ Ancak bu rakamlar gerçek tabloyu açık olarak yansıtmamaktadırlar. Hong Kong üzerinden ve vergi cenneti olarak adlandırılan ada ülkelerinden gelmiş görünen yatırımlar büyük oranda batı ekonomileri kaynaklıdır. Çin'deki yatırım avantajlarından yararlanmak ve bazen de gizlilik amaçlı bu yöntemlere başvurulmaktadır. Çin'e yapılan yabancı yatırımlar iki düzlemde ele alınabilir. Birinci olarak bahsedildiği gibi büyük oranda Asya ekonomilerinden gelen ve ihracata yönelik üretim amacı taşıyan yatırımlar bulunmaktadır. İkinci olarak ise büyük Çin iç pazarını hedefleyen yatırımcılardan bahsedilebilir ki bunların içerisinde batı kaynaklı firmalar önemli yere sahiptir. Bu ikinci grup yatırımlar dönemsel olarak daha geç gelmişlerdir. Nitekim DTÖ'ye üyelik sonrası Çin; iç pazarına yönelik kısıtlamaları büyük ölçüde gevşetmeye başlamıştır. Ancak 2020 yılı itibarıyla yatırımların teşvik edildiği alanların yanında yasaklandığı alanlar hala bulunmaktadır.²⁶⁵

Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımlar DB verilerine bakıldığında 2013 yılında 290 milyar dolar ile zirve noktasına erişmiş olup bu tarihten sonra genel olarak düşme eğilimine girmiştir. Bu durumun iç dinamikler ile ilişkisi göz ardı edilemez. Ancak daha çok küresel ekonomideki eğilimler bu tabloyu daha net açıklamaktadır. DB verilerine göre 2007 yılında küresel DDY akışı 3,13 trilyon dolar büyüklüğüne erişmişken; 2018 yılında bu rakam sadece 1,19 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir.²⁶⁶ Bu tablo ışığında Çin'in çektiği yatırımlardaki düşüşün küresel yatırım akışındaki vaziyete nazaran önemsiz olduğu açıkça ortadadır.

3.1.4.2.Çin'den Çıkan DYY

Çin ekonomik dışa açılma sonrası doğrudan yabancı yatırım çeken bir ülke olarak yükselirken uzun yıllar ülke dışına doğrudan yatırımlarda böyle bir ilerleme olmamıştır. Nitekim kendi ekonomik yeterliliğini kazanmadan bu pek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda devlet 2000'lere kadar ülke dışına sermaye yatırımlarını kısıtlamıştır. DTÖ üyeliği ile birlikte Çin'in yatırım çeken bir ülke olarak önünün açılmasıyla, yatırım yapma fırsatları da aynı şekilde ortaya çıkmıştır. 2005 yılından itibaren devlet, kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırmış ve böylece Çin küresel alanda en çok yatırım gerçekleştiren ülkelerden biri olmuştur.

Çin'in denizaşırı yatırımlarının temelinde ise hızlı bir şekilde büyüyen döviz rezervleri yatmaktadır. Çin; bu rezervleri büyük ölçüde ABD devlet borçlanma belgelerine yatırmış olup, yatırımlarını çeşitlendirme isteği çerçevesinde kaynaklarını denizaşırı sermaye yatırımlarına

²⁶⁴ Jacques, 2009: 184.

²⁶⁵ Oktay, 2017: 26.

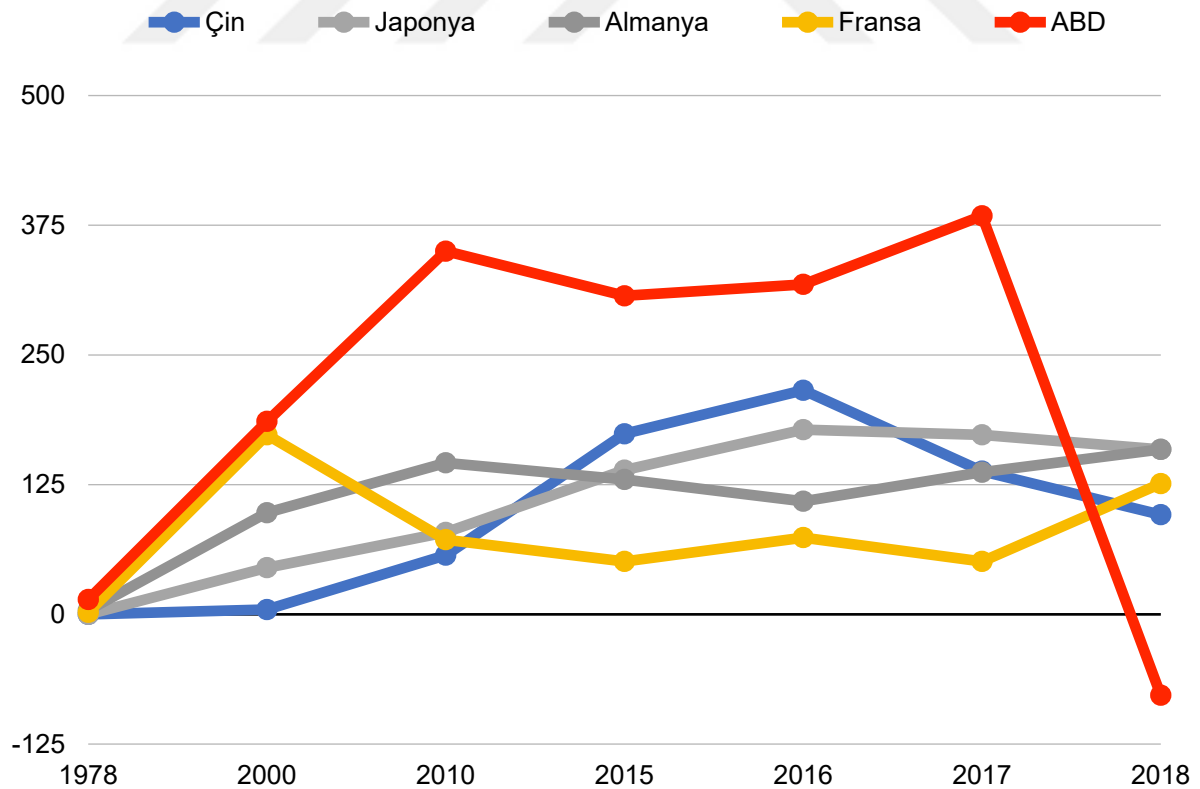
²⁶⁶ <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

daha fazla yönlendirmeye başlamıştır. Bu çerçevede 2007 yılında Çin Yatırım Şirketi kurulmuş ve 200 milyar dolarlık sermaye sağlanmıştır.²⁶⁷

Çin'in denizaşırı yatırımlarının önemli bir kısmı enerji rezervleri ve yeraltı kaynakları açısından zengin ülkelere gitmektedir. Bu bağlamda Afrika ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede petrol ve doğalgaz üretim şirketlerini satın almakta ya da ortak olmaktadır. Yine Çin'in denizaşırı yatırımlarında stratejik öncelikler gözetilerek seçimler yapılmaktadır. Bu bağlamda onlarca ülkeye altyapı yatırımları yapılmakta olup aynı zamanda Kuşak ve Yol Projesi için de zemin oluşturulmaktadır. Çin'in denizaşırı yatırımları 2008 sonrası ABD ve AB ülkelerindeki firmalara yönelmiştir. Bunun ardında krizden etkilenen firmaların girdikleri darboğaz sebebiyle fiyatlarının düşmesi ve savunmasız kalmalarının etkisi vardır. Çin bu süreçte teknoloji yoğun firmaları satın alarak ya da ortaklık stratejisiyle kendi teknolojik üretim altyapısına da zemin sağlamaktadır.

2017 rakamlarına göre Çin doğrudan yabancı yatırım çıkışında küresel sıralamada ABD ve Japonya'nın ardından 3. sırada yer almaktadır.

Grafik 3.7 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler Ülkeden Çıkan Toplam DYY Rakamları²⁶⁸

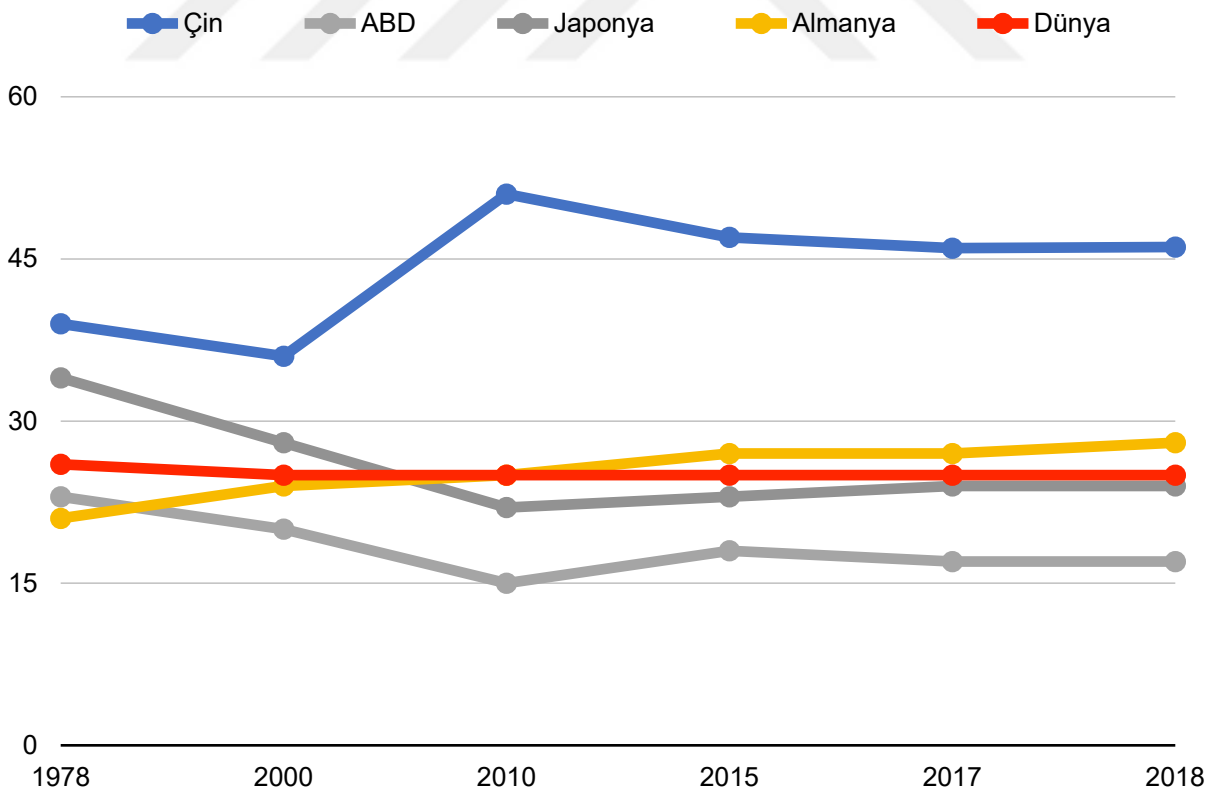
²⁶⁷ Ertekin, 2017: 274.

²⁶⁸ <https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.CD.WD>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

3.1.5. Tasarruf Oranları

Çin’de ulusal tasarrufların gelire oranı planlı ekonomi döneminde %40’a kadar yükselmiştir. Bu tasarrufların büyük çoğunluğu devlet tasarruflarından oluşmuştur. Nitekim bu dönemde ekonomi tamamen devletin tekelinde bulunmaktadır ve devlet bu dönemde ücret ve fiyat mekanizmaları ile tüketimi sınırlamış; sosyalist bir düzende yalın bir hayatı idealize etmiştir. 1978 sonrası dönüşümle birlikte bu oran küçük çaplı dalgalanmalara maruz kalmışsa da 2000’lerin başında %40 düzeyinde gerçekleşmiştir. DTÖ üyeliği sonrası ise artan ihracat hacminin getirileriyle bu oran 2008 yılına kadar hızlı bir şekilde yükselmiş ve %52’ye erişmiştir.²⁶⁹ Kriz sonrası değişen dinamiklerle birlikte tasarrufların gelire oranı düşme eğilimine girmiş ve DB verilerine göre 2018 yılında %46 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl dünya ortalaması %25,4 olarak gerçekleşirken, AB için %24,1, OECD ülkeleri için 22,5 ve ABD için %17,7 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3.8 1978-2018 Yılları Arası Çin ve Diğer Önemli Aktörler Toplam Tasarrufların GSYİH’ye Oranı (%)²⁷⁰

²⁶⁹ Zhang vd., 2018:5.

²⁷⁰ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.ZS> (Erişim tarihi: 19.05.2020).

Tasarrufların GSYİH içindeki payı yükselirken; tasarruflar yapısal olarak değişmiştir. Hanehalkı tasarruflarının payı hızla artmış, devletin payı ise küçülmüştür. Tasarruflarda en büyük payı hanehalkı alırken ardından sırasıyla şirket ve devlet tasarrufları gelmektedir. Bu yapısal değişikliğin ardındaki en temel sebep ekonominin planlı yapıdan piyasa sistemine geçilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet ekonomiden geri çekildikçe bireyler ön plana çıkmış; gelir hanehalkının elinde toplanmaya başlamıştır. Ancak bu tek başına hanehalkı tasarruflarının bu denli yüksek olmasını açıklamaya yetmemektedir. Hanehalkı tasarruflarının ardında demografik yapı, sosyal politikalar ve diğer iç dinamikler yatmaktadır. Planlı ekonomi döneminde bireylere komünler içerisinde ücretsiz eğitim, sağlık, bakım hizmetleri sunulmakta yani devlet sosyal görevini gerçekleştirmekteyken, piyasa mekanizmasına geçilmesiyle birlikte devlet bu görevi büyük ölçüde bırakmıştır. Bu kapsamda halk için hastalık, yaşlılık ve eğitim ihtiyaçlarına yönelik birikim yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Nitekim Çin; kamusal sağlık hizmetleri bakımından dünya sıralamasında sonlarda yer almış, halk için sağlık masrafları önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Yaşlılık konusunda ise emeklilik sistemi eksikliğinden kaynaklanan kaygılar öne çıkmaktadır. Diğer bir problem olarak eğitim halk için bir lüks derecesinde erişilmez konuma gelmiştir. Aileler çocuklarını okutmak konusunda büyük ölçüde zorlanmışlardır. Bu 3 sosyal problem hanehalkı tasarruflarının toplam içindeki payını yükseltirken, son yıllarda Çin bu problemlerin aşılması yönünde sistemsel ilerlemeler kaydetmektedir. Nüfus yapısı ise ayrı bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Tek çocuk politikası, ailelerin sosyal güvence olarak evlatlarına dayanmalarını zorlaştırmaktadır. Ülkenin hızla zenginleşmesi sürecinde artan gelir dağılımındaki eşitsizlik, aşırı zenginlerin ortaya çıkmasına; nüfusun bu kesiminin ise yüksek tasarruflarda bulunmasına sebep olmaktadır.²⁷¹ Ayrıca Konfüçyüsçü öğreti gereği az tüketmenin, tasarruflu olmanın uzun yıllar boyunca Çin halkının alışkanlığı haline geldiği de göz önünde tutulmalıdır.²⁷²

Devlet tasarrufları ise planlı ekonomi döneminde yüksek seyrederken reform sürecinde minimuma inmiş ardından 1990'larda vergi reformu ile 2000'lere gelindiğinde yükselmeye başlamış olup GSYİH içindeki payı %5 civarına erişmiştir. Bu oran birçok gelişmiş ekonomiye göre yüksektir. Devlet tarafından gerçekleştirilen tasarruflar hükümetlerin politik gücünü de artırmakta; böylece gerek ülke içinde gerek uluslararası alanda uygulamalar bağlamında etkinlik kazanmaktadırlar.

Son olarak şirket tasarrufları hanehalkı tasarruflarından sonra en büyük paya sahip olup oransal olarak toplam tasarruflar içindeki payı %35-40 düzeyinde gerçekleşmekte; GSYİH'ye

²⁷¹ Zhang vd., 2018: 10-15.

²⁷² Ablikim, 2007: 20.

oranı ise %15-20 aralığında yer almaktadır. Şirket tasarrufları da küresel tabloya göre yüksek seyretmektedir. Bunun altında yatan neden de ekonomik dönüşümle birlikte şirketlerin devlet politikalarıyla desteklenerek kar odaklı yapıya büründürülmeleri olmuştur. Maliyetleri mümkün olduğunca düşürülen şirketler, özellikle DTÖ üyeliği sonrası ihrac potansiyellerinin artmasıyla daha fazla kar elde etmeye başlamışlar; böylelikle tasarruf miktarı da paralel olarak artmıştır.

Çin'in GSYİH'ye oranla tasarruflarının yüksek olması ekonomik büyümesinin dinamizmini belirleyici etki yapmıştır. Yüksek tasarruflar yatırım imkanı sağlamış ve Çin de bu bağlamda ekonomik altyapısını daha da geliştirmiş ve edilen karlar yeniden yüksek tasarrufları mümkün kılmıştır. Bu döngü Çin'in reform dönemi sonrası yıllardaki ekonomik dinamizminin karakteristiğini etkileyen bir unsur olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede tasarruf oranı yatırımların altında kalmakta olup bu durum ise cari işlemler açığına sebep olmakta; yani bu ülkeler borçlanmaktadır. Çin'de ise aksi durum mevcut olup cari işlemler fazlası verilmekte ve netice olarak döviz rezervleri artmakta; bu kaynaklar ise yine diğer ülkeleri borçlandırmakta kullanılmaktadır.

3.1.6.Finansal Sistem

Çin'in yapısal dönüşümü çerçevesinde finansal sistemi 1990'larda bankacılık merkezli olarak gelişim göstermiştir. 2010 yılı verilerine göre Çin finansal sisteminin varlıklar bakımından %87'sini bankalar oluşturmaktadır. Bunu %5 ile sigorta şirketleri izlerken, kalan %8'lik kısım yatırım şirketleri, emeklilik fonları ve yatırım fonlarından oluşmaktadır. Finansal sistem içinde bankaların varlık oranı gelişmiş ülkeler ortalamasının çok üstünde gerçekleşmiştir. Yeni milenyuma girildiğinde finansman sektörünün araçlar bünyesinde dağılımı Çin'de %90 düzeylerinde banka kredilerinden oluşmaktaydı. Ancak bu oran son yıllarda %50'lere çekilmiş olup diğer kurumlarında finansal sistem içerisindeki rolü güçlendirilmeye çalışılmaktadır.²⁷³

3.1.6.1.ÇHC Bankacılık Sisteminin Gelişimi ve Yapısı

Reform döneminin başlarında köy ve kasaba girişimlerinin ön plana çıkmasıyla sosyal sorumlulukları bulunan kamu girişimlerinin bu rekabetçi ortamda zarar etmeleri kaçınılmaz olmuştur. Zarar eden ve finansal destek ihtiyacı olan bu girişimlerin kurtarılması ihtiyacının bulunduğu bu atmosferde Çin bankacılık sistemi kurulmuştur. Artan bir şekilde kredi alan girişimler özellikle merkezi planlama ve piyasa sisteminin bir bileşimi olan çift raylı sistem ile

²⁷³ Oktay, 2017: 167-168.

diğer sorunlu kurum ve düzenlemelerin sonucu aldıkları kredileri kara dönüştürüp geri ödeme gücüne erişecek duruma gelememiştir. Sonuç olarak batık duruma gelen krediler bankacılık krizine sebep vermiştir. Kriz sonrası büyük ölçüde küçük ölçekli olan girişimlerin tasfiye edilmesi diğerlerinin de yeniden yapılandırılması; geri ödemesi yapılmamış olan kredilerin geleceğini umutsuzlaştırmıştır. Çözüm olarak ilk aşamada, 1998 yılında tahsili yapılamamış kredilerin bir bölümü zarar kabul edilmiş, bunlar ise banka hisselerinden devlete ait olanların bir kısmının silinmesi ile karşılanmıştır. Bir sonraki yıl ise varlık yönetim şirketleri kurularak batık kredilerin önemli bir bölümü bu şirketler tarafından satın alınmış; böylece artık kredi borcu olan şirketler varlık yönetim şirketlerine borçlu olmuş; bunun karşılığında ise varlık yönetim şirketleri hissedar olarak kabul edilmişlerdir. 2003 yılında ise devlet dört büyük bankasına 60 milyar dolar ek sermaye sağlamış, takip eden yıllarda ise 100 milyarı aşan batık krediyi satın almıştır. 2000’li yılların başlarında Çin bankaları yabancı yatırımlar için yolu açarak hisse satışına başlamıştır. Böylece hem finansman sağlanmış aynı zamanda da teknik bilgi ve yönetim becerileri edinilmiştir. Bunun yanında bankacılık sisteminin ilk kurulduğu yıllar şubelerinin yerel yönetimlerin etkisinde kalmasıyla ortaya çıkan olumsuzluklar giderilmek için merkezin kontrolünü artırmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır.²⁷⁴

Çin Bankacılık ve Sigortacılık Düzenleme Komisyonu verilerine göre 2018 yılı temmuz ayı sonu itibarıyla Çin bankacılık sisteminin tuttuğu toplam varlıklar 255 trilyon Yuan seviyesindedir.²⁷⁵ Bu rakam 37,5 trilyon dolara tekabül etmekte olup dünya ekonomisinin %45’ine yakın bir rakamdır. 2002 yılı verilerine göre bu oran sadece %1 düzeyindeydi.²⁷⁶ 2020 yılı itibarıyla toplam varlık büyüklüğüne göre yapılan küresel bankalar sıralamasında ilk 4 banka Çin’e aittir. İlk 100 banka içerisinde ise toplam 19 Çin bankası yer almaktadır.

²⁷⁴ Oktay, 2017: 162-167.

²⁷⁵ <http://www.chinadaily.com.cn/a/201808/27/WS5b83e160a310add14f38804c.html>. (Erişim tarihi: 27.08.2018).

²⁷⁶ IMF, 2018: 3.

Tablo 3.1 2019 Yılı İlk Çeyrek Verilerine Göre Toplam Varlıklar Bazında Dünyanın En Büyük 10 Bankası Sıralaması²⁷⁷

Sıralama	Banka Adı	Toplam Varlıklar (Milyar ABD Doları)
1	Industrial and Commercial Bank of China	4,32
2	China Construction Bank	3,65
3	Agricultural Bank of China	3,57
4	Bank of China	3,27
5	Mitsubishi UFJ Financial Group	2,89
6	HSBC Holdings PLC	2,71
7	JP Morgan Chase	2,68
8	Bank of America	2,43
9	BNP Paribas	2,42
10	Crédit Agricole	2,25

2016 yılı sonu itibarıyla Çin bankacılık sistemi 1 ulusal kalkınma bankası, 2 politika bankası, 5 büyük ticari banka, 12 anonim ticari banka, 134 il ticaret bankası, 1114 kırsal ticari banka, 8 özel banka, 40 kırsal kooperatif bankası, 1125 kırsal kredi kooperatifi, 1 posta tasarruf bankası, 4 varlık yönetim şirketi, 39 yerel olarak kurulmuş yabancı bankacılık kurumu, 68 güven şirketi, 236 finans şirketler grubu şirketleri, 56 finansal kiralama şirketi, 5 para aracılık şirketi, 25 oto finansman şirketi, 18 tüketici finansmanı şirketi, 1443 köy veya ilçe bankası, 13 borç verme şirketi ve 48 kırsal karşılıklı kooperatiften oluşmaktadır. Çin'deki anonim bankacılık kurumlarının sayısı 2016 sonu itibarıyla 4,09 milyon çalışanla 4399'a ulaşmıştır.

Çin Bankacılık Denetleme Kurulu 2016 faaliyet raporuna göre Çin'in bankacılık sisteminin büyük bir bölümünü oluşturan ticari bankaların en büyük beşi; ticari bankalar varlıklarının toplamının yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır. Bu bankaların ise çoğunluk hisseleri yani kontrolü devlete aittir. İkinci grupta ise ticari bankaların toplam varlıklarının

²⁷⁷<https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/the-world-s-100-largest-banks-2020-57854079> (Erişim tarihi: 07.04.2020).

ortalama %20'sini oluşturan hisseli ticari bankalar yer almakta olup bu bankaların çoğunluk hisseleri ve kontrolü yerel yönetimleri ve devlet kurumlarına ait durumdadır. Üçüncü ve dördüncü grupta yer alan kentsel ticari bankalar ve kırsal ticari bankaların payı ise %25 civarında olup bu bankaların kontrolleri de büyük oranda yerel yönetimler ve devlet kurumlarında bulunmaktadır. Banka yönetimleri ise tıpkı merkezi hükümet ve yerel idarelerin yönetimlerinde olduğu gibi parti komiteleri ile eşgüdümlü örgütlenmiş olup yöneticiler büyük oranda; devletin insan kaynakları niteliğindeki sisteminden devşirilmektedir. Banka yöneticileri kamu idarecileri gibi değil şirket yöneticileri vasıflarını uygun davranmakta ve karlılığı esas olarak tutmakta iken devlet çıkarlarının söz konusu olduğu durumlarda buna uygun kararlar vermektedirler. Böylece merkezi yönetim; bankaları olumsuz bir etki oluşturmadan yönlendirebilme imkanına sahiptir. Ticari bankaların varlıkları göre dağılımında en küçük payı ise %4-5 oranı ile yabancı bankalar oluşturmaktadır.²⁷⁸

Çin finansal sisteminde bankalar çok büyük rol oynamakta olup 2012 yılında banka kredilerinin GSYİH'ye oranı %128 olarak gerçekleşirken; aynı oran ABD için %48 olmuştur. Çin bankacılık sektörü hala çok genç olsa da devasa boyutlara erişmiş olup reform dönemi krizleriyle birlikte hızlı bir şekilde güçlü bir altyapı oluşturmuştur.

3.1.6.2.Hisse Senedi ve Tahvil Piyasaları

Reform döneminin ikinci on yılında kurulan Çin borsaları 1990'lar boyunca hızlı bir şekilde büyümüş ve 2000'ler boyunca piyasa değerlerinde dalgalanmalar olsa da dünyanın en büyükleri arasında yer edinmiştir.²⁷⁹ 2019 yılı rakamlarına göre Şangay Borsası uluslararası sıralamada 4. olarak yer alırken Şenzen Borsası ise 7. sıradadır.

²⁷⁸ China Banking Regulatory Commission, 2016: 28-30.

²⁷⁹ Allen vd., 2017: 209.

Tablo 3.2 Mart 2020 Verilerine Göre Piyasa Değeri En Fazla 10 Borsa Sıralaması²⁸⁰

Sıralama	Borsa Adı	Ülke	Piyasa Değeri
1	New York Stock Exchange	ABD	25,53
2	Nasdaq	ABD	11,23
3	Japan Exchange Group	Japonya	5,1
4	Shanghai Stock Exchange	Çin	4,67
5	Hong Kong Stock Exchange	Hong Kong	4,23
6	Euronext	Avrupa Birliği	3,67
7	Shenzhen Stock Exchange	Çin	3,28
8	LSE Group	İngiltere/İtalya	2,92
9	TMX Group	Kanada	1,75
10	BSE India Limited	Hindistan	1,51

Son yıllarda küçük ve orta boyutlu firmalar için hisse senedi yoluyla finansman imkanları artırılrsa da Çin borsalarında işlem gören firmalar büyük oranda devlet şirketlerinden oluşmaktadır. Genel olarak gelişmiş batı ekonomilerinde hisse senedi piyasaları tarafından sağlanan kredilerin GSYİH içindeki payı banka kredilerine nazaran çok daha yüksektir.

Tahvil piyasaları da gelişmiş batı ekonomilerine göre Çin’de kredi hacmi bakımından henüz yeterli büyüklüğe sahip değildir. Ancak son yıllarda büyük devlet işletmeleri ve diğer büyük firmaların tahvil ihracını artırımlarıyla Çin tahvil piyasası hızlı bir şekilde büyümeye başlamıştır.²⁸¹ 2012 yılı rakamlarına göre ABD için tahvil piyasası büyüklüğünün GSYİH’ye oranı %243 iken Çin için %41 olarak gerçekleşmiştir. Hisse senedi piyasaları için ise bu oran Çin’de %43 olup; tahvil piyasalarının hisse senedi piyasalarına nazaran daha büyük olduğu gelişmiş batı ekonomileriyle karşıtlık arz etmektedir.²⁸² 2018 yılı verilerine bakıldığında ise Çin tahvil piyasasının büyüklüğü 11,5 trilyon dolara erişmiş olup bu rakamın GSYİH’ye oranı

²⁸⁰ <https://www.statista.com/statistics/270126/largest-stock-exchange-operators-by-market-capitalization-of-listed-companies/> (Erişim tarihi: 20.02.2020).

²⁸¹ Allen vd., 2017: 192.

²⁸² Elliot ve Yan, 2013: 8.

%90'ın üzerinde gerçekleşmiştir.²⁸³ Aynı yıl ABD için tahvil piyasası büyüklüğü 41 trilyon dolar olurken GSYİH'ye oranı %200 civarındadır.²⁸⁴

Çin'de tahvil piyasasının yapısı devlet tahvilleri, finansal tahviller, kurumsal kredi tahvilleri, bankalar arası pazarlıklı mevduat sertifikaları ve diğer tahvil araçlarından (%3) oluşmaktadır. Devlet tahvilleri toplam içinde yaklaşık %40'luk bir değer oranına sahip olup bunlar; hazine tahvilleri (%17), yerel yönetim tahvilleri (%21) ve devlet destekli acente tahvillerinden (%2) oluşmaktadır. Finansal tahviller; politika bankası tahvilleri (%16,8) ve diğerlerinden (%7) oluşmakta olup toplam tahvil piyasasının %24'ünü teşkil etmektedir. Kurumsal kredi tahvilleri %21 orana sahip olup; kurumsal tahviller, şirket tahvilleri, kısa ve orta vadeli ticari kağıtlar ve özel kaynaklı tahvillerden müteşekkildir.²⁸⁵ Çin tahvil piyasaları da hisse senedi piyasaları gibi büyük ölçüde büyük firmalara finansman sağlamaktadır.

3.1.7. Para Birimi Politikası ve Döviz Rezervleri

3.1.7.1. Döviz Kuru Politikası

Reform dönemi sonrası başlayan dışa açılma sürecinde ülke içinde üretilen malların uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesi için, Çin; para biriminin değerini dolar karşısında düşürmeye yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. 1994'e kadar resmi kur ve piyasa kurundan oluşan çift kur sistemi bulunmaktayken 1994 yılında bu sisteme son verilmiş ve kontrollü dalgalanma sistemine geçilmiştir. Bu tarihten itibaren ülkenin dış ticaret dengesi kendi lehine dönmüş yani fazla vermeye başlamıştır. Neticede bu durum RMB üzerinde değerlenme baskısı oluşturmuş; Çin Merkez Bankası Çinli ihracatçıların rekabet gücünü artırmak için 1997 yılından itibaren dolar kurunu 8,3 yuan düzeyinde sabit tutmaya karar vermiştir. 2005 yılına gelindiğinde ABD başta olmak üzere birçok ülkenin verdiği ticaret açığı sebebiyle yaptıkları baskı sonucu Çin; yeniden kontrollü dalgalanma sistemine geçmiştir. Bu sistemde ise piyasa tarafından arz ve talebe göre belirlenmesi gereken kur, yine büyük oranda Merkez Bankası'nın belirlemesine dayanmıştır.²⁸⁶ 2008 Krizi'ne kadar aşamalı olarak değerlendirilen RMB bu tarihten itibaren, Çin'in ihracata olumsuz etkisi sebebine dayanarak yeniden sabit kur uygulamasına dönmesiyle 2010 yılına kadar 6,8 yuan düzeyinde tutulmuştur. 2010 yılında ise baskılar sonucu yeniden kontrollü değerlendirme rejimine geçilmiştir. Para biriminin dolar karşısında değerlendirme baskısı altında olduğu dönemlerde Çin piyasadan döviz satın alma politikasıyla bu durumu dengelemiştir. 2010 sonrası 10 yıl boyunca USD/RMB kurunda dalgalanmalar olmuş ancak kur

²⁸³ Furey vd., 2018: 7.

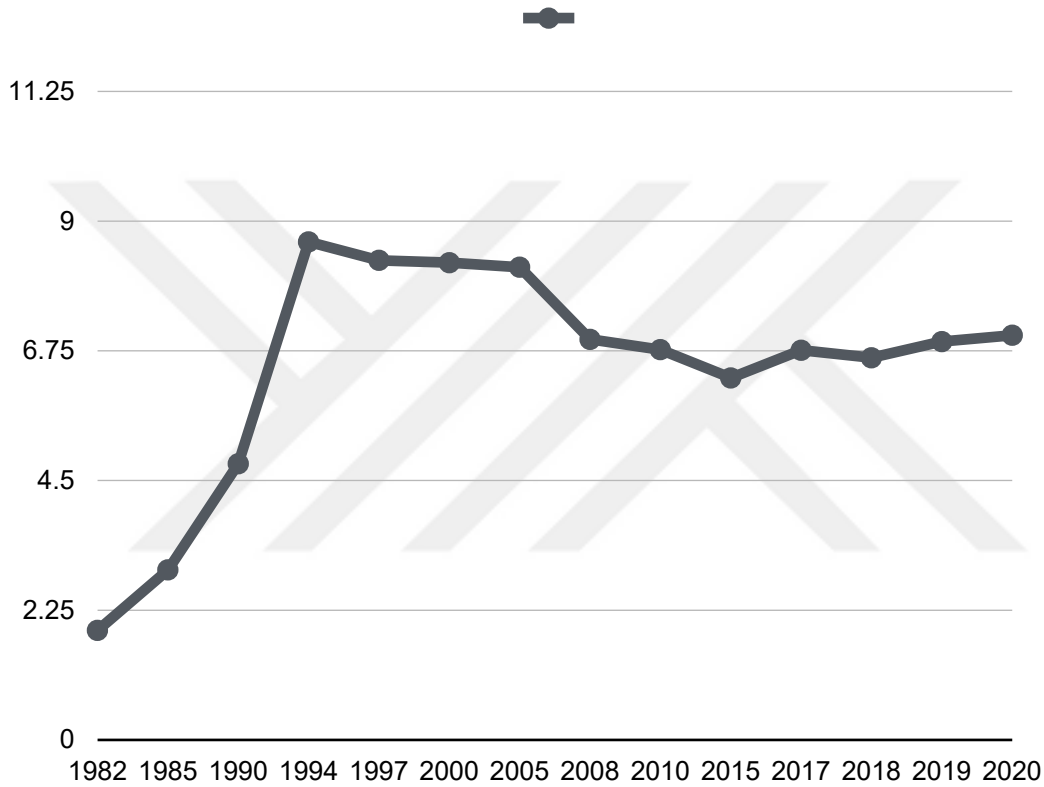
²⁸⁴ <https://www.forbes.com/sites/kevinmcpartland/2018/10/11/understanding-us-bond-market/#40e47a8a1caf> (Erişim tarihi: 11.11.2018).

²⁸⁵ <https://www.acra-ratings.com/research/1116>. (Erişim tarihi: 28.02.2019).

²⁸⁶ Das, 2019: 5.

6,0-7,15 arasında seyretmiştir. Dönem boyunca uluslararası ekonomik gelişmeler ve doların değerindeki dalgalanmalar sebebiyle RBM; dolar karşısında değer kaybetme yönünde eğilim göstermiş, 2014-2015 yıllarında Çin döviz rezervlerini satarak bu baskıyı dengelemeye çalışmıştır.²⁸⁷ Çin'in reform döneminden itibaren uygulamış olduğu döviz kuru politikası büyük bir ekonomik güç olması yolunda Çin'e çok önemli avantajlar sağlamıştır.

Grafik 3.9 1980-2020 Yılları Arası ABD Doları-Yuan Paritesi²⁸⁸

3.1.7.2.Döviz Rezervleri ve Finansal Yatırımlar

Devletin güçlü ihracatı sürdürebilmek amaçlı para biriminin değerini dolar karşısında düşük tutma politikası kapsamında uygulamış olduğu piyasadan döviz çekme uygulaması; döviz rezervlerinin hızlı bir şekilde yükselmesini de beraberinde getirmiştir. Çin finansal yatırımlar konusunda son yıllarda etkili bir aktör olmaya başlamıştır. 2020 yılı ilk çeyreği itibari ile 3,1 trilyon dolar civarında bulunan döviz rezervi 2014 yılında 4 trilyon doları aşarak rekor seviyesine ulaşmış olup; bu miktar ise dünya döviz rezervlerinin yaklaşık %35'ini

²⁸⁷ Morrison, 2019: 1.

²⁸⁸ <https://www.macrotrends.net/2575/us-dollar-yuan-exchange-rate-historical-chart>. (Erişim tarihi: 27.05.2020).

oluşturmuştur.²⁸⁹ Büyük döviz rezervleri makroekonomik kontrol aracı işlevinin yanında dış ticareti yönlendirip daha karlı sonuçlar almaya, yabancı yatırım çekme cazibesinin artırılmasına, yerli işletmelere düşük maliyetli finansman sağlamaya ve uluslararası rekabet düzleminde önemli bir hareket alanı oluşturmaya katkı sağlamaktadır.²⁹⁰

Çin'in sahip olduğu döviz rezervlerinin tahmini olarak %75'i ABD doları şeklinde tutulmaktadır. Bu durum Çin'i başta ABD olmak üzere batı finansal piyasaları ve Japonya finansal piyasasında güçlü bir aktör durumuna getirmiştir.

Çin'in sahip olduğu döviz rezervlerinin önemli kısmının ABD dolarından oluşması bu varlıkları ABD finansal piyasalarında kullanmasının önünü açmaktadır. Nitekim 2018'in ikinci yarısına gelindiğinde 21 trilyon dolara ulaşmış bulunan ABD dış borçlarının 1,18 trilyon dolar civarındaki tutarını Çin; hazine bonosu şeklinde elinde tutmaktadır.²⁹¹ Bu rakam diğer devlet tahvilleri, özel sektör tahvil ve hisse senetleri ile birlikte daha da artmakta olup Çin'in döviz rezervlerinin yarısını aşmaktadır. Bu rakam Çin'i ABD'nin en büyük finansörü yapmaktadır.

Tablo 3.3 2020 Yılı Döviz Rezervleri Toplamına Göre İlk 10 Ülke Sıralaması (Milyar ABD Doları) ²⁹²

Sıralama	Ülke Adı	Döviz Rezervleri (Milyar ABD Doları)
1	Çin	3120,600
2	Japonya	1320,177
3	İsviçre	802,378
4	Rusya	570,800
5	Suudi Arabistan	497,182
6	Hindistan	481,455
7	Hong Kong	445,171
8	Güney Kore	409,500
9	Singapur	391,200
10	Brezilya	362,165

²⁸⁹ [https://m.tr.investing.com/economic-calendar/chinese-fx-reserves-\(usd\)-866](https://m.tr.investing.com/economic-calendar/chinese-fx-reserves-(usd)-866). (Erişim tarihi: 07.04.2020).

²⁹⁰ Özer, 2019: 171.

²⁹¹ <https://www.thebalance.com/how-much-u-s-debt-does-china-own-417016>. (Erişim tarihi: 06.05.2019).

²⁹² https://knoema.com/atlas/topics/Economy/Short-term-indicators/_ (Erişim tarihi: 27.05.2020).

3.1.7.3.Çin'in Para Birimi Renminbi'yi Uluslararasılaştırma Süreci

2008 Küresel Krizi sırasında piyasadaki dolar likiditesi azalmış, bu ise uluslararası ticareti olumsuz etkilemiştir. Kriz öncesi uluslararası ticarete ödemeler ve finansman büyük oranda ABD doları ile sağlanmaktaydı. Bu ise Çin'in ticarete dayalı ekonomisinin doların seyrine bağlı olarak kırılganlığı riskini ortaya koymuş; bu bağlamda Çin'in para birimi RMB'nin ticaret ve diğer dış ekonomik münasebetlerinde kullanabilmek amaçlı uluslararasılaştırmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bir ülkenin dış ticaretinin küresel toplam içerisindeki payı o ülkenin dünya ile ekonomik ilişkisinin boyutuna işaret ederken para biriminin de dış ticarete kullanılabilirliğinin boyutlarını da genişletmektedir. ABD dolarının konumu temelde ABD ekonomisinin ve dış ticaret hacminin büyüklüğüne dayanan bir güce sahip olmuştur. Ancak dış ticaret hacmi bakımından Çin tarafından geride bırakılmıştır ve yakın bir gelecekte ekonomi büyüklüğü olarak da yerini Çin'e devretmesi beklenmektedir. Bu durum normal şartlar altında RMB'nin konumunu ABD dolarına benzer bir statüye taşımalıdır. Ancak Çin'in sermaye hareketlerindeki kısıtları henüz tam kaldırmamış olması ve RMB'nin tam dönüştürülebilir olmaması gibi kısıtlardan dolayı RMB yakın geçmişte uluslararası piyasalarda hak ettiği rolü oynayamamıştır. Çin'in RMB'yi rezerv para yapma yönünde aceleci davranmamasının sebebi ekonomideki devlet kontrolünün henüz yeterince gevşetilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Çin para biriminin değerini geçtiğimiz on yıllarda yapay olarak düşük tutmuştur. Kurları devletin belirlemesi yatırımcılar açısından belirsizlik unsuru oluşturmaktadır. Devletin döviz kurlarını ve sermaye hareketlerini piyasalara bırakmaması piyasadaki istikrarsızlıklardan korunmak amaçlı olmuştur.

Çin'in parasını uluslararasılaştırması tüketime dayalı ekonomiye dönüşme hedefleriyle daha uyumludur. İhracata dayalı ekonomik büyüme sürecinde para biriminin fiyat cazibesinden yararlanılabilmesi için düşük değerde olması önem arz etmektedir. Bunun yanında doğrudan yabancı yatırımlar için de çekicilik oluşturmaktadır. Tabi bu iki unsur açısından önem taşıyan para birimi değerinin düşük tutulması yine bunlar tarafından yani ihracat ve doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla giren döviz artışının etkisiyle tehdit edilmektedir. Döviz girişi RMB'nin değerini yükseltme baskısı yaparken burada bahsettiğimiz devlet kontrolü devreye girmektedir. Ancak yakın gelecekte ihracata ve iç yatırımlara yönelik ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmaması gerçeğine karşın devlet, uyguladığı kısıtları yavaş yavaş kaldıracak; Renminbi değer kazanırken, dönüştürülebilirliği artacak, uluslararasılaşma süreci de kolaylaşacaktır. Bu süreç özellikle 2008 Krizi sonrası hızlanmıştır.

Çin'in RMB'yi uluslararasılaştırma çabalarında Hong Kong laboratuvar görevi görmüştür. İlk uygulamalar Hong Kong üzerinden gerçekleştirilip daha sonra aşama aşama genişlemiştir. 2008 yılı öncesi Hong Kong'da yerleşik halk ve bazı sektörlerdeki şirketlere kota dahilinde yuan ile işlem yapma imkanı tanınmış ayrıca anakaradaki finansal kuruluşların Hong Kong'da RMB üzerinden tahvil ihraç etmesi imkanı sağlanmıştır; ancak bunlar çok kısıtlı düzenlemeler olarak kalmıştır. 2008 Krizi sonrası başlayan girişimler ile RMB'nin Hong Kong piyasalarına açılımı yolundaki düzenlemeler hızlı bir şekilde arttırılmıştır. 2009 yılında Şangay ve Guangdong eyaletindeki dört şehir; Guangzhou, Shenzhen, Zhuhai ve Dongguan ile kısıtlı olarak Hong Kong ve Asya ülkeleri arasında gerçekleştirilen ticari işlemlerde RMB'nin kullanımına olanak sağlanmış, ardından bu uygulama 2010 ve 2011'de ülke geneline genişletilmiştir.²⁹³ 2012 yılında Hong Kong'da RMB piyasası oluşturulmuş ve yabancıların kota dahilinde RMB satın alıp bunun üzerinden finansal işlemler yapabilmemesinin önü açılmıştır. 2011 yılında başlatılan "RMB Yetkin Yabancı Kurumsal Yatırımcı Programı" ile Hong Kong'da iş yapan ve belli koşulları sağlayan finans kuruluşlara belirli şartlar altında RMB ile anakarada finansal yatırım yapma imkanları sağlanmıştır. 2015 yılına gelindiğinde önce tüm ülkelerin merkez bankaları ve ulus ötesi finansal kuruluşlar için Çin bankalar arası tahvil piyasalarında sadece kayıt yaptırarak yatırım yapma imkanı sağlanmış, daha sonra ise bu kuruluşlara Çin döviz piyasasında RMB alım satım işlemleri yapma izni verilmiştir. Bunların yanında para takas anlaşmaları yoluyla ilki 2009'da Hong Kong olmak üzere farklı bölgelerden birçok ülkenin merkez bankası RMB temin etmiştir. Hong Kong'da işlem yapan Renminbi Takas Bankası'nın ardından Singapur ve Tayvan için de takas bankaları yetkilendirilmiş ve 2014 yılından itibaren bu kuruluşların dünya geneline açılma süreci başlamıştır.²⁹⁴ 2015 yılında ise ABD'de "Renminbi Ticaret ve Takas Çalışma Grubu" kurulmuş ve bir "Renminbi Ticaret Merkezi" için temeller atılmaya başlamıştır. Grupta; ABD eski Hazine Bakanı Hank Paulson gibi ABD'li yetkililer de bulunmaktadır.²⁹⁵ Daha sonra yapılan düzenlemelerle bu kuruluşların belirli koşullara uyarak RMB kaynaklarıyla Çin'in hisse senedi ve tahvil piyasalarında yatırım yapmalarının önü açılmıştır.

RMB'nin uluslararasılaştırılmasında Kuşak ve Yol Projesi'ne önemli bir rol yüklenmiştir. Proje kapsamındaki ülkelerin sağladığı platform ile RMB kullanımı büyük ölçüde yaygınlaşacak olup uzun vade dolar, euro ve RMB rekabetine dayalı bir uluslararası para sisteminin ortaya çıkması öngörülmektedir.²⁹⁶

²⁹³ Kwan, 2018: 873.

²⁹⁴ Oktay, 2017: 356-363.

²⁹⁵ <https://thebalance.com/yuan-reserve-currency-to-global-currency-3970465>. (Erişim tarihi: 19.08.2019).

²⁹⁶ Kwan, 2018: 872.

3.1.7.4.Çin Para Birimi Renminbi'nin Uluslararası Tablodaki Konumu

IMF tarafından açıklanan 2019 yılı 4. çeyreği dünya döviz rezervleri toplamı 11,8 trilyon dolar civarındadır. Bu miktarın yaklaşık %60,9'u ABD doları cinsindendir. Çin'in sermaye hareketliliği ve faiz oranlarında serbestleşme gibi yapısal değişim hamleleri ve girişimleri neticesinde 2016 yılı eylül sonu itibarıyla IMF; Özel Çekme Hakları (SDR) sepetine RMB'yi de eklemiştir.²⁹⁷ Yine 2019 yılı 4. çeyreğine ait verilere baktığımızda RMB'nin toplam döviz rezervleri içerisindeki payı %1,96 düzeyine çıkmıştır. 2016 son çeyreğinde SDR sepetine eklenmesinin ardından açıklanan verilere göre RMB rezervleri 90 milyar dolarlık bir miktardan 3 yıl içerisinde 217 milyar dolara ulaşmış yani %140'dan büyük bir artış göstermiştir. Aynı dönemde toplam döviz rezervleri tutarının yaklaşık %10'luk bir genişleme gösterdiğini göz önünde bulundurursak RMB'nin payını hızlı bir şekilde arttırdığını görebiliriz.²⁹⁸ 2020 yılı itibarıyla RMB; toplam küresel döviz rezervleri arasında sırasıyla ABD doları, Euro, Japon Yeni ve Sterlin'in ardından 5. sırada yer almaktaysa da kısa ve orta vadede Sterlin ve Yen'i geride bırakması öngörülmektedir. Çin'in eriştiği ekonomik güç ve küresel ticaretteki konumuna karşın para biriminin dolar ve euro karşısında kısa vadede rekabet şansı düşüktür. Ancak ABD ekonomisi, İngiltere ekonomisinin yerini aldığı anda hala İngiliz Sterlini rezerv para birimi statüsünü sürdürmekteydi ve doların egemenliği bu tarihten 70 yıl sonra gerçekleşmiştir.²⁹⁹

RMB'nin rezerv para birimi olarak kullanılmasının Çin'e sağlayacağı faydalar olarak;

- Çin tarafından ihraç edilen emtiaların önemli bölümü dolar üzerinden fiyatlandırılmaktayken, RMB'nin doların yerini almasıyla artık doların değerindeki dalgalanmalar Çin için bu anlamda etki oluşturmayacaktır. RMB'nin rezerv para olması ile tüm ülkeler merkez bankalarında yuan bulunduracaklar ve bu durumda RMB talebi artacak; RMB'ye dayalı tahvillerin faiz oranları ise düşecek ve Çin için ucuz finansman sağlama imkanı doğacaktır. (Tıpkı şuan ABD'nin yaptığı gibi). Çinli ihracatçıların borçlanma maliyetleri düşecektir.³⁰⁰
- Çin dünyanın en büyük emtia tüketicisi olup; emtia fiyatları dolar üzerinden belirlenmektedir. RMB'ye dayalı fiyatlandırma Çin'in emtia maliyetlerini düşürecek aynı zamanda dolar cinsinden döviz bulundurma ihtiyacını azaltacaktır. RMB'nin uluslararası bir para birimi olarak güçlenmesi Çin'in finansal sisteminin ve kurumlarının küresel rekabet gücünü önemli ölçüde artırıcı etki yapacaktır.

²⁹⁷ Kwan, 2018: 871.

²⁹⁸ <https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>. (Erişim tarihi: 31.03.2020).

²⁹⁹ Gjoza, 2018: 8.

³⁰⁰ <https://thebalance.com/yuan-reserve-currency-to-global-currency-3970465>. (Erişim tarihi: 19.08.2019).

- Uluslararası alanda önemli bir güç olmanın destekleyicisi niteliğinde prestij sağlayıcı bir etkisi olacaktır. Üyesi bulunduğu uluslararası ekonomik kuruluşlarda etki gücünün artmasına sebep olacaktır. Ayrıca Çin'in; ABD'nin uluslararası ekonomik sistemde belirleyici konumuna 2008 Krizi sonrası meydan okuması bağlamında önemli bir kazanç sağlayacaktır.³⁰¹

3.2.Çin'in Ekonomik Çıkmazları ve “Yeni Normal” Büyüme Süreci

Çin Halk Cumhuriyeti 1978 yılında başlayan ekonomik dönüşüm süreciyle birlikte yüksek büyüme oranlarına ulaşmış, birçok alanda gelişim ve kalkınmada üst düzey performans sergilemiştir. Dönüşüm aşama aşama gerçekleşmiş; bu ise on yıllara yayılan bir süreç halini almıştır. Bu bağlamda Çin'in ekonomik dönüşüm süreci hala sürmektedir. Nitekim Çin için dönüşüm süreci gereksinimler çerçevesinde atılan adımlar şeklinde bir seyir izlemektedir. Ekonomik kalkınma ve gelişmeler ilerledikçe ihtiyaçlar çeşitlenmekte, yeni boyutlara geçmektedir. Dönüşümün ilk evresinde emek faktörüne dayalı üretim ve hızla artan ihracatla ekonomik büyüme sağlanırken, 2008 Krizi sonrası uluslararası piyasalardaki durağanlaşma ve Çin'in iç dinamikleri ihracatı büyük ölçüde etkilerken; Çin yatırımların ön plana geçtiği bir büyüme süreci izlemiştir. Ancak bu model sürdürülebilir olmadığı için Çin yüksek oranlı büyüme rakamları ve yeniden yapılandırma arasında seçim yapmak zorunda olduğu bir kavşağa gelmiştir. Kamu yatırımlarının getirileri azalmaya başlamış; nüfus yaşlanmaya başlamış; küresel ekonomi eski stratejilerin uygulanmasına izin vermeyecek bir sürece girmiştir.

Çin ölçeğinde bir ülke için yaklaşık 40 yıllık yüksek büyüme oranları normalin üstündedir. Aslında normal olana bakıldığında Çin bu seçimi çok daha önce yapmak zorunda kalmış olmalıdır. Ancak devlet yöneticileri Çin tarzı bir kapitalizm uygulamasıyla bu süreci yani hızlı büyüme dönemini olabildiğince uzatmayı başarmışlardır. Bu süreçte varlık balonları ve sosyal dengesizlikler olabildiğince artmıştır. Şimdi Çin hızlı ekonomik büyümesinin bedelini ödemeyi kabul ederek bunu politik bir duruş haline getirmiştir. Ancak belirtildiği üzere ekonomik büyümesini mümkün olduğunca en az yavaşlama ile gerçekleştirmek hedefini de kenara atmamaktadır. Bu bağlamda Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 2014 yılında Çin ekonomik büyümesinin “yeni normal” sürecinin başladığını belirtmiş; %6-7 bandında bir büyümenin öngörüldüğünü açıklamıştır. “Bu yeni aşama, 1992-2012 arasındaki yüksek hızlı büyüme modelinden, yüksek verimlilik ve daha düşük maliyetlerle sürdürülebilir, orta ila yüksek hızlı büyüme oranına doğru bir küçülmeyi temsil etmektedir.”³⁰²

³⁰¹ Gjoza, 2018: 4-5.

³⁰² Xiotong ve Keith, 2017: 192.

Ekonomideki problemlerin çözümünün büyük ölçüde devletin müdahalesinin sona erdirilmesiyle mümkün olduğu kabul edilmiştir. Ancak Çin yine yeni bir aşamalı liberalleşme dönemi içerisinde. Devlet; gücü artık büyük ölçüde piyasaya devrederken altyapıyı kurmak görevini üstlenmiştir. Ekonominin dış ticaret ve yatırım değil tüketime dayalı bir yapıya geçmesi, gelir dağılımındaki eşitsizlik, kırsal-kentsel bölgeler arasındaki eşitsizlik, aşırı yatırım kapasitesi, işgücünün azalması, orta gelir tuzağı, çevresel sorunlar gibi birçok problem Çin'in küresel anlamda yaşanan ekonomik durağanlaşma ve ABD ile çekişmeler gibi dış problemlerle mücadelesi bağlamında çözülmesi hayati duruma gelmiş konular olmuştur.

3.2.1.Orta Gelir Tuzağı

“Orta Gelir Tuzağı” kavramı ilk olarak 2006 yılında Dünya Bankası tarafından “Doğu Asya Ekonomik Kalkınma Raporu’nda” kullanılmıştır. Bu ekonomiler hızlı bir şekilde ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirirken kişi başı gelirden orta gelir olarak tabir edilen gelir rakam aralığını aşamama sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada ekonomik gelişimlerinin devamını sağlayacak modeller geliştirememeleri soruna temel teşkil etmektedir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kalkınmaya başlayan ekonomilerden birçoğu orta gelir düzeyini aşamamış yani orta gelir tuzağına düşmüşlerdir.

Orta gelir olarak belirlenen aralıktaki bir ülke eğer bu gelir seviyesindeyken negatif büyüme oranları gösterir ya da ekonomisi durgun bir seyir izlerse; bu durum o ülkenin orta gelir tuzağına girdiğine işaret etmektedir. Bunun yanında yine orta gelir düzeyindeki bir ülke yüksek gelirli ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının gerisinde bir ilerleme kaydediyorsa bu da orta gelir tuzağının işareti olarak kabul edilmektedir.³⁰³

“1 Temmuz 2019 itibarıyla Dünya Bankası Atlas yöntemi kullanılarak hesaplanan kişi başına geliri 1025 \$ veya daha düşük olanlar düşük gelirli ekonomiler; kişi başına geliri 1026 \$ ile 3995 \$ arasında olan düşük orta gelirli ekonomiler; 3996 \$ ile 12375 \$ arasında olanlar üst orta gelirli ekonomilerdir ve yüksek gelirli ekonomiler kişi başına geliri 12376 dolar veya daha fazla olan ekonomilerdir.”³⁰⁴

IMF verilerine göre 2019 yılında Çin’de kişi başı gelir 10093 dolar olup üst orta gelirli ekonomi sınıfında yer almaktadır. Dünya Bankası’nın 2013 yılındaki bir raporuna göre Çin, orta gelir tuzağına girmiştir.³⁰⁵

Düşük nitelikli ucuz üretim ile ihracata dayalı büyüme gerçekleştiren ülkelerde ücretlerin artmasıyla birlikte ihracat avantajı azalır; ülke inovasyona yönelik altyapıyı yeterli

³⁰³ Zhao, 2019: 435-437.

³⁰⁴ <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/the-classification-of-countries-by-income.html> (Erişim tarihi: 09.09.2019).

³⁰⁵ Glawe ve Wagner, 2017: 7.

seviyeye ulaştıramazsa halkı orta gelir düzeyi adı verilen gelir aralığını aşamaz. Bu bağlamda Çin'in içinde olduğu süreç orta gelir tuzağından çıkış aşamasıdır. Ekonomik büyümedeki yavaşlamanın ardında ekonominin geçtiği bu dönem yatmaktadır. Ekonomik büyümesini sürdürülebilir kılmak ve yüksek gelirli ülke statüsü ile birlikte refah toplumu oluşturmak için ekonomik modelde yeni bir döneme girmek kaçınılmazdır. Bu çerçevede tüketimi ekonomik büyümenin motoru olarak kullanmak Çinli yöneticiler için birincil öncelik haline gelmiştir. Çin yeni kalkınma modeliyle birlikte ağır sanayiye verdiği ağırlığı azaltmayı ve iç tüketime yönelik üretimi artırmayı öngörmektedir. İnovasyona verilen önem ve hizmet sektörünün güçlendirilmesine vurgu yapılmaktadır.

Orta gelir tuzağından kurtulmak için atılması gereken adımlar olarak AR-GE yatırımları ve inovatif gelişimin artırılması, nitelikli bir işgücü kesiminin oluşturulması, fikri mülkiyet ve patent haklarına yönelik mevzuatsal düzenlemeler, toplam faktör verimliliği ve altyapı yatırımların artırılması sayılabilir.³⁰⁶

3.2.1.1.Beşeri Sermaye

Ekonomik gelişimde beşeri sermayenin önemi özellikle ticaret ve yatırıma yönelik avantajlı konumunu kaybetmeye başlayan ülkeler için büyük önem arz etmektedir. Çin'in yüksek gelirli ülke aralığına yükselmesi ve iç ekonomik unsurlar çevresinde güçlü bir büyüme sürecine girmesi için gerekli olan yapısal değişimler için de beşeri sermaye altyapısal bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır.

Çin ölçeğinde bir ülkenin ekonomik bir süper güç olarak uluslararası sistemi yönlendirebilmesi için her ne kadar henüz yeterli olmasa da, beşeri sermaye yatırımları son 10 yılda ÇHC için bir öncelik haline getirilmiştir. Her yıl 6-8 milyon genç üniversitelerden mezun olmaktadır ve bunların yarıya yakını bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik bölümlerindendir. 2017 yılında 7 milyon öğrenci yükseköğrenimini tamamlarken bu ABD'de gerçekleşen rakamın 2 katıdır. ABD'de öğrenim gören yabancı öğrencilerin büyük kısmını da Çinli öğrenciler oluşturmaktadır.³⁰⁷ Aynı zamanda her yıl 30 bini aşkın doktora mezunuyla Çin bir araştırma merkezi haline gelmiştir.³⁰⁸ Yurtdışında öğrenim görmekte olan öğrenciler mezun olduktan sonra diğer ülke öğrencilerinin aksine büyük oranda yurda dönmeyi tercih etmektedirler. Yani beyin göçü düşük gerçekleşmekte olup bunda gelişen Çin ekonomisinin nitelikli bireyler için umut vaat eden gidişatı ve devletin teşvikleri etkilidir.³⁰⁹

³⁰⁶ Yıldız, 2015: 158.

³⁰⁷ Development Research Center of the State Council of the PRC, 2019: 75.

³⁰⁸ Development Research Center of the State Council of the PRC, 2019: 4.

³⁰⁹ Unay, 2005: 165.

Çin’de yükseköğrenim kurumlarının sayısı 1999 yılındaki 1071’den 2016 yılında 2596’ya erişerek 2,5 katına çıkmıştır ve bu kurumların kalitesinin artırılmasına yönelik yatırımlara önem verilmektedir. Dünya Bankası tarafından yayımlanan bir rapordaki tahminlere göre Çin’in 2030 yılındaki yükseköğrenim mezunlarının sayısı 2018 yılına göre %300 artacak olup bu ABD ve Avrupa için öngörülen %30 oranının çok üstündedir.³¹⁰

Öğrenci sayısındaki artışa rağmen yükseköğrenimde görevli akademisyen sayısındaki artış yeterli görünmemektedir. Ayrıca yükseköğrenime ayrılan bütçe de rekabet edilen ülkelerin gerisinde kalmaktadır. QS Dünya Üniversite Sıralaması’nda 2018 yılında ilk 100’de 6 Çin üniversitesi bulunmaktadır. Bu durum Çinli öğrencilerin ABD başta olmak üzere batı ülkelerinde yükseköğrenim yapmayı tercih etmelerini açıklamaktadır. Ancak 2000 yılında ilk 300 içerisinde hiçbir Çin üniversitesi bulunmadığı gerçeği dikkate alındığında bu alandaki gelişim açıkça ortadadır.

Dergi yayınlarında ise Çin ABD’nin ardından ikinci sırada olup, yayın kalitesi her geçen yıl artmaktadır. Genel eğitim harcamaları 2018 yılında GSYİH’nin %4,1’i olarak gerçekleşmiş olup bu oran OECD ortalaması olan %5,2’nin gerisinde olmakla birlikte aradaki fark her geçen yıl hızla kapanmaktadır.³¹¹

Tüm gelişmelere rağmen Çin 2018 yılında DB tarafından yayımlanan beşeri sermaye endeksinde 44. sırada yer almıştır. Ancak beşeri sermaye yatırımları karşılığını uzun yıllarda vermektedir ve Çin şuan büyük ölçüde bu alana yönelik yatırımlarını arttırmıştır. Bu bağlamda bu olumsuz görünen tablo, aynı zamanda kat edilecek mesafe bakımından büyük bir potansiyele de işaret etmekte ve nihayetinde ilk sıralarda yer alacağı zamanlar için büyük bir etki oluşturacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

3.2.1.2.Nitelikli Üretim

ÇHC; dış ticaret ve yatırımın yerini iç tüketimin aldığı ekonomik büyüme modeline geçecektir ancak dış ticaret Çin ekonomisinde önemli bir yere sahip olmaya devam edecektir. Her ne kadar uluslararası gelişmeler ve ticari partnerler arası ilişkiler dış ticaretin seyrine olumsuz etkilerde bulunsun da ülkelerin ve özellikle Çin ölçeğinde bir ekonominin ihracat ve ithalattan vazgeçmesi mümkün değildir. Bu bağlamda Çin ihracatta katma değeri yüksek endüstrilere yönelmeli, stratejik kararlar almalıdır. Çin için düşük segment üretim; yükselen ücretler ve sermaye maliyetlerinin artması bağlamında ihracatı avantajlı kılmamaktadır. Çin’in ihracatında yerli katma değer payını arttırması daha yüksek gelir getirisiyle birlikte yabancı

³¹⁰ Development Research Center of the State Council of the PRC, 2019: 80.

³¹¹ Development Research Center of the State Council of the PRC, 2019: 4.

sermayenin Çin'i üretim üssü olarak kullanıp düşük maliyetlere sağladığı ürünlerden edindikleri yüksek karın da önünü kesecek olmasıyla gelişmiş ekonomilere sağlamış olduğu kazanımları da önemli ölçüde düşürecektir. Böylece ekonomik bir güç olarak Çin'in hanesine eklenen artı ile birlikte eş zamanlı olarak; rakibi gelişmiş ekonomilerin hanesine eksi puan eklenecektir. Kısacası kendi üretkenliğinin çıktısından küçük payı alarak, büyük payı sağladığı gelişmiş ekonomilerin karşısında küresel bir ekonomik güç olarak ortaya çıkan Çin eğer ki inovasyona dayalı süreci doğru yönetebilir ve yüksek teknolojiye dayalı yüksek katma değerli üretim üssü olma konumuna erişebilirse küresel ekonominin tartışmasız başat gücü olma potansiyelini elde edebilecektir.

3.2.1.3.İnovasyon Planları ve Politikaları

Çin reform ve dışa açılma dönemiyle birlikte uzun yıllar teknoloji boşluğunu ithal ederek kapatmaya çalışmıştır ve düşük gelirli bir ülke olarak bunun maliyeti teknoloji üretmekten daha düşük olmuştur. Orta gelir düzeyindeki Çin için artık teknoloji ithali sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi destekleyici olmayacaktır.

Çinli devlet adamları yüksek teknoloji üretim ve inovasyon gerekliliğini geçtiğimiz on yıllar boyunca gündeme almışlardır. Bu çerçevede reform süreci boyunca teknolojik gelişimi amaçlayan hedefler söz konusu olmuştur. Geçtiğimiz 15 yıllık dönemi kapsayan “Ulusal Orta ve Uzun Vadeli Bilim ve Teknoloji Planı”; 2006 yılında uygulamaya konulmuştur. Program çerçevesinde devlet tarafından bilim ve teknolojiye çok büyük kaynaklar seferber edildiyse de çıktı seviyesi tatmin edici olmaktan uzak kalmıştır. Ekonomik büyüme yavaşlarken Çin yönetici sınıfı yenilik odaklı kalkınmayı birincil öncelik haline getirmiştir.³¹²

İnovasyona dayalı kalkınma stratejisi ilk olarak 2011 yılında 12. Beş Yıllık Plan'da yer almıştır. Bu tarihten sonra Başbakan Li Keqiang ve Devlet Başkanı Xi Jinping başta olmak üzere Çin devlet yönetimi sık sık inovasyona vurgu yapmışlardır. Çin yeni büyüme stratejisi bağlamında toprak, işgücü ve finansal sermayenin doğru tahsisini hedeflemektedir. Teknolojik gelişmeler ve inovasyon öncelik haline getirilmektedir.

2015 yılında “İnovasyon Odaklı Kalkınma Stratejisinin Uygulanmasını Hızlandırmak İçin Kurumsal ve Yapısal Reformun Derinleştirilmesine İlişkin Kararlar” isimli belge yayınlanmıştır. Devlet artık yüksek teknoloji yatırımında kendi rolünü ikincil plana atarken piyasa güçlerine öncelik vermektedir ve bu bağlamda kurumsal engellerin kaldırılması, sanayi

³¹² Liu vd., 2017: 656.

ve akademi arasındaki işbirliğinin artırılması için gerekli altyapının oluşturulması görevlerini üstlenmektedir.³¹³

Teknolojik altyapı olarak batıyı yakalama hedefi kapsamında Çin; AR-GE harcamalarının artırılması, teşvikler, devlet destekli mega projeler gibi politika uygulamalarını hayata geçirmektedir. Teknolojik gelişim hedeflerinin ardında teknolojik bağımlılığın Çin'in dış politik hamlelerini kısıtlaması, kırılabilirliğini artırması yatmaktadır. Bu bağımlılık temelde ABD teknolojisi olup, ekonomi odaklı uluslararası rekabette Çin için önemli bir handikap oluşturmaktadır.

Üretkenlik ve çıktıyı arttırmayı öngören “Made in China 2025” planı ile politika yapıcılar Çin'in en büyük üretici ve ihracatçı konumunu korumayı amaçlamaktadır.³¹⁴ Bu plan ile daha önceki planların aksine kilit sektörler ve belirli büyük işletmelere verilen öncelik; yerini KOBİ'lerin de dahil olduğu daha geniş bir girişimci kitlesine destek verilmesine bırakmıştır.

3.2.1.4.Kaynakların Piyasa Güçleri Arasında Yeniden Tahsisi

Yüksek teknolojiye dayalı üretimin güçlendirilmesi için devletin bu konudaki destekçi konumundan çok rekabetçi bir piyasa ortamı gereklidir. Nitekim piyasa güçleri rekabet koşullarında her an pazarın ihtiyaçlarına daha iyi cevap verme ve daha düşük maliyetle daha uygun fiyatlar sağlayabilme arayışında olacaktır. Bu bağlamda devletin piyasaya yönelik serbestleşme yönünde atacağı adımlar önem arz etmekte olup hükümet enstrümanları tarafından açıklanan orta ve uzun vadeli planların öncelikleri arasında yer almaktadır.

Devlet firmaları düşük faizli krediler ve AR-GE teşviklerine erişimde büyük imkanlara sahipken özel sektörün bu imkanlardan aldığı pay önemli boyutlarda olmaktan uzaktır. 2008 Krizi sonrası uygulamaya konulan teşvik paketi daha çok devlet işletmelerine yönelik olmuştur; nihayetinde geçici ekonomik büyüme sağlansa da geline nokta itibarıyla kaynakların verimsiz tahsisi ekonomik gelişmeyi duraklatma baskısı yapmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre Çin'de firmaların her 10 milyon yuan yatırıma karşılık ürettiği patent sayılarına bakıldığında, yerli özel sektör firmaları ve yabancı yatırımlarla kurulmuş firmalara sırasıyla 6,5 ve 7,6 patent düşerken; devlet firmaları için bu rakam 2,2 olup aşırı düşük kalmaktadır. Bu bağlamda AR-GE'ye ayrılan büyük bütçe ve yatırımların sonuçlarının rakip ülkelere oranla düşük kalmasının temel sebeplerinden biri bu kaynakların yanlış tahsis edilmesi gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹⁵

³¹³ Liu vd., 2017: 665.

³¹⁴ Friedberg ve Boustany, 2019: 9-10.

³¹⁵ Wei vd., 2017: 64-67.

3.2.1.5. Toplam Faktör Verimliliğinin Arttırılması ve AR-GE Harcamaları

Araştırmalar göstermektedir ki; toplam faktör verimliliğinde sağlanan artış orta gelir aralığındaki ülkelerin yüksek gelir düzeyine çıkmalarında kilit önem arz etmektedir. Çin'in toplam faktör verimliliği artışı reform döneminde değişik oranlarda gerçekleşmiş olup 2000'lerin başlarında bu oran yükselmiştir. 2008 Krizi öncesi 4 yıllık dönemde ortalama %4,62 oranında yıllık toplam faktör verimliliği artışı sağlanmış olup bu oran ABD için kayıtlara geçmiş olan %0-1 aralığındaki rakamlara göre çok yüksektir. Ayrıca birçok gelişmekte olan ekonomiye göre de daha iyi bir ilerleme kaydetmiştir; ancak kriz sonrası bu oranda keskin bir düşüş gerçekleşmiş olup %1 ila %2 aralığında seyretmeye başlamıştır.³¹⁶ 2012 sonrası verilerine göre faktör verimliliğinin negatif bir trende girdiği görülmektedir.³¹⁷

Toplam faktör verimliliğindeki artışın temel besleyicisinin AR-GE harcamaları olduğu genel bir kabuldür. AR-GE harcamalarının payı her yıl arttırılmakta olup 2018 yılında GSYİH'nin %2,18'i olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl OECD ülkeleri için bu oran %2,4 olmuştur. Çin'in AR-GE harcamaları dünya toplamının 5'de 1'ini oluşturmaktadır.³¹⁸ ABD'nin AR-GE'ye ayırdığı pay ise 2018 yılı rakamlarına göre %2,79 olmuştur. 2017 yılı rakamlarına göre ABD küresel toplam içindeki en büyük paya sahip olup bu rakam 476,5 milyar dolar olurken Çin için 370,6 milyar dolar olarak açıklanmıştır.³¹⁹ Ancak satınalma gücü paritesine göre yapılan sıralamada Çin 553,4 milyar dolar ile küresel lider iken ABD 511,1 milyar dolar ile ardından gelmektedir.

³¹⁶ Glawe ve Wagner, 2017: 27-29.

³¹⁷ Wei vd., 2017: 57.

³¹⁸ Development Research Center of the State Council of the PRC, 2019: XVII.

³¹⁹ <https://www.visualcapitalist.com/money-country-puts-r-d/>. (Erişim tarihi: 13.12.2018).

Tablo 3.4 Ülkelerin Toplam AR-GE Harcamaları ve GSYİH'ye Oranı ile Kişi Başına Düşen AR-GE Harcaması³²⁰

Ülke	AR-GE Harcamaları (Milyar \$)	GSYİH İçindeki Payı %	Kişi Başına Düşen AR-GE Harcaması (\$)
Çin	553	2,19	338
ABD	511	2,74	1586
AB	379	1,64	658
Japonya	165	3,14	1297
Almanya	118	2,94	1450
Güney Kore	91	4,29	1518
Hindistan	66	0,85	39
Fransa	60	2,25	905
İngiltere	44	1,70	692

AR-GE rakamlarının hızla yükselmesine rağmen mevcut tabloda teknolojik ve bilimsel atılımın görece geri kalması AR-GE harcamalarının devlet politikalarıyla yönetilmesi yani ticari çıktıya yönelik olarak büyük çoğunlukla KİT'lere kaynak aktarılmasından kaynaklanmaktadır. 2008-2017 yılları arası AR-GE kapsamında yapılan harcamaların ancak %7,5 seviyesindeki bir payı üniversite ve akademilerde yapılmış olup, bu oran gelişmiş ekonomilerin %30'ları aşan oranlarının yanında önemli ölçüde düşük kalmaktadır.

³²⁰https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_research_and_development_spending, (Erişim tarihi: 20.05.2020).

Tablo 3.5 Ülkelerin AR-GE Harcamalarının Sektörel Dağılımı (%)³²¹

Ülke	Özel Sektör %	Devlet %	Akademi ve Üniversiteler %
Çin	77,6	15,2	7,2
ABD	73,1	9,7	13,0
Japonya	78,8	7,8	12,0
Almanya	69,3	13,4	17,3
İngiltere	67,6	6,5	23,7

3.2.1.6.İnovatif Gelişimin Göstergeleri

Küresel İnovasyon Endeksi 2019 verilerine baktığımızda birinci sırada İsviçre ardından ise İsveç ve ABD gelmekteyken Çin 14. sırada yer almıştır. Önceki yıl verilerine bakıldığında ise Çin 17. sırada olup hızlı bir şekilde listenin başına doğru ilerlediği görülmektedir.³²²

2010 yılında “Ulusal Patent Geliştirme Stratejisi” açıklanmıştır ve patent sayısını arttırmaya yönelik teşvikler sağlanmıştır. Çin 2007 yılında küresel patent başvurularının %8’ini gerçekleştirirken bu oran %40’a çıkmış ve açık ara farkla Çin’i bu alanda lider yapmıştır. ABD %16,2 ve Japonya %14,2 ile Çin’in ardından gelmekteyse de Çin’e ait patentlerin birçoğu nitelikli olmaktan uzaktır.³²³ Rakamların boyutu değerlendirilirken Çin’in devasa nüfusu göz ardı edilmemelidir. 2019 yılında Çin patent niteliğini arttırmak amaçlı olarak Patent Kanunu’nda reform yapmıştır.

İnovatif gelişimin başka bir göstergesi olarak “AR-GE alanında çalışanların nüfus içindeki payı” göz önünde bulundurulabilir. Dünya Bankası tarafından açıklanan veriler her 1 milyon kişiye düşen araştırmacı sayısını göstermektedir. Böylece nüfus büyüklüğünün yanıltıcı etkisinden bağımsız bir tablo çizilebilmektedir. 1996 yılı rakamlarına göre bu oran Çin için milyonda 433 iken aynı yıl ABD, Japonya ve Kore için sırasıyla 3120, 5947 ve 2211 olarak gerçekleşmiştir.³²⁴ 2016-2017 verilerine baktığımızda ise ABD’de her bir milyon kişiye 4245, İsveç’te 7500, İsviçre’de 5200, Singapur’da 6600, Norveç’te 6400 ve Japonya’da 5304

³²¹ <https://chinapower.csis.org/china-innovation-global-leader/>. (Erişim tarihi: 05.11.2020).

³²² Global Innovation Index, 2019.

³²³ <https://chinapower.csis.org/china-innovation-global-leader/>. (Erişim tarihi: 05.11.2020).

³²⁴ Wei vd., 2017: 59.

araştırmacı düşerken Çin’de bu rakam 1225 olmuştur. Çin ortalama 20 yıllık süreçte yaklaşık %200’lük bir artış sağlarken ABD %35 düzeyinde artış sağlamış, Japonya’da ise %10’un üzerinde bir düşüş gerçekleşmiştir. Çin bu anlamda ilerleme kaydetmiş olsa da henüz gelişmiş ekonomilerle aynı düzeye gelebilmesi için zaman vardır.

Sağlanan gelişmeler sonucu Çinli firmalar yüksek teknoloji üretiminde ABD’nin ardından ikinci sırada yer almaktadır. E-ticaret, yüksek hızlı trenler, elektrikli otomobiller ve yenilenebilir enerji gibi alanlarda Çin hızlı bir şekilde teknoloji açığını kapatmaktadır. Çin; 900 milyona yakın internet kullanıcısıyla birlikte küresel toplamın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. E-ticaret 2004’den 2019’a 30 kattan fazla artmış ve 32 trilyon RMB düzeyine erişmiştir. Bu sürecin başında küresel sanal ticaretteki payı %1’in altındayken, 2018 itibarıyla bu rakam %40’ı aşarak tüm ülkeleri geride bırakmıştır.³²⁵

3.2.2. Tüketim Ekonomisi

Ekonomiyi yeniden yapılandırma ve dengeleme politikaları ile birlikte 2010 yılı sonrası GSYİH içerisinde tasarruflar ve yatırımların payı düşmeye başlarken tüketim harcamalarının payı ise artmaya başlamıştır.³²⁶

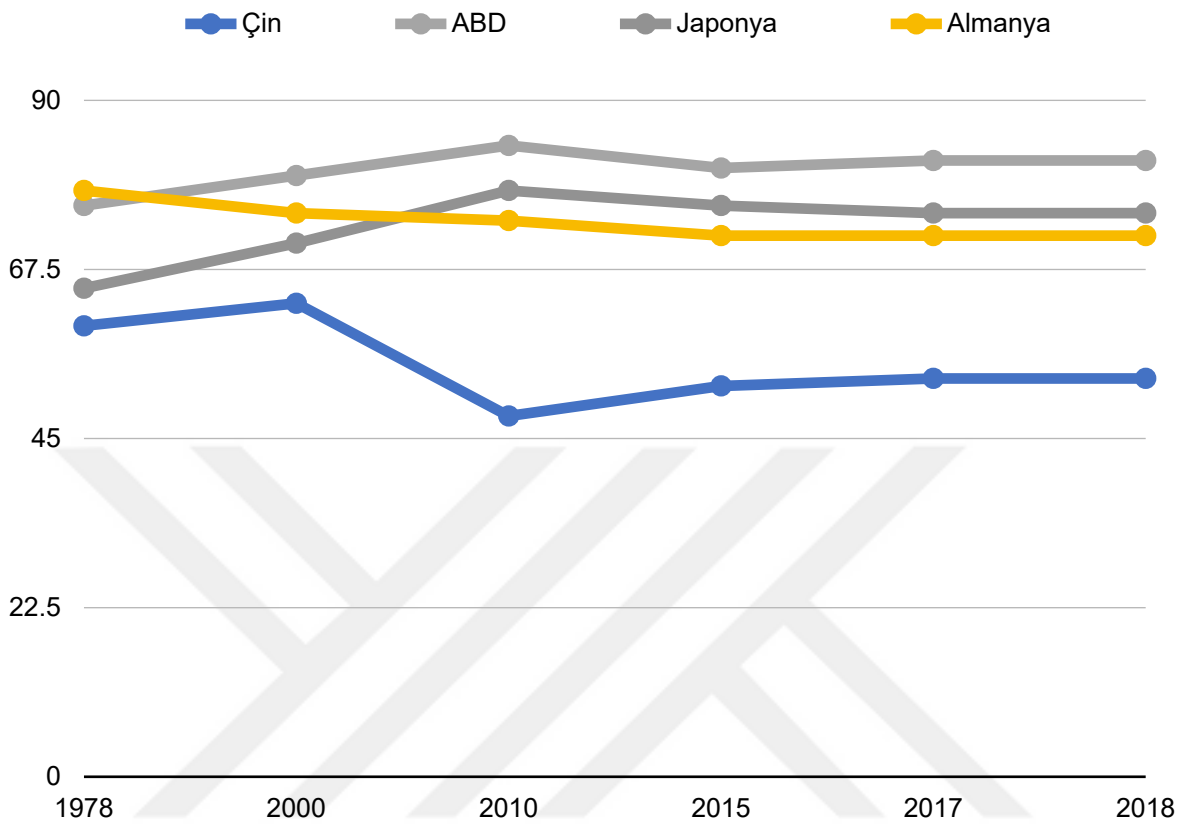
Reform döneminin ilk yılları olan 1980’lerin başında %67 dolaylarında olan GSYİH içerisinde tüketimin payı 2000 yılına kadar %63’e düşerken bu tarihten sonra düşüş hızlanmış ve 2010 yılında %48 oranına kadar gerilemiştir. İzleyen yıllarda kademeli bir şekilde yükselerek 2016’da %54’e erişmiş olup en güncel veri olan 2018 yılı için bu oran %53 düzeyinde olmuştur.³²⁷ Çin’de tüketim harcamalarının GSYİH içindeki payı düşse de çok hızlı büyüyen Çin ekonomisinde tüketimin de reform sürecinin ilk yıllarından itibaren önemli ölçüde arttığı gerçeği göz ardı edilemez. Hızla artan ihracat ve yatırım kalemleri tüketimin büyüme hızını geride bırakmış netice olarak tüketimin toplam gelirdeki payı düşme eğiliminde olmuştur. Tüketimin payındaki düşüşün 2000 yılı sonrası hızlanmasının sebebi de DTÖ’ye üyelik ile birlikte ihracatın hızlı bir şekilde büyümesiyle açıklanabilir.

³²⁵ Development Research Center of the State Council of the PRC, 2019: 5-8.

³²⁶ Ma vd., 2017: 8.

³²⁷ <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.TOTL.ZS?locations=CN>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

Grafik 3.10 Çin ve Diğer Temel Ekonomilerde Toplam Tüketiminin GSYİH'ye Oranı (1978-2018) ³²⁸

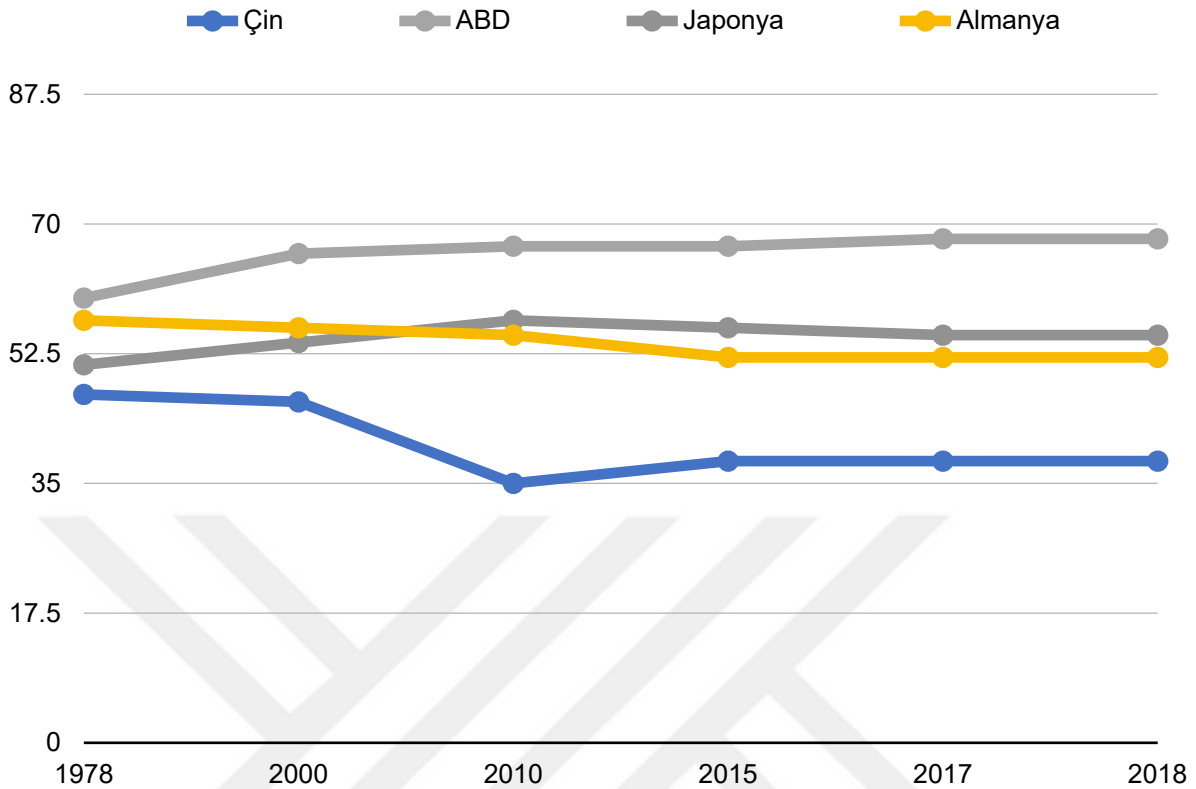

Bir ekonomideki tüketimin 3 farklı kaynağı bulunmaktadır. Devlet harcamaları, şirket harcamaları ve hanehalkı harcamaları toplam tüketimi oluşturmaktadır. 2018 yılında Çin için tüketimin GSYİH içindeki payı %53 olurken ABD’de ise %82 olarak gerçekleşmiştir.

Hanehalkı tüketimine bakıldığında Çin için bu kalemin GSYİH içindeki payı yine aynı yıl yani 2018’de %38 olurken; ABD için %68 olmuştur. Çin’in tüketimi canlandırma hedefi kapsamında dikkate alınması gereken hanehalkı harcamaları olup GSYİH içerisindeki payı gelişmiş piyasa ekonomilerinin çok gerisinde kalmaktadır.

³²⁸ <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.TOTL.ZS?locations=CN>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

Grafik 3.11 Çin ve Diğer Temel Ekonomilerde Hanehalkı Tüketiminin GSYİH'ye Oranı (1978-2018) ³²⁹

Tüketime dayalı ekonominin canlılığı için uygulanacak politikaların iki tarafı bulunmaktadır. Birincisi arz yönlü unsurları harekete geçirmek, ikincisi de talep tarafını güçlendirecek adımların atılması ve talebi bastıran engellerin kaldırılmasıdır.

Özellikle 2008 Krizi sonrası artan yatırıma dayalı kalkınma hedefleri kapsamında devlet; şirketlere yatırım imkanları ve teşvikler sağlarken yükü hanehalkına yüklemiştir. Yani yatırımı arttırmanın faturası hanehalkı tüketiminin baskılanması olarak ödenmiştir. Hanehalkı kayıt sistemi yani hukou sistemi ile emek faktörünün ucuz olması sağlanmış, şirketlere düşük faizli kredi imkanları sağlanmış, arazi ve doğal kaynaklar şirketlere düşük fiyatlardan sunulmuş böylece düşük maliyet ile yüksek karlar edebilmeleri sağlanmıştır. Şirketlerin yüksek karları yine bünyelerinde tutmaları imkanı ile yatırım döngüsünün devamı sağlanırken; bu gelirlerin bireylere ve tüketime akmasının önü kesilmiştir. Öncelikli olarak kaynakların yatırımdan tüketime geçmesi hedefi kapsamında şirketlerden hanehalkı tarafına kaynak akışı sağlanmalıdır. Bu kapsamda kredi faiz oranları artırılabilecek, böylece aynı zamanda mevduat gelirinin artmasıyla bireyler kazançlarını artıracaktır. Hukou sisteminin uygulamaları büyük

³²⁹ <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.PRVT.ZS> (Erişim tarihi: 19.05.2020).

ölçüde gevşetilmekte olup ilerleyen yıllarda tamamen kaldırılması kentsel nüfusun içindeki payı %15'i aşan göçmenleri ve bunların ailelerini sisteme dahil ederek tüketici altyapısının oluşturulması adına önemli bir ilerleme sağlayacaktır.³³⁰

Tasarruf başlığında bahsedildiği üzere Çin'in yüksek oranlı tasarruflarının ardındaki önemli sebeplerden biri sosyal devletin yeterli olmamasıdır. Sağlık ve emeklilik güvenceleri konusu önem arz etmektedir. Bu bağlamda 2003 ve 2007 yıllarında kırsal ve kentsel sağlık sigortası sistemleri oluşturulmuştur. Devlet; yapılan çalışmalarla sigorta kapsamındaki nüfusu hızlı bir şekilde artırarak 2013 yılı sonu itibarıyla nüfusun nerdeyse tamamını dahil etmiştir. Sağlık sigortasının sağladığı korumaların kapsamı da her geçen yıl iyileştirilmektedir. 2009 yılında Kırsal Emeklilik Sistemi oluşturulurken 2 yıl sonra Kentsel Emeklilik Sistemi de uygulamaya konulmuştur. 2008 yılında yeni çalışma kanunu ile kayıt dışı işçi çalıştırma, ücret ve çalışma süresi suistimalleri gibi konularda işçiyi işveren karşısında koruyan düzenlemeler yürürlüğe girmiştir.

İşgücü maliyetlerinin yükselmesi bireylerin gelir düzeyinin artmasını ve toplam gelirler içinde düşme eğiliminde olan ücret gelirlerinin payının iyileşmesini beraberinde getirmesiyle tüketimi arttırıcı etki oluşturacaktır. Devletin 2000'li yıllarla birlikte uygulamaya başladığı asgari ücret düzenlemeleri ve vergi yükünün azaltılması çalışmaları ortalama bireyin gelir düzeyini artırma baskısı yaparken orta sınıfın genişlemesine de katkı sağlamaktadır. Toplam faktör verimliliğinin yükselmesi, çalışan başına ürünü ve böylece gelir düzeyini etkileyecektir. Hizmet sektörünün payı arttıkça kalifiye çalışan istihdamı artacak bu ise yine yüksek gelirli bireyleri beraberinde getirecektir.³³¹

Yukarıda sıralanan uygulamalar tüketime yönelik dönüşüm kapsamında talep yanlı düzenlemeler olup genel olarak gelir düzeyinin artması neticesine yöneliktir. Bunun yanında arz tarafında da destekleyici politika uygulamaları bulunmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinden büyük yatırımcılar Çin'i üretim üssü olarak görmüş bu kapsamda üretim merkezlerini öncelikli olarak kıyı Çin'den başlayarak iç kesimlere doğru kurmuşlardır. Emek faktörünün maliyetinin artmasıyla yatırımcılar üretim üslerini Çin'den başka ülkelere kaydırmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Çin'in yatırımcılara düşük maliyetli üretim sahası değil büyük bir pazar vadetmesi gerekmektedir. Nitekim devlet kredi imkanlarını, teşvikleri ve çeşitli imkanları yatırımcılara sağlamaya devam etmektedir.

Şirketlerin tüketicilerle ürünleri buluşturması için dağıtım kanallarının gelişmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak dijital ticaretin büyüyen boyutları bu açığı hızlı bir şekilde

³³⁰ Development Research Center of the State Council of the PRC, 2019: 24.

³³¹ <https://www.nielsen.com/wp-content/uploads/sites/3/2020/05/Sold-in-China-Report.pdf> (Erişim tarihi: 05.07.2015).

kapatmaktadır. Tabi ki mal ve hizmetlerin tümü dijital ticarete konu olamamakta, fiziksel dağıtım süreçlerinin geliştirilmesi adına altyapının gerekliliği kaçınılmaz olmaktadır.

Rekabetçi piyasa şartlarının oluşturulması inovasyona yönelik hamlelerde olduğu gibi tüketim ekonomisi altyapısının oluşturulmasında da büyük öneme haiz bir husustur. Esasında inovasyona dayalı ekonomik gelişim ve tüketim ekonomisi inşası aynı düzlemdeki destekleyici yapısal hedeflerdir. Bu bağlamda rekabetçiliğin arttırılması ile işletmeler tüketici odaklı üretim önceliğini gözeterek ve minimum maliyet ile maksimum çıktı sonucuna ulaşılacaktır. İnovasyon tüketim ekonomisi için öncül şartlardan olup rekabetçi piyasa koşulları da inovatif gelişmenin girdisi niteliğindedir.

3.2.3. Artan Bağımlı Nüfus ve İşgücünün Daralması

Ülke ekonomisinde demografik göstergeler önemli bir rol oynarlar. Çalışma çağı denilen yaş aralığında bulunanlar o ülkenin işgücünü oluştururlar. Bu sayının boyutunun yanında nüfusa oranı da çok önemlidir. Nitekim çalışma çağına olmayanlar ekonomiye işgücü olarak girdi sağlamazken iktisadi çıktıları da tüketirler. Bunun da yanında çalışma çağındaki nüfusun toplam istihdam oranı da önemlidir. İşgücü talebindeki eksiklik veya yeterli vasıflara sahip olmayan çalışma çağındaki nüfus yine çalışma çağı dışındaki nüfus ile ekonomik yük bakımından benzer etkiler oluşturacaktır.

Çin nüfusunun 2018 rakamlarıyla %71'i 15-64 yaş aralığındadır. Bu oran 2010 yılında %73,75 ile zirveye ulaşmıştır. O yıldan itibaren ise düşüş eğilimindedir.

Tablo 3.6 ÇHC 15-64 Yaş Arası Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)³³²

Yıl	1978	1990	2000	2010	2012	2014	2015	2016	2017	2018
%	57,8	65,8	68,4	73,4	73,2	72,9	72,6	72,2	71,7	71,2

Nüfus yapısı doğal eğilimlerin yanında ÇHC için devletin politikalarından büyük oranda etkilenmiştir. Nitekim reform döneminin ilk yıllarından 1979'da Çin; tek çocuk politikasına geçmiştir. Böylece kısa vadede bağımlı nüfusun çocuk yaştaki bağımlı kısmı ilerleyen yıllarda artma eğiliminde olmayacak aksine düşecekti. 0-14 yaş aralığındaki nüfusun artışını tek çocuk politikasından önceki doğum oranlarına bakarak tahlil etmeye çalışırsak; 1965 yılında doğum oranı 6,4 olup bu oran 1979'a kadar 2,75'e düşmüştür. Bu aralıktaki hızlı nüfus artışının

³³² <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO.ZS>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).

1979'dan sonra çalışma çağındaki nüfusun artışına katkısı her yıl için 15 yıl önceki doğum oranı derecesinde olacaktır. Ayrıca tek çocuk politikasıyla doğum oranı zaten içinde olduğu düşüş eğiliminin daha da düşmesine sebep vererek çocuk bağımlı nüfusun hanesine yeni eklenenlerin oranını düşürecek. Bağımlı nüfusun yaşlılar tarafından oluşturulan kısmı ise görece düşük yaşam süresi sebebiyle rahatsız edici düzeyde değildi. Tek çocuk uygulamasının uygulamaya konulduğu reform döneminin 2. yılında Çin'de ortalama yaşam süresi 66 yıldır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ekonomisini kalkındırmaya, yoksullukla mücadele etmeye çalışan Çin için birkaç on yıllık aktif nüfus altyapısı oluşmuştur. 1982 yılında 0-14 yaş grubundakiler nüfusun %33'ünü oluştururken, 65 yaş üstündekiler ise %4,9'luk paya tekabül etmiş, geriye kalan %61,5'luk kesim ise çalışma çağındaki nüfustan oluşmuştur. Aynı yıl için çocuk nüfus için bağımlılık oranı %54,6 ve yaşlı nüfusun bağımlılık oranı ise %8 olmuştur. Daha önce değinildiği gibi çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfusa oranının zirveye ulaştığı 2010 yılında çocuk nüfus oranı ise %16,5'a düşmüş; yaşlı nüfus için bu oran %8,9'a çıkmıştır. Toplam bağımlı nüfus minimuma inmiş olsa da yaşlı nüfusun artış eğilimi ve çocuk nüfusun gittikçe düşmesi gelecek yıllar için çalışma çağındaki nüfusa katılımın artmasını engelleyecek; bağımlı nüfusun toplam nüfus içindeki payını artıracaktır. Yaşam süresi artmış; 1960 ve 1970'li yılların yüksek doğum oranlarının çıktısı olan nüfus ise bağımlı nüfus olmanın eşliğine gelmek üzeredir. Özet olarak Çin; çalışma çağındaki nüfus konusunda reform döneminden önce yaptığı birikimleri kaynak aldığımızda büyük oranda bu birikimi harcamış; gelecek için ise kısa vadedeki maliyetlerinden dolayı yatırım yapmamıştır.

Hızla artan yaşlı bağımlı nüfus ve azalan çalışma çağındaki nüfusa karşın devlet tek çocuk politikasını aşamalı olarak terk etmiştir. Ancak gelişen bir ekonomide çocuk sahibi olma alışkanlıkları da değişmektedir. Bu bağlamda politika değişikliği etkili bir sonuç sağlıyor görünmemektedir.³³³

Çin'de işgücünün 2030'larda yıllık %1 oranında düşeceği tahmin edilmektedir. Ortalama yaş ise 39'dan 44'e çıkacaktır.³³⁴ 2015 yılında %13 oranında olan yaşlı bağımlı nüfus; 2035 yılında artacak ve %32'ye çıkacaktır.

2050 yılı için yapılan tahminlere göre Çin'in çalışma çağındaki nüfusu 2011 yılına oranla %23 düşecektir.³³⁵ Yine 2050 yılına yönelik bir projeksiyonda ise Çin nüfusunun 1 milyar 348 milyon olacağı öngörülmektedir.³³⁶ Bu rakam ise 2011 yılı Çin nüfusuyla neredeyse

³³³ Kroeber, 2017: 237.

³³⁴ Development Research Center of the State Council of the PRC, 2019: 15.

³³⁵ <https://www.weforum.org/agenda/2016/07/china-working-ageing-population/>. (Erişim tarihi: 25.06.2016).

³³⁶ <https://www.populationpyramid.net/china/2050/>. (Erişim tarihi: 25.05.2020).

aynıdır. Bu projeksiyon bağımlı nüfusun yakın gelecekte Çin için gözardı edilemeyecek boyutta olacağını ortaya koymaktadır.

Çin’de işgücü piyasası reform ile birlikte hızlı bir şekilde büyümüştür. Verimlilik gözetmeksizin sağlanan istihdam özellikle 1990’larda devlet teşebbüslerindeki özelleştirme ile büyük ölçüde düşmüş; özel sektörün gittikçe önemli bir pay aldığı ekonomide devlet denklemden çıktıkça hızlı bir şekilde büyük bir işgücü serbest kalmıştır. Belirtildiği gibi nüfus politikalarının de etkisi çalışma çağındaki nüfusu hızlı bir şekilde artırmıştır.

Reform dönemi sonrası hızla endüstrileşen Çin’de özel sektörün aynı hızda büyümesi ve DTÖ’ye üyelik ile birlikte uluslararası talebe yönelik üretimin artması kırsaldan kente göç şeklinde bir işgücü akışı oluşturmuştur. Hızlı büyüme dönemi boyunca devasa bir işgücü piyasasına sahip ÇHC için işletmeler; ucuz emek faktöründen faydalanarak artan bir şekilde üretme eğiliminde olmuşlardır. Ancak 2005 yılı sonrası emek arzı aşamalı olarak azalmaya başlamış, 2015 yılında çalışma çağındaki nüfusun zirve noktasına erişmesi ve kırsaldan yaşanan göçlerin sağladığı işgücünün hızlı kentleşme ile birlikte potansiyelinin azalması, işgücü talebinin karşısında sınırsız görünüm sergileyen emek arzının zayıf kalması sonucunu doğurmuştur. Netice olarak Çin’de ücretler artma eğilimine girmiştir. Ayrıca eğitilmiş nüfustaki hızlı artış da mevcut endüstriyel üretim üslerindeki çalışma koşullarının ve konumlarının hak ettiğinin altında olduğunu düşünenlerin oranının da artmasıyla ücretlerin artışına baskı yapmaktadır.³³⁷

Sonuç olarak Çin’in düşük maliyetli emeğe dayalı rekabet avantajı yok olmaktadır. Bağımlı nüfus artmakta, ücretler yükselmektedir. Ancak bu durum tüketime dayalı ekonomik yapı ile uyum arz etme potansiyeline sahiptir. İşgücü arzının; emek talebi kesintisiz karşıladığı hızlı büyüme döneminde işgücünün toplam çıktıdan aldığı pay azalan bir eğilim izlerken girişimlerin aldığı pay artış göstermiştir. Bunun sonucu olarak da sermaye birikimi ve yatırımlarda artış gerçekleşmiştir. Tersine dönen durum ile birlikte tüketime dayalı ekonomik yapı için altyapı oluşmaktadır.

3.2.4.Uluslararası Alanda Artan Korumacılık ve Ticaret Savaşları

Korumacılık uluslararası ticaretin kısıtlanması yoluyla sektörlerin yabancı rekabetinden korunması olarak tanımlanmaktadır. “Tarifeler, ithalat kotaları, ürün standartları ve sübvansiyonlar, bir hükümetin korumacı politikaların yürürlüğe konmasında kullanabileceği başlıca politika araçlarından bazılarıdır.” Küreselleşmenin tam tersi bir görünüm arz eden korumacılık; liberal kapitalist sistemle ters düşen bir uygulamadır. Nitekim kapalı sistem ya da

³³⁷ Kroeber, 2007: 238-245.

korumacı uygulamalar komünist/sosyalist ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Çin sosyalist ekonomi yıllarında büyük ölçüde kendine yeterlilik politikası izlemeye çalışmış uluslararası ticaretten olabildiğince uzak kalmıştır. Bu dönemde ABD, liberal sistem ihracı için mücadele ederken serbest ticaretin sınırlarını genişletmek hedefini öncelikleri arasında tutmuştur.

Günümüz tablosuna baktığımızda ABD’de 2016 başkanlık seçimleri sonrası göreve gelen Donald Trump korumacılık söylemlerini sık kullanan bir devlet başkanı olmuş, bu politik duruşun hedefi ise açık bir şekilde Çin olmuştur. Çin küresel ticaretin en önemli aktörü olurken ABD’nin korumacı politikalar izlemesi, rollerin temelden değişimi görünümü arz etmektedir. 1978 sonrası ekonomide açık kapı politikası izlemeye başlayan Çin; geline nokta itibarıyla ABD’nin kapıları kapatmasına büyük ölçüde etki etmiştir. Sonuç olarak söylenebilir ki ABD uzun yıllar eşitsiz faydalandığı serbest ticaret tarafından tehdit altındayken en büyük kazanım Çin tarafında gerçekleşmektedir. Uluslararası ticaretin gelişiminin baş mimarı olan ABD bu süreçte ekonomik süper güç konumunu da elde tutmuştur. Şimdi ise uluslararası ticaret bağlamında değişen roller ekonomik süper güç olarak da rollerin değiştiği yorumunu mümkün kılmaktadır.

Çin ABD’nin en büyük ticari ortağı olup en çok ithalat yaptığı ülke ve en çok ihracat yaptığı 3. ülke konumundadır. 2012-2017 yılları arası ticaret dengesi 315 ila 375 milyar dolar arasında Çin lehine gerçekleşmiş, 2018 yılında ise 419,2 milyar dolar ile rekor seviyesine erişmiştir.³³⁸ 2018 yılı temmuz ayında ABD hükümeti tarafından tarifelerin kademeli yükseltilmesi ve karşılığında Çin’in misillemeleri ile devam eden süreç iki ülke arasında ticaret savaşına dönüşmüştür. ABD ile Çin arasında yaşanan ticaret savaşları sürecinde uygulanan tarife artırımları ABD’nin Büyük Buhran’dan bu yana en korumacı politik duruşunu inşa etmiştir.

ABD’yi korumacı politikalara iten ve ticaret savaşının çıkışının temelinde Çin’in rekabetçi ilkeleri ihlal ettiği söylemi yatmaktadır. ABD tarafından yapılan suçlamalara göre Çin haksız rekabet ile hızlı ekonomik büyüme sağlarken ABD ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Çin’in devlet şirketlerini sübvansetmesi, kasıtlı olarak yabancı firmalara pazar imkanlarını daraltması, döviz kuru manipülasyonu gibi politikaları ve fikri mülkiyet hakkı ihlalleri eleştirilmektedir.³³⁹ ABD, imalat sektöründe yaşadığı problemler ve artan işsizlik için Çin’i suçlamaktadır. Tüm bunların yanında artan ticaret açığı ABD’nin Çin’e önemli oranlarda borçlanmasına sebep olması ile en büyük endişeyi oluşturmaktadır. Şubat 2020 itibarıyla ABD’nin Çin’e borcu 1,09 trilyon civarına erişmiş olup bu rakam yabancı ülkelerin sahip

³³⁸ <https://www.thebalance.com/u-s-china-trade-deficit-causes-effects-and-solutions-3306277>. (Erişim tarihi: 26.02.2020).

³³⁹ Sukar ve Ahmed, 2019: 280-285.

olduğu ABD toplam kamu borcunun %16'sına tekabül etmektedir. Bu durumun Çin'e ABD maliye politikası üzerinde siyasi etki gücü verdiği endişeleri dillendirilmektedir.³⁴⁰

Ticaret savaşı gerilimi neticesinde ABD'nin Çin'e karşı ticaret açığı 345 milyar dolara gerileyerek önceki yıla göre %18 daralmıştır. 15 Ocak 2020'de iki ülke arasında "ABD-Çin Birinci Aşama Ticaret Anlaşması" imzalanmış ve 14 Şubat 2020'de yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede tarifeler kademeli olarak düşürülmektedir. Ticaret savaşının maliyeti hem ABD hem de Çin için yüksek olurken kısa vadede Çin'in en büyük pazarı tarafından kısıtlanması Çin açısından zararın boyutunun daha büyük olduğunu göstermektedir. Ayrıca dünyanın en büyük iki ekonomisi arasındaki bu ticari gerilim uluslararası piyasaları ve birçok ülke ekonomisini de etkilemiştir. Avrupa ülkelerinin birçoğu gerilimden olumsuz etkilenirken, Avrupa ekonomileri arasında en büyük zarar Almanya ekonomisinde gözlenmiş, bunun yanında Japonya, Güney Kore ve Kanada gibi büyük ekonomiler de olumsuz etkilere maruz kalmıştır. Ticaret savaşları bazı ekonomileri olumsuz etkilerken Vietnam, Şili, Malezya ve Arjantin gibi ekonomilere de kısa vadede avantajlar sağlamıştır. Ancak küreselleşmenin artması ticaret engellerinin kalkması ile sağlanan ekonomik dinamizm, korumacı politikalar tarafından uzun vadede tehdit edilmektedir. Çin ekonomisinin bu süreçte iç tüketime dayalı büyüme modeli inşası olumlu etkiler getirecektir.

³⁴⁰ <https://www.thebalance.com/u-s-debt-to-china-how-much-does-it-own-3306355>. (Erişim tarihi: 19.04.2020).

SONUÇ

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik dinamizmiyle ve dünyanın en büyük ticari gücü olmasının katkısıyla uluslararası ekonomik ve finansal dengeleri belli bir ölçüde etkileme gücüne sahip olmuştur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren en büyük ekonomik aktör olan ABD; satınalma gücü paritesi göz önünde bulundurulduğunda geçtiğimiz yıllarda Çin tarafından geride bırakılmıştır. Çin'in ekonomik bir süper güç olması veya buna aday olması aslında tarihi konumuna dönmesi görünümü arz etmektedir. Nitekim Çin 19. yüzyılın son çeyreğine kadar dünyanın en önemli ekonomik aktörü olmuş, uzun yüzyıllar boyunca bu konumu belli dönemlerde sadece Hindistan ile paylaşmıştır. Bu bağlamda batı eksenli ekonomik güç dengesi bazı saygın akademisyenler tarafından tarihsel bir sapma olarak kabul edilmektedir.

Dünyanın en köklü ve uzun ömürlü uygarlıklarından olan Çin; barut, pusula, kağıt gibi birçok icadın bulunmasının yanında ticaret ve diğer ekonomik faaliyetlerin gelişimi açısından da öncü bir konumda olmuştur. 19. yüzyılın başlarında iç problemlerle boğuşmakta olan Çin izolasyonist politikayı sıkı bir hale getirmiş; 16. yüzyıldan itibaren coğrafi keşiflerle birlikte sömürgecilik ekseninde ticari faaliyetlere girişmeyi adet edinen Avrupalı ekonomiler ise çok kez Çin'i ticarete açma girişimlerinde bulunmuştur. İngilizler Hindistan'dan elde ettikleri afyonu Çin'e satarken, Çin İmparatorluğu tarafından bunun yasaklanması sonucu gerilen ilişkiler Afyon Savaşları'na yol açmış; bu savaşlar sonrası verilen tavizlerle birlikte Çin büyük ölçüde yarı sömürge statüsünde bir ülke haline gelmiştir. 1839 ile başlayan bu süreç, iç isyanlar ve doğal felaketler ile birlikte Çin'in kayıp yüzyılını oluşturmuştur. Çin ekonomisi küçülürken batı ekonomileri hızla büyümüş, Kuzey Amerika kıtasında kurulan ABD hızlı bir şekilde dünyanın en büyük ekonomik gücü olmuş; ekonomik güç eksen değiştirmiştir.

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulurken geçen yüzyılın verdiği zararlar yeniden izolasyonist bir mantık güden sosyalist bir devlet yapısı içerisinde onarılmaya çalışılmıştır. Bu tarihlerde ABD iki dünya savaşından en büyük güç olarak uluslararası alanda sahneye çıkmış; Bretton Woods sistemi ile ABD eksenli ekonomik, ticari ve finansal sistemi inşa ederek uluslararası ekonominin iplerini eline almıştır.

1949-1976 yılları arası ÇHC'de Mao dönemi yaşanmış olup liberal ekonomik sistemden izole bir şekilde geçen yıllar; Büyük İleri Atılım gibi radikal ekonomik uygulamaların yanında Kültür Devrimi gibi kültürel ve toplumsal uygulamalarla sosyalist bir toplum inşasını amaçlarken ÇHC'yi büyük ölçüde yıpratmış, on milyonlarca insanın hayatına mal olmuştur. 1978 yılı ile birlikte uzun yıllardır güçlenmiş olan muhalif reformist kesim; Maocu anlayışın

temelleri üzerine reform sürecini kurmaya başlamıştır. Bu süreçte Çin’de tarım, sanayi, girişim reformları gerçekleşirken sosyalist uygulamalarla paralel bir seyir izlenmeye çalışılmıştır. Kapitalizmi kesin bir şekilde reddederken kapitalist uygulamalar aşama aşama ihraç edilmeye başlanmış; piyasa mekanizması aşamalı bir şekilde kurulmuş devlet elini ekonomiden çekmek konusunda geri durmuştur. Bu süreçte Çinli yöneticiler Çin ekonomik sistemini “sosyalist piyasa ekonomisi” olarak adlandırmışlardır. Çin; ekonomik dönüşümü kendi karakteristiğinde gerçekleştirirken dönüşüm ve dışa açılmanın olumsuz etkilerini en aza indirmiş ve hızlı bir şekilde ekonomik gücünü artırmıştır. 2001 yılında DTÖ’ye giriş ile birlikte Çin’in küresel piyasalarla arasındaki engeller büyük ölçüde kalkarken ihracata dayalı büyüme hızlanmış ve Çin 2010 yılından itibaren en büyük ihracatçı ekonomi olmuştur.

2008 Küresel Finansal Krizi ile ABD eksenli batı ekonomik ve finansal sistemi büyük bir bunalıma girmiştir. ABD ve Avrupalı ülkeler krizin etkisiyle çaresiz kalırken; küresel ekonomi için kurtarıcı rolü Çin’e düşmüştür. ABD’li ve Avrupalı politika yapıcılar Çin’den finansal yardım talebinde bulunurken Çin bu süreci iyi değerlendirmiş, batı ekonomilerine yönelik stratejik yatırımlar gerçekleştirmiştir. Ekonomik dönüşümünü devlet dahliyle başlatan ve sürdüren Çin; batı eksenli ekonomik ve finansal sistemin varsayımlarını doğrudan benimsememiş; kendi şartlarına uygun bir piyasa ekonomisi inşa etmiştir. Netice olarak küreselleşen dünyada krizin etkilerinden tamamen kaçınmak mümkün olmadığı için Çin’in ihracat ve yabancı yatırımlara dayalı sektörleri olumsuz etkilense de finansal sistemde bir çöküş yaşanmamıştır.

Kriz ile birlikte ABD ve diğer batılı ekonomilerin kırılganlığı ve Çin’in görece sağlam konumu, Bretton Woods düzeninin sorgulanmasını güçlendirmiştir. ABD eksenli uluslararası ekonomik ve finansal sistem eleştirileri keskin bir artış göstermiş; bu tarihe kadar eleştirel yaklaşımları minimum tutan ve liderlik iddiasında bulunmayan Çin ise sistem eleştirilerinin dillendirilmesinde öncü bir tutum sergilemeye başlamıştır. Kriz sonrası Çin uluslararası ekonomik sistemin halihazırdaki kurumlarında etkinliğini artırma çabalarına girişirken aynı zamanda sistem içerisinde alternatif oluşumların inşası sürecini de net olarak başlatmıştır. BRICS ekonomileri ve gelişmekte olan ekonomilerle işbirliği içerisinde ortaya konulan bu tutum; ABD’nin ve batının uluslararası ekonomik sistemde başat aktör niteliğindeki konumuna meydan okuma olarak yorumlanmaktadır.

Çin ilk olarak 2009 yılında fikir olarak ortaya atılan “Kuşak ve Yol Projesi” ile uluslararası ekonomik sistem içerisinde çok geniş bir düzleme sahip olacak bir ekonomik işbirliği platformu inşasını gerçekleştirmektedir. Proje çatı niteliğinde bir nitelik arz ederken; IMF ve DB alternatifi kuruluş ve bankalar da faaliyete geçmektedir. Bunların öne çıkanları

Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası, Yeni Kalkınma Bankası, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık, Asya Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi, Chiang Mai Girişimi ve İpek Yolu Fonu olarak sıralanabilir. Çin'in kriz sonrası uluslararası ekonomik sistemde etkinliğini arttırması ile birlikte ABD ekonomi politik önerileri olarak tanımlanabilecek Washington Konsensüsü'nün Pekin Konsensüsü tarafından tehdit edildiği kabul görmeye başlamıştır. İşbirliği, iç politik düzene saygı, aktörler arası eşitlik ve ihtiyaçlara göre ekonomik politika inşası gibi unsurlarla özdeşleştirilen Çin modeli gelişmekte olan ekonomiler için daha cazip bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Çin; ABD'ye ve kurduğu sisteme meydan okurken ekonomik bir güç olarak birçok ölçüte göre ABD'yi geride bırakmakta ya da hızlı bir şekilde yakalama sürecindedir. Çin nominal GSYİH büyüklüğü bakımından ABD'nin hemen ardından gelirken satınalma gücü paritesine göre halihazırda dünyanın en büyük ekonomisidir. Reform sürecinde çift haneli yıllık büyüme oranlarını yakalarken son yıllarda bu rakam %6-7 oranlarına düşmüş olsa da ABD için %2 düzeylerinde gerçekleşen orana nazaran önemli bir potansiyel ihtiva etmekte olup yakın gelecekte nominal olarak da ABD ekonomisini hızla geride bırakacaktır. Çin 1,4 milyarı aşkın nüfusuyla dünyanın en yüksek nüfuslu ülkesi olup en yakın rakibi Hindistan'dır. Ancak ABD ve Avrupalı ülkelerle karşılaştırıldığında kesin nüfus avantajına sahiptir. Aktif işgücü olarak ise en yakın rakibi Hindistan'a da önemli bir fark atmış olup tartışmasız lider konumundadır. Dış ticarete baktığımızda Çin en büyük ihracatçı ekonomi olup ithalat sıralamasında ABD'nin ardından ikincidir. Doğrudan yabancı yatırım çeken ülkeler arasında ABD'yi izlerken; dışarıya yapılan yatırımlarda ilk 4 içerisinde olup; Kuşak ve Yol projesi ve diğer yatırım projeleri kapsamında yapılan yatırımlar Çin'i yakın gelecekte en büyük yatırımcı ülke konumuna taşıyacaktır. Çin finansal sistemi de çok güçlü olup 2008 Krizi'ne verilen tepkiler bunun en büyük göstergesi olmuştur. Küresel bankalar sıralamasında en büyük 4 banka Çin'e aitken en büyük 10 borsa arasında 3 Çin borsası bulunmaktadır. Çin; para birimi RMB'yi uluslararasılaştırma sürecine sokmuş bu bağlamda yapılan girişimler sonucu RMB; IMF özel çekme hakları sepetine eklenmiştir. Dünya döviz rezervlerinin önemli kısmı ABD doları cinsinden olup, RMB kısa vadede dolar ve euro egemenliğine son verme potansiyeline sahip görünmemektedir. Ancak altyapı olarak yeterli potansiyele sahip olduğu gerçeği bu sürecin tersine dönme ihtimalini çok düşük kılmaktadır.

Çin'in ekonomik bir güç olarak yükselirken karşı karşıya olduğu problemler de bulunmaktadır. Çin ekonomisi orta gelir tuzağı içerisinde ve bunu aşmak için ise inovasyona ve teknolojik üretime ağırlık vermeil, beşeri sermaye yatırımlarını arttırmalıdır. Çin'in bağımlı nüfusu hızlı bir şekilde büyümektedir ve işgücü bolluğunun yaşandığı dönem geride

kalmaktadır. Ekonomisi reform dönemi boyunca ihracata ve yatırıma dayalı atılım gerçekleştirirken; 2008 Krizi sonrası döviz rezervleri temelinde yatırımların lokomotif olduğu büyüme dönemine girmiştir. Ancak bu model sürdürülebilir değildir ve birçok sorun doğurmuş ve doğurmaktadır.

Çin'in uluslararası ekonomik sistem içerisinde kural koyucu aktör olabilmesi için ABD ile rekabeti önem arz etmektedir. Belirtildiği üzere sistemin inşası büyük ölçüde ABD eksenli gerçekleşmiştir. Çin, ABD borçlarının büyük kısmına sahip olup ABD'ye karşı önemli bir avantajı elinde bulundurmaktadır. Ayrıca özellikle 2008 Krizi sonrası önemli ABD'li şirketleri satınalma veya ortak olma girişimlerini arttırmıştır. Çin; ABD ile uzun yıllardır yaşanan serbest ticaret tartışmaları sonrası büyük ölçüde uluslararası piyasalara ve kurallara uyum sağlarken; devletin ekonomiden elini çekmemesine dayalı sebeplerle ABD tarafının yakınmaları artmıştır. Özellikle Trump dönemi ile birlikte bu politik bir duruş haline getirilmiş olup; Çin ile karşılıklı tarifelerin artırımı şeklinde seyir izleyen ticaret savaşlarına dönüşmüştür. Çin hızlı bir şekilde uluslararası ekonomiye dahil olurken liberal ekonominin ve serbest ticaretin savunucusu hatta sistemin baş mimarı olan ABD içe kapanma sinyalleri vermektedir. Korumacı politikalar 2008 Krizi sonrası önemli derecede artış göstermiştir. Küresel ticaret tehdit altında görünmektedir. Tüm bunlar Çin'in ihracata dayalı büyüme stratejisinin sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Çin bu bağlamda ekonomik büyümesinin iç tüketime dayandığı bir döneme girmeyi hedef edinmiş olup büyüme beklentilerini yıllık %6-7 bandına çekmiştir ve bu "yeni normal" olarak adlandırılmıştır.

Çin dönüşümünü başlattığı tarihten itibaren hızlı bir şekilde kalkınmış ve ekonomik bir dev olmayı başarmıştır. Ancak yeni dönemde ekonominin güçlü yanlarına karşılık önemli problemleri de bulunmaktadır. Çin bu problemlere karşı reform ve dönüşüm sürecinin yeni bir aşamasına girmiştir. Çin ekonomik dönüşümünü kendi şartlarına uygun ve denemeye dayalı aşamalı bir strateji içerisinde gerçekleştirmiş olup yeni dönemde de problemlere karşı ÇHC ekonomisine en uygun stratejiyi gerçekleştirme çabasıdadır. Ekonomide teknolojik altyapının inşası sürmekte, AR-GE çalışmalarına önem verilmekte, beşeri sermayenin inşası için yatırımlar her geçen yıl artmaktadır.

Çin ekonomik dönüşümün yeni aşamasını tamamladığında; yüksek gelir düzeyine erişmiş 1,4 milyarlık refah toplumu olarak ortaya çıkacaktır. İnovasyon ve teknoloji öncüsü geniş bir ülke olarak birçok açıdan cazibe merkezi olacaktır. Çin ekonomisi mevcut tabloda çok büyük olsa da nüfusuna nazaran bu yeterli olmaktan uzaktır. Refah toplumunun inşası tamamlandığında ekonomisinin büyüklüğü bugünkünün çok daha ötesinde olacaktır. Dünyanın büyük kısmını ekonomik kalkınma resmine dahil etmeyi planladığı Kuşak ve Yol Projesi gibi

vizyonları ise devasa nüfusa sahip büyük bir ekonomi olan Çin'e sınırlarının da ötesine geçmesi imkanını verecektir. Küresel ekonomideki tersine dönüş sinyallerine karşılık Çin yeni bir küreselleşme sürecinin mimarı olma potansiyellerini barındıran bir vizyon sergilemektedir. Artık Çin dünyanın fabrikası değil; dünya fabrikasının kalbi olma hedefine ilerleme yolundadır. Çin'in tarihsel orta krallık anlayışı kendini küresel dünyada gerçekleştirebilme imkanı bulacak; 19. yüzyıl sonrası kaybedilen ekonomik liderlik konumu daha keskin bir şekilde yeniden kazanılacaktır.

KAYNAKÇA

- Abad, G. (2010). "The Beijing Consensus in The Shadow of The Global Financial Crisis". *UNISCI Discussion Papers*, 24: 45-60.
- Ablikim, M. (2007). "Çin Ekonomisinin Kalkınma Kaynakları, Sorunları ve Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Alagöz, E. (2015). *Asya-Pasifik'te Trans-Pasifik Ortaklığı ve Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (Rapor no:1263)*. BİLGESAM. İstanbul.
- Albayrakoglu, E. (2018) "Pekin Konsensüsü Washington Konsensüsüne Karşı". *C4 Defence Dergisi*, 64: 31-38.
- Allen, F. Vd. (2017). "An Overview of China's Financial System". *Annual Review Financial Economics*, 2017(9) :191-231.
- Angresano, J. (2008). "The state of China's economy 2009". *Real-world Economics Review*, (48): 335-350.
- Bergsten, F. (2011). *The Free Trade Area Of The Asia- Pacific: A Constructive Approach To Multilateralizing Asian Regionalism (Rapor No WP:336)*. Asian Development Bank Institute. Tokyo.
- Boustany, C. ve Friedberg, A. (2019). *Answering China's Economic Challenge: Preserving Power Enhancing Prosperity (Rapor No:76)*. National Bureau of Asian Researches. Washington.
- Brandt, L., Rawski, T. Ve Sutton, J. (2008). "China's Industrial Development". L. Brandt, T. Rawski (ed.). *Chinas Great Economic Transformation*. Cambridge University Press, NewYork, 569-632.
- Bromley, D. ve Yao, Y. (2006). "Understanding China'sEconomic TransformationAre there lessons here for the developing world?". *World Economics*. 7(2): 73-95.
- Cai, F., Park, A. ve Zhao Y. (2008). "The Chinese Labor Market in the Reform Era". L. Brandt, T. Rawski (ed.). *Chinas Great Economic Transformation*. Cambridge University Press, NewYork, 167-214.
- Carrai, A. (2018). "It Is Not The End Of The History: The Financing Institutions of the Belt and Road Initiative and the Bretton Woods System". J. Chaisse ve J. Gorski (ed.). *The Belt and Road Initiative: Law, Economics and Politics*, Brill Sense and Hoter Publishing, Leiden-Boston, 107-145.

- China Banking Regulatory Commission. (2016). *2016 Annual Report*. China Banking Regulatory Commission. Pekin.
- Clarke, D., Murrell, P. ve Whiting S. (2008). "The Role of Law in China's Economic Development". L. Brandt, T. Rawski (Ed.). *Chinas Great Economic Transformation*. Cambridge University Press, NewYork, 375-428.
- Coase, R. ve Wang, N. (2015). *Çin Nasıl Kapitalist Oldu?*. (Çev. İ. Yılmaz), BigBang Yayınları, Ankara.
- Dağtekin, S. (2015). *Çin Halk Cumhuriyeti: Politik ve Ekonomik Dönüşüm Süreci (1970–2011)*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Das, S. (2019). *China's Evolving Exchange Rate Regime (Rapor No: Wp: 19-50)*. IMF. New Hampshire.
- Deniz, Y. (2014). "Çin'in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2 (2): 64-80.
- Development Research Center of the State Council of the PRC. (2019). *Innovative China New Drivers of Growth*. China Development Press, Washington.
- Dillon, M. (2010). *Modernleşen Çin'in Tarihi*. (Çev. Ü. Atılgan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dongtao, Z. (2011). *Reforming China: Experiences and Lessons*. Enrich Professional Publishing, Singapur.
- Elliott, D. ve Yan, K. (2013). *The Chinese Financial System An Introduction and Overview*. The John L. Thornton China Center at Brookings, Washington.
- Ertekin, M. (2017). *Çin Ekonomisi Küresel Sisteme Entegrasyon Serüveni*. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Esplugues, C. (2009). *China's Acession to WTO*. Chinese Business Law Publication, Valencia.
- Ferguson, N. (2011). *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Fingar, T. (2018). *China's Quest For Independence: Policy Evolution In The 1970s*. Westview Press, Newyork.
- Furey, D. vd. (2018). *Opening of China's Bond Market What Global Investors Need to Know*. State Street Global Advisors, Boston.
- Garnaut, R. ve Song, L. Ve Fang, C. (ed.). (2018). *Chinas 40 Years Reform and Development: 1978–2018*. Anu Press, Avustralia.
- Gjoza, E. (2018). *RMB Internationalization Implications for U.S. Economic Hegemony*. Belfer Center for Science and International Affairs Harvard Kennedy School Papers, Cambridge.

- Glawe, L. ve Wagner, H. (2017). *The Peoples Republic of China In The Middle Income Trap?* (Rapor No: 749). Asian Development Bank Institute. Tokyo.
- Huang, J., Otsuka, K. Ve Rozelle, S. (2008). "Agriculture in China's Development: Past Disappointments, Recent Successes, and Future Challenges". L. Brandt, T. Rawski (ed.). *Chinas Great Economic Transformation*. Cambridge University Press, NewYork, 467-505.
- IMF. (2016). *Rebalancing in China-Progress and Prospects* (Rapor No: 16-183). IMF. New Hampshire.
- Jabbour, E. ve Dantas, A. (2017). "The political economy of reforms and the present Chinese transition". *Brazilian Journal of Political Economy*, 37(149): 789-807.
- Jacques, M. (2009). *Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?*. (Çev. S. Oğuz), Akılçelen Kitabevi, Ankara.
- Jiangyu, W. (2019). "China's Governance Approach to the Belt and Road Initiative (BRI): Partnership, Relations, and Law". *Forthcoming in Global Trade and Customs Journal*, 14(5): 1-13.
- Karakurt, B. (2011). "Washington Konsensüsü'nden Küresel Mali Krize Mali Disiplin ve Türkiye'deki Gelişmeler". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1): 38-53.
- Keller, W., Li, B. and Shiue, C.H. (2011). "China's Foreign Trade: Perspectives From the Past 150 Years". *The World Economy*, (34): 853-892.
- Kissenger, H. (2015). *Çin*. (Çev. I. Çeper), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Kroeber, A. (2017). *Çin Ekonomisi Herkesin Bilmesi Gerekenler*. (Çev. M. Mazı), Buzdağı Yayınevi, Ankara.
- Kwan, C. (2018). "Issues Facing Renminbi Internationalization: Observations from Chinese, regional and global perspectives". *Ministry of Finance of Japan, Public Policy Review*, 14 (5).
- Liu, X. vd. (2017). "Beyond catch-up—can a new innovation policy help China overcome the middle income trap?". *Science and Public Policy*, 44 (5): 656–669.
- Loren, B. vd. (2016). *Industrialization in China* (Rapor No: 10096). Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.
- Ma, G. vd. (2017). "Rebalancing China's Economy: Domestic and International Implications". *China and World Economy. Chinese Academy of Social Sciences*. (25): 1-31.
- Maddison, A. (2007). *Chinese Economic Performance in the Long Run/Second Edition, Revised and Updated: 960-2030 AD*. Development Centre of the OECD. Denver.

- Melemen, M. (2007). *Uluslararası Ticarete Yükselen Pazar Ekonomisi Çin*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Mingxing, L. (2003). *Economic Development Strategy of China*. Rinton Press, New Jersey.
- Naughton, B. (2006). *The Chinese Economy: Transition and Growth*. The MIT Press. London.
- Naughton, B. (2008). "A Political Economy of China's Economic Transition". L. Brandt, T. Rawski (ed.). *Chinas Great Economic Transformation*. Cambridge University Press, NewYork, 91-135.
- Obstfeld, M. Ve Cerrutti, E. (2018). *China's Bond Market and Global Financial Markets Rapor No: Wp:18-253*. IMF. New Hampshire.
- Oktay, F. (2017). *Çin: Yeni Büyük Güç Ve Değişen Dünya Dengeleri*. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Özer, G. (2019). "21. Yüzyılda Küresel Hegemonya Kavramı ve Çin Halk Cumhuriyeti Örneği". Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özsoylu, A. (2006). *Çin-Bir Devın Uyanışı*. Adana Nobel Kitabevi, Adana.
- Öztürk, S. (2011). "Küresel Ekonomik Krizin Çin Ekonomisine Etkileri: Çin'in Büyüme Stratejisinin Sürdürülebilirliği". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14): 123-139.
- Öztürk, S., Sözdemir, A. Ve Gövdere, B. (2006). "Çin: Washington Uzlaşmasından Pekin Uzlaşmasına". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1): 61-73.
- Saray, M. (2019). "Washington Consensus, Neo-Liberalism and Beyond: Does Beijing Consensus Break the Routine?". *Journal of Yasar University*. 14(55): 299-317.
- Saray, M. ve Gökdemir, L. (2007). "Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)". *Journal of Yaşar University*, 2(7):661-686.
- Sicular, T., Heston, A. (2008). "China and Development Economics". L. Brandt, T. Rawski (ed.). *Chinas Great Economic Transformation*. Cambridge University Press, NewYork, 27-67.
- Sukar, A. Ve Ahmet, S. (2019). "Rise of trade protectionism: the case of US-Sino trade war,". *Transnational Corporations Review*, 11 (4): 279-289.
- Tunç, A. ve Kızıl, B. (2018). "Çin Halk Cumhuriyetinin Dönüşümü ve Yerel Yönetimler". *Birey ve Toplum Dergisi*, 8(16): 51-72.

- Unay, İ. (2005). “Çin Ekonomisinde Rekabet Avantajı Sağlayan Etkenler ve Rekabetin Sürdürülebilirliği”. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- UNCTAD. (2019). “*World Investment Report 2019: Special Economic Zones*”. United Nations Publications, Newyork.
- Vilaca, G. (2017). “China and Global Governance: ‘One Belt One Road’, the New Development Bank and the Concept of Market State”. *Culture-History-Globalization*, (22): 248–251.
- Walter, A. (2010). “Chinese attitudes towards global financial regulatory cooperation: revisionist or status quo?”. H. Eric (ed.), *Global Finance in Crisis: the Politics of International Regulatory Change*. Warwick studies in globalization, Oxfordshire (UK).
- Wei, S. vd. (2017). “From “Made in China” to ‘Innovated in China’: Necessity, Prospect, and Challenge”. *Journal of Economic Perspectives*, 31(1): 49-70.
- Wen, Y. ve Wu, J. (2017). *Withstanding Great Recession like China (Rapor No: Wp No: 2014-007C)*. Federal Reserve Bank of St. Louis. St. Louis.
- Xiotong, Z. ve Keith, J. (2017). “Chinese Economic Diplomacy From Wealth to Power: China's New Economic Statecraft”. *Journal The Washington Quarterly*, 40(1): 185-203.
- Yıldız, A. (2015). “Orta Gelir Tuzağı ve Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri”. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2): 155-170.
- Zhang, L. (2009). *China’s Policy Responses to the Global Financial Crisis: Efficacy and Risks*. Central University of Finance and Economics Publishings, Berlin.
- Zhang, L. vd. (2018). “China’s High Savings: Drivers, Prospects, and Policies”. *IMF Working Papers*, 18(277): 49-70.
- Zhao, J. (2019). “Middle Income Trap :China's Challenges and Countermeasures”. *Francis Academic Press*, UK.
- Zweig, D. (2004). *The Reluctant Dragon: Crisis Cycles in Chinese Foreign Economic Policy*. University of Washington Press, Seattle.

İnternet Kaynakları

- "1983: Household Responsibility System". http://www.china.org.cn/features/60years/2009-09/16/content_18534697.htm (Erişim tarihi: 16.09.2009).
- "A brief introduction to China's bond market: Structure, regulation, and opening-up". <https://www.acra-ratings.com/research/1116>. (Erişim tarihi: 28.02.2019).
- "Age Composition and Dependency Ratio of Population". <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>. (Erişim tarihi: 31.01.2019).
- Amadeo, K. (2019). "How the Yuan Could Become a Global Currency China's Plan to Replace the U.S. Dollar. thebalance.com/yuan-reserve-currency-to-global-currency-3970465. (Erişim tarihi: 19.08.2019).
- Amadeo, K. (2020). "US Debt to China, How Much, Reasons Why, and What If China Sells Why China Is America's Biggest Banker". thebalance.com/u-s-debt-to-china-how-much-does-it-own-3306355 (Erişim tarihi: 19.04.2020).
- Amadeo, K. (2020). "US Trade Deficit With China and Why It's So High The Real Reason American Jobs Are Going to China". <https://www.thebalance.com/u-s-china-trade-deficit-causes-effects-and-solutions-3306277> (Erişim tarihi: 26.02.2020).
- "Association of Southeast Asian Nations Plus Three (ASEAN+3) cooperation on energy, transport, and information & communications technology" <https://aric.adb.org/initiative/association-of-southeast-asian-nations-plus-three-cooperation-on-energy-transport-and-information-communications-technology>. (Erişim tarihi: 29.04.2019).
- Asya-Pasifik Serbest Ticaret Bölgesi için düğmeye basıldı". <https://tr.euronews.com/2014/11/11/asya-pasifik-serbest-ticaret-bolgesi-icin-dugmeye-basildi>. (Erişim tarihi: 11.11.2014).
- Bayraktar, N. "Hindistan Uyumlu Davranırsa, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Tamamlanabilir". <https://paratic.com/hindistan-uyumlu-davranirsa-bolgesel-kapsamli-ekonomik-ortaklik-tamamlanabilir/>. (Erişim tarihi: 01.11.2019).
- "Beijing's challenge to the world of Bretton Woods". <https://www.ft.com/content/db2dcaf8-6042-11e4-88d1-00144feabdc0>. (Erişim tarihi: 30.10.2014).
- Bello, W. "China's Offering a World Bank Alternative — and U.S. Allies Are Signing Up". <https://fpif.org/chinas-offering-a-world-bank-alternative-and-u-s-allies-are-signing-up/>. (Erişim tarihi: 23.04.2015).
- Boughton, J. "2010: The Year of IMF Reform". <https://blogs.imf.org/2010/12/28/2010-the-year-of-imf-reform/>. (Erişim tarihi: 28.12.2010).

- "Is China leading in global innovation?" <https://chinapower.csis.org/china-innovation-global-leader/>. (Erişim tarihi: 05.05.2020).
- "China and the Financial Crisis". https://www.cigionline.org/sites/default/files/task_force_2.pdf. (Erişim tarihi: 03.05.2009).
- "China's Belt and Road Initiative in the Global Trade, Investment and Finance Landscape". <https://www.oecd.org/finance/Chinas-Belt-and-Road-Initiative-in-the-global-trade-investment-and-finance-landscape.pdf> (Erişim tarihi: 03.09.2018).
- "China in the WTO: Past, Present and Future". https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/s7lu_e.pdf (Erişim tarihi: 30.06.2012).
- "Countries in the world by population (2020)". <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>. (Erişim tarihi: 24.05.2020).
- Çevik, D. "Bir Ülke Neden IMF İle Anlaşma Yapar? IMF İyi mi Kötü mü?". <https://vergialgi.net/bir-ulke-neden-imf-ile-anlasma-yapar-imf-iyi-mi-kotu-mu>. (Erişim tarihi: 08.10.2018).
- "Çin - Döviz Rezervleri (USD)". [https://m.tr.investing.com/economic-calendar/chinese-fx-reserves-\(usd\)-866](https://m.tr.investing.com/economic-calendar/chinese-fx-reserves-(usd)-866). (Erişim tarihi: 07.04.2020).
- Desjardins, J. (2018). "Visualizing How Much Countries Spend on R&D". <https://www.visualcapitalist.com/money-country-puts-r-d/>. (Erişim tarihi: 13.12.2018).
- Duceux, A. "A Little History of Chinese Economy". <https://www.cadtm.org/A-Little-History-of-Chinese-Economy>. (Erişim Tarihi: 27.03.2019).
- "Full Text of Lecture-discussion on "Rise of China in the International Monetary System and Implications for other Economies" led by Mr. V. Srinivas IAS". <https://www.c3sindia.org/business-economics/full-text-of-lecture-discussion-on-rise-of-china-in-the-international-monetary-system-and-implications-for-other-economies-led-by-mr-v-srinivas-ias/>. (Erişim tarihi: 06.08.2018).
- "Global Inovation Index 2019 Report". <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2019-report>. (Erişim tarihi: 01.01.2020).
- "How influential is China in the World Trade Organization?" China Power. <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/>. (Erişim tarihi: 31.07.2019).
- "How is China shaping the global economic order?". <https://chinapower.csis.org/how-is-china-shaping-the-global-economic-order/>. (Erişim tarihi: 09.03.2016).

- “IMF Annual Report 2016: Finding Solutions Together”
https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2016/eng/pdf/ar16_eng.pdf. (Erişim tarihi: 01.10.2016).
- “IMF Executive Board Approves Decisions to Implement a Package on Resources and Governance Reform”. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/01/17/pr2010-nab-and-quota-imf-executive-board-approves-package-resources-governance-reform>. (Erişim tarihi: 17.01.2020).
- “IMF Financial Operations”
<https://www.imf.org/en/Publications/Books/Issues/2016/12/31/IMF-Financial-Operations-2014-40304>. (Erişim tarihi: 07.10.2014).
- “IMF Members Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors”.
<https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>. (Erişim tarihi: 23.02.2020).
- IMF, “Current Composition of Official Foreign Exchange Reserves”.
<https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>. (Erişim tarihi: 31.03.2020).
- Kenny, T., "How Much U.S. Debt Does China Own?". <https://www.thebalance.com/how-much-u-s-debt-does-china-own-417016>. (Erişim tarihi: 06.05.2019).
- Killion, U., “Post-Global Financial Crisis: The Measure of the 'Beijing Consensus' as a Variety of Capitalisms”. <https://ssrn.com/abstract=1701868>. (Erişim tarihi: 02.11.2010).
- Kwan, C., “Can the Chinese Economy Leapfrog?”.
<https://www.rieti.go.jp/en/china/02041201.html>. (Erişim tarihi: 12.04.2002).
- “Largest stock exchange operators worldwide as of Mar 2020, by market capitalization of listed companies”.
<https://www.statista.com/statistics/270126/largest-stock-exchange-operators-by-market-capitalization-of-listed-companies/> (Erişim tarihi: 20.02.2020).
- “Life expectancy at birth, total (years) - China”.
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=CN>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- “List of Countries by GDP (PPP)”. <http://statisticstimes.com/economy/countries-by-gdp-ppp.php>. (Erişim tarihi: 17.01.2020).
- Lobosco, K., “Trump pulled out of a massive trade deal. Now 11 countries are going ahead without the US”. <https://edition.cnn.com/2018/12/29/politics/tpp-trade-trump/index.html>. (Erişim tarihi: 30.12.2018).

- Mcbride, J. ve Chatzky, A., “China’s Massive Belt and Road Initiative”. <https://www.cfr.org/backgrounders/chinas-massive-belt-and-road-initiative>. (Erişim tarihi: 28.01.2020).
- Mcpartland, K., “Understanding The \$41 Trillion U.S. Bond Market”. <https://www.forbes.com/sites/kevinmcpartland/2018/10/11/understanding-us-bond-market/#40e47a8a1caf> (Erişim tarihi: 11.11.2018).
- “Members and Prospective Members of the Bank”. <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html> (Erişim tarihi: 20.05.2020).
- Morrison, W., “China’s Currency Policy”. Library of Congress. Congressional Research Service. <https://www.hsdl.org/?view&did=825490>. (Erişim tarihi: 24.05.2019).
- Morrison, W., “China and the Global Financial Crisis: Implications for the United States” (7-5700). Congressional Research Service. <https://fas.org/sgp/crs/row/RS22984.pdf>. (Erişim tarihi: 03.06.2009).
- Myers, J., “China’s working-age population will fall 23% by 2050”. weforum.org/agenda/2016/07/china-working-ageing-population/ (Erişim tarihi: 25.06.2016).
- Pandit, P., “Bretton Woods and the China challenge”. <https://www.eastasiaforum.org/2019/08/31/bretton-woods-and-the-china-challenge/>. (Erişim tarihi: 31.08.2019).
- “Population ages 15-64 (% of total population) - China”. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO.ZS?locations=CN&view=chart>.
- “Population Pyramids of the World from 1950 to 2100: China”. <https://www.populationpyramid.net/china/2050/>. (Erişim tarihi: 19.12.2018).
- Prydz, E. ve Wadhwa, D., “Classifying countries by income”. <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/stories/the-classification-of-countries-by-income.html> (Erişim tarihi: 09.09.2019).
- Sam, A., “One Belt One Road – China’s new growth strategy looks at westwards expansion”. <http://www.theasianbanker.com/updates-and-articles/%E2%80%9Cone-belt-one-road%E2%80%9D-%E2%80%93-china%E2%80%99s-new-growth-strategy-looks-at-westwards-expansion>. (Erişim tarihi: 07.01.2016).
- “Sold in China: Transitioning to a consumer-led economy”. <https://www.nielsen.com/wp-content/uploads/sites/3/2020/05/Sold-in-China-Report.pdf> (Erişim tarihi: 05.07.2015).
- “The Effects of the Global Financial Crisis on China’s Financial Market and Macroeconomy”. <https://www.hindawi.com/journals/ecri/2012/961694/>. (Erişim tarihi: 21.11.2011).

- Trigkas, V. ve Sedille, P., “New Silk Road Summit: Toward a Symbiotic “Bretton Woods”?”. <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/new-silk-road-summit-toward-a-symbiotic-bretton-woods>. (Erişim tarihi: 04.05.2017).
- Tüylüoğlu, Ş., “Trans-Pasifik Ortaklığı ve Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık”. <http://sevkettuyuluoglu.com/2017/02/12/trans-pasifik-ortakligi-ve-bolgesel-kapsamli-ekonomik-ortaklik/> (Erişim tarihi: 12.02.2017).
- Vaswani, K., “Why Asia turned to China during the global financial crisis”. (<https://www.bbc.com/news/business-45493147> (Erişim tarihi: 18.09.2018).
- Vikas, S., “Top 10 Largest Stock Exchanges In The World By Market Capitalization”. valuewalk.com/2019/02/top-10-largest-stock-exchanges/. (Erişim tarihi: 19.02.2019).
- Wang, H., “China and the International Monetary System: Does China Really Want to Challenge the Dollar?”. <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2017-12-19/china-and-international-monetary-system>. (Erişim tarihi: 19.12.2017).
- “What is RCEP?”. <https://www.business-standard.com/about/what-is-rcep>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank. “GDP (current US\$)” <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank, “World Development Indicators: Exports of goods and services (BoP, current US\$)”. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=BX.GSR.GNFS.CD&country=>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank, “World Development Indicators: Final consumption expenditure (% of GDP)”. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.TOTL.ZS?locations=CN>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank, “World Development Indicators: Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$)”. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank, “World Development Indicators: Foreign direct investment, net outflows (BoP, current US\$)”. <https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.CD.WD>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank, “World Development Indicators: Gross domestic savings (% of GDP)”. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.ZS> (Erişim tarihi: 19.05.2020).

- World Bank, “World Development Indicators: Households and NPISHs final consumption expenditure (% of GDP)”. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.PRVT.ZS> (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank, “World Development Indicators: Import of goods and services (BoP, current US\$)”. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.ZS>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank, “World Development Indicators: Labor Force”. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.TLF.TOTL.IN&country=>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- World Bank, “World Development Indicators: Population”. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country=>. (Erişim tarihi: 19.05.2020).
- “World Economic Outlook Database October 2018)”. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx>. (Erişim tarihi: 01.01.2019).
- Xiunhua, “China banking sector's assets up 7.5%”. <http://www.chinadaily.com.cn/a/201808/27/WS5b83e160a310add14f38804c.html>. (Erişim tarihi: 27.08.2018).
- Yakunin, V., “The Belt and Road Initiative as a new model for global inclusive development and solidarity”. <https://doc-research.org/2019/04/the-belt-and-road-initiative-as-a-new-model-for-global-inclusive-development-and-solidarity/> (Erişim tarihi: 30.04.2018).
- “Yeni İpek Yolu Projesi Nedir?”. <http://politikaakademisi.org/2017/12/23/yeni-ipek-yolu-projesi-nedir/> (Erişim tarihi: 23.12.2017).
- Yixuan, H., “China's foreign trade rises 3.4% in 2019”. shine.cn/biz/economy/2001149764/. (Erişim tarihi: 14.01.2020).
- Zhang, M., “The Impact of the Global Crisis on China and its Reaction”. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ARI62-2009. (Erişim tarihi: 15.04.2009).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Enes SEZER
Doğum Yeri - Tarihi	Manisa – 11.05.1995
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Açıköğretim Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi –İİBF- Uluslararası İlişkiler
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-Posta	nssezer@hotmail.com